

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การประยุกต์หลักพุทธธรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน
ในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
An Application of the Principle of Buddha Dhamma for Development of
the Villagers Quality of Life of Wat Phrasrimahatatu (Wat Yai)
Community Market, Amphur Muang, Phitsanulok Province.

โดย

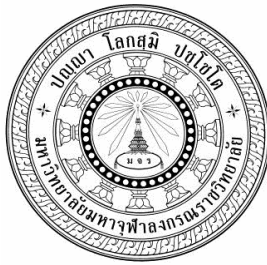
นายเฉลียว รอดเขียว
พระมหาบุญเลิศ อินุทปญโญ
พระไพโรเวศน์ จิตตทนุโต

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๕๙

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610649041

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การประยุกต์หลักพุทธธรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน
ในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
An Application of the Principle of Buddha Dhamma for Development of
the Villagers Quality of Life of Wat Phrasrimahatatu (Wat Yai)
Community Market, Amphur Muang, Phitsanulok Province.

โดย

นายเฉลียว รอดเขียว
พระมหาบุญเลิศ อินุทปญโญ
พระไพโรเวศน์ จิตตทนโต

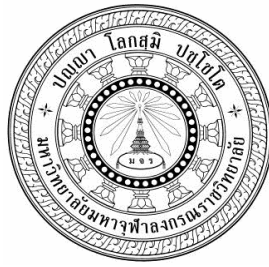
คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๔๙

ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610649041

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

An Application of the Principle of Buddha Dhamma for Development of
the Villagers Quality of Life of Wat Phrasrimahatatu (Wat Yai)
Community Market, Amphur Muang, Phitsanulok Province.

by

Mr.Chaliew Rodkheiw

PhramahaBoonlurt Indhapanno

PhraPraiwesana Cittatanto

Faculty of Buddhism Mahachulalongkornrajavidyalaya University

B.E 2549

Research Project Supported by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610649041

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

- ชื่อรายงานการวิจัย:** การประยุกต์หลักพุทธธรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน
ในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
- ชื่อผู้วิจัย:** นายเฉลียว รอดเขียว พระมหาบุญเลิศ อินุทปญฺโญ
พระไพโรเวศน์ จิตตานุโต
- ส่วนงาน:** คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ปีงบประมาณ:** ๒๕๔๙
- ทุนอุดหนุนการวิจัย:** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง การประยุกต์หลักพุทธธรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากิจกรรมการดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เพื่อศึกษารูปแบบและวิธีการในการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ และเพื่อศึกษาผลของการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในกิจกรรมการดำรงชีวิตของชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ จำนวน ๒๕๐ คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นแบบสอบถาม (Questionnaires) มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ(Checklist) และมาตราส่วนประมาณค่า ๕ ระดับ (Rating Scale) ผู้วิจัยได้ดำเนินการแจกแบบสอบถามด้วยตนเอง วิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละของข้อมูลส่วนบุคคล และใช้ค่าเฉลี่ยเลขคณิต ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานสำหรับแบบสอบถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ มีการปฏิบัติกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาในชีวิตประจำวันนาน ๆ ครั้ง ส่วนการนำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิต ชาวบ้านพยายามหลีกเลี่ยง และพยายามละเว้นพฤติกรรมที่ไม่ดีค่อนข้างมาก ในด้านการใช้พรหมวิหาร ๔ ในครอบครัว มีการนำไปใช้จริง และหลักศาสนาที่ชาวบ้านนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตมากที่สุด คือ จาคะ ส่วนสังฆะ ชันติ และทมะ มีการนำไปใช้ค่อนข้างมาก ส่วนการใช้หลักทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการวางแผนอนาคต และผูกใจคน มีการนำไปใช้ค่อนข้างมาก ด้านการฝึกกระชับความโกรธหรือความทุกข์ แม่ และพ่อจะฝึก

ค่อนข้างมาก ส่วนลูก ๆ และญาติ ฝึกบ้าง ซึ่งสามารถระงับความโกรธหรือความทุกข์ได้ โดยแม่
และพ่อ สามารถระงับได้ค่อนข้างมาก ส่วนลูก ๆ และญาติ ระงับได้ปานกลาง ด้านลักษณะการ
บริโภคนิสัย/อุปนิสัย และลักษณะการอยู่อาศัยของสมาชิกในครอบครัว ค่อนข้างประหยัด

Research Title: An application of the principle of BuddhaDhamma for Development of the villagers qualities of life of Wat Phrasrirattanamahatatu community market Amphur Muang, Phisanulok Province.

Researchers: Mr.Chaliew Rodkheiw PhramahaBoonlurt Indhapanno PhraPraiwesana Cittatanto

Department: Faculty of Buddhism Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Fiscal Year: 2549 / 2006

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

This research is for an application of the principle of Buddha Dhamma for Development of the villagers qualities of life of Wat Phrasrirattanamahatatu community market Amphur Muang, Phisanulok Province. The purpose of the research is for studying of the Buddha Dhamma activities in everyday life of Wat Yai community. This research is mainly studying emphasized on a methods and ways for applying the Buddha Dhamma for using for their lives. Not only the activities but also the result of application of the Buddha Dhamma when they used to practice. The working plan of this research is a group of people on 250 to be its instruments as the questionnaires in a form of checklist and the rating scale on 5 levels. The researcher has been distributed the questionnaires by his own hand and analyzed by the enumerating data and percentage per person and use the mathematical calculation average system of Standard Deviation(SD.) for Rating Scale(RS.)

The result shown that most of the villagers of the Wat Phrasrirattanamahatatu community have taken a religious activities in everyday life is very rarely (seldom) occasion, but in the other hand, the villagers in the community try to avoid to do the wrong thing in more percentage, it is shown a good point for this research. Moreover,

the result has been shown that the people in the community really following Buddha Dhamma for their way of life for example, Brahmavihara (Holy abiding, Sacca, truth) as for Khanti, Dana and Caga are more percentage following. Anyhow the most people of the community used to take the Buddha Dhamma to plan of their future life and closely moved with the way of the lord Buddha.

The researcher has found that the parents has more mind controlling on their angry and suffering, but for their children and relatives as for partially. As for the most family in the community, they used to live in simple life.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง “การประยุกต์หลักพุทธธรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก (An Application of the Principle of Buddha Dhamma for Development of the Villagers Quality of Life of Wat Phrasirmahatatu (Wat Yai) Community Market Amphur Muang, Phitsanulok Province)” สำเร็จได้เรียบร้อยเพราะได้รับการพิจารณาอนุมัติจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลต่าง ๆ จากแหล่งข้อมูลทั้งที่เป็นคัมภีร์พระไตรปิฎก เอกสาร ตำราวิชาการ รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง แบบสอบถามการสัมภาษณ์จากชุมชน และการเข้าร่วมสังเกตการณ์ในชุมชน โดยใช้เครื่องมือในการวิจัยและระเบียบวิธีวิจัยในการดำเนินงานอย่างเป็นระบบขั้นตอน

คณะผู้วิจัยใคร่กราบขอบพระคุณ พระครูปลัดสุวัฒนวิจิตรคุณ (ไสว โชติโก) ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้เมตตาแนะนำระเบียบวิธี วิจัย ขั้นตอนในการดำเนินงานดังกล่าว

ขอบพระคุณทุกภาคส่วนที่ได้ช่วยเหลือสนับสนุนในทุก ๆ ด้าน เช่น ทุนอุดหนุนการวิจัย ให้คำปรึกษา ให้ข้อมูลประเภทเอกสาร การกรอกข้อมูลตอบแบบสอบถามและให้สัมภาษณ์ให้กำลังใจ และคอยชี้แนะปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลงด้วยดีและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งคณะผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยฉบับนี้ จะก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในเชิงนโยบายหรือเชิงปฏิบัติการ และเชิงวิชาการอ้างอิงศึกษาวิจัยในประเด็นอื่น ๆ ที่เป็นประเด็นสืบเนื่อง อันจะนำไปสู่การขยายผลปรับปรุงประยุกต์หลักพุทธธรรมใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตประจำวันและยั่งยืนทั้งระดับชุมชนและสังคมต่อไป

นายเฉลียว รอดเขียว และคณะ

มีนาคม ๒๕๔๙

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	จ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ที่มาและความสำคัญของปัญหาในการวิจัย	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๕ ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	๖
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต	๗
๒.๒ การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมตามหลักพุทธธรรม	๑๘
๒.๓ หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการศึกษา	๑๔
๒.๔ วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖๒
บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย	๖๖
๓.๑ ตัวแปรในการวิจัย	๖๖
๓.๒ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๖๖
๓.๓ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	๖๗
๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๖๘
๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๗๔
๓.๖ กรรมวิธีทางข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล	๗๔
๓.๗ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล	๗๔

บรรณานุกรม	๗๕
ภาคผนวก	
ผนวก ก แบบสอบถาม	๑๐๐
ผนวก ข แบบสัมภาษณ์	
ประวัติผู้วิจัย และคณะ	

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้คำย่อในงานวิจัยฉบับนี้ พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี อ้างอิงจากฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดังนี้

อ.จ.	อ.จ.	อ.จ.	อ.จ.
อ.จ.	อ.จ.	อ.จ.	อ.จ.
อ.จ.	อ.จ.	อ.จ.	อ.จ.
อ.จ.	อ.จ.	อ.จ.	อ.จ.
อ.จ.	อ.จ.	อ.จ.	อ.จ.
อ.จ.	อ.จ.	อ.จ.	อ.จ.
อ.จ.	อ.จ.	อ.จ.	อ.จ.
อ.จ.	อ.จ.	อ.จ.	อ.จ.
อ.จ.	อ.จ.	อ.จ.	อ.จ.
อ.จ.	อ.จ.	อ.จ.	อ.จ.

การใช้สัญลักษณ์ย่อ

พระไตรปิฎก จะแจ้งฉบับคัมภีร์ เล่ม/ชื่อ/หน้า ตามลำดับ ตัวอย่างเช่น ชุ.ธ. ๒๕/๑๑/๒๗ = ชุททกนิกาย ธรรมปท พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๕ ชื่อที่ ๑๑ หน้าที่ ๒๗.

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ที่มาและความสำคัญของปัญหาในการวิจัย

ประเทศไทยมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมอันเป็นวิถีชีวิตและวิถีคิดของคนไทยมาจากพระพุทธศาสนา หากย้อนกลับไปสู่ยุคอดีตตั้งแต่สมัยที่ประเทศไทยเริ่มดำเนินการสร้างบ้านแปลงเมือง จะพบหลักฐานสำคัญหลายประการที่สะท้อนให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นพร้อมกับการเกิดประเทศไทย เช่น ประเพณีลอยกระทง เป็นต้น

ด้วยความที่พระพุทธศาสนาแทรกซึมลึกกลงไปถึงแก่นแห่งวิถีการปฏิบัติของคนไทย จึงทำให้พระพุทธศาสนาในประเทศไทยอยู่ยั่งยืนมั่นคงจนถึงปัจจุบัน การเกิดขึ้นของหนังสือไตรภูมิพระร่วงในยุคสุโขทัยนับว่าได้เปิดฉากการถ่ายทอดหลักการที่ช่วยในการกำกับพฤติกรรมของคนในยุคนั้นได้ชัดเจนที่สุด ที่กล่าวมานี้เป็นเพียงเศษเสี้ยวของพระพุทธศาสนากับสังคมไทย นอกจากงานในเชิงวรรณกรรมแล้ว สิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาแทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตความเป็นไทย ก็คือ งานจิตรกรรมฝาผนัง ตามสถานที่สำคัญต่าง ๆ

จากข้อมูลข้างต้นจึงกล่าวได้ว่า วิถีชีวิตชาวบ้านในสังคมไทย ผูกติดและผูกหล่อเลี้ยงโดยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หากแม้ในยามที่เดือดร้อน พระพุทธศาสนาจะเป็นยาดับทุกข์ได้ดีที่สุดของชาวบ้าน การแสดงพิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับภารกิจชีวิต แต่ละวัน จะเห็นว่า เป็นพิธีกรรมที่มีนัยยะที่ได้รับการสนับสนุนเนื้อหาจากอุดมการณ์ทางพระพุทธศาสนา

ปัจจุบันสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงให้ประเทศทันสมัยมากยิ่งขึ้น เน้นการนำเอาแนวคิดทฤษฎีจากตะวันตกมาปรับใช้ก่อให้เกิดการพัฒนาแผนใหม่ ภายใต้การกำหนดเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การเปลี่ยนแปลงตามแนวทางดังกล่าว จะมีแบบแผนการดำรงชีวิตที่แตกต่างไปจากเดิม เช่น แบบแผนในการผลิต แต่เดิมชาวนาทำนาโดยอาศัยแรงงานสัตว์และแรงงานมนุษย์ แต่ในปัจจุบันชาวนาหันมาทำนาโดยอาศัยเครื่องจักร มีนักวิชาการหลายท่านได้รับรองประเด็นเรื่องความประณีตของจิตใจคนในปัจจุบันกับในอดีตแตกต่างกัน ในอดีตเนื่องจากวิถีชีวิตสัมพันธ์อยู่กับพิธีกรรม การที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและเกี่ยวข้องกับสัตว์ที่มีบุญคุณ เช่น ควาย เป็นต้น ทำให้คนมีจิตใจประณีตมากกว่าปัจจุบันซึ่งชีวิตไปเกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีสมัยใหม่และเครื่องจักรกล ครูแจ้ง คล้ายสีทอง ศิลปินแห่งชาติ ได้ตอบคำถามต่อข้อ

ซักถามที่ว่า “ถ้าเปรียบเทียบจิตใจคนในอดีตกับปัจจุบัน มีความแตกต่างกันมากน้อยแค่ไหน” ครู
 แจ้งตอบว่า “คนเดี๋ยวนี้น่าอดทนเพื่อพ่อแม่ เห็นแก่น้ำเงินมากกว่าน้ำใจ ทำอะไรก็เป็นเงินไป
 หมด”¹

สิ่งที่ตามมาจากการพัฒนาประเทศแบบใหม่ที่มีแม่แบบมาจากชาติตะวันตก ที่เห็น
 เด่นชัดประการหนึ่ง คือ การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในด้านศาสนา จากเดิมที่คนสนใจเรื่องการ
 บวช ถือว่าเป็นกระบวนการทำให้คนเป็นคนอย่างแท้จริง คนโบราณถือว่าคนที่ยังไม่บวชเป็นคน
 ดิบ คนที่บวชแล้วเป็นคนสุก และยังเชื่อต่อไปว่า การมีลูกชายแล้วได้บวช ถือว่าจะทำให้พ่อแม่ได้
 จับชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์ด้วย แต่ในปัจจุบันคนสนใจการบวชน้อยลง ระยะเวลาของการบวชก็
 สั้นลง คนส่วนใหญ่บวชเพียงระยะเวลาสั้น ๕ วัน ๗ วัน หรืออย่างมากก็ ๑๕ วัน ดังนั้นช่วงเวลา
 แห่งการซึมซับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของผู้เข้ามาบวชในสมัยนี้ก็น้อยลง

ในด้านการดำรงชีวิต ด้วยความเร่งรีบเพราะต้องดิ้นรนทำงานแข่งกับเวลา ทำให้วิถี
 ชีวิตเก่าๆ ตื่นตอนเช้า ลูกขึ้นหุงข้าวใส่บาตรได้สูญหายไปจากชุมชนเมือง และแม้กระทั่งชุมชน
 ชนบทก็ล้นแล้วแต่อาศัยซื้ออาหารสำเร็จรูปสำหรับตักบาตร การตระหนักถึงความสำคัญของวัน
 โกนวันพระก็เลือนหายไปพร้อมกับวิถีชีวิตที่เร่งรีบดังที่กล่าวมา

สภาพของประชาชนกับพระพุทธศาสนาที่ได้จากงานวิจัยของ สุภาพรรณ ฦ บางช้าง
 และคณะ พบว่า² ชาวบ้านส่วนใหญ่เข้าร่วมศาสนพิธีและประเพณีทางพระพุทธศาสนา เพราะ
 เห็นว่าเป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนและเพื่อจะได้บุญ แต่ไม่รู้ถึงคุณค่าและความหมายของ
 ประเพณีเหล่านั้น คณะกรรมการจัดงานต่าง ๆ ก็มักจะนิยมเน้นความสำเร็จของงานที่ปริมาณคน
 ที่เข้าร่วมและจำนวนเงินที่ได้จากการเรียไร ทำให้มีการจัดกิจกรรมบันเทิงที่ไม่เหมาะสมบาง
 ประการ และไม่ประหยัดมีการเสพอบายมุขโดยเฉพาะสุรา และบางที่ก็มีการเล่นการพนันในงาน
 ชาวบ้านบางส่วนก็มีทัศนคติในทางที่เชิงมกมาย ผู้ตอบแบบสอบถาม ๖๕.๖% ตอบว่า ในเวลาที่มี
 ปัญหาจะบนบานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีที่ระลึกถึงพระพุทธเจ้าเพียง ๗.๘% ถ้ามีเคราะห์ร้ายก็จะทำบุญ
 สะเดาะเคราะห์ ๔๒.๗% ส่วนที่แขวนพระที่คอกระทำเพื่อป้องกันอันตราย ๕๔.๗% เมื่อถามพ่อแม่

¹ พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานี, การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวนาจังหวัดสุพรรณบุรี : ศึกษา
 เฉพาะกรณีตำบลบางตาเถร อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ :
 วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑๑

² สุภาพรรณ ฦ บางช้าง และคณะ, อ่างใน นฤมิตร สอดสุข, อ่านสังคมไทย ๕ นาที รวมบทความ
 บทวิจารณ์การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และศิลปะวรรณกรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,
 ๒๕๓๗), หน้า ๑๖๘.

ผู้ใหญ่เรื่องความเป็นห่วงคนหนุ่มสาวในเรื่องความเลื่อมทางด้านศีลธรรม ผู้ตอบ ๗๘.๑% บอกว่าเป็นห่วงมาก ที่เหลือบอกว่าเป็นห่วงบ้าง ไม่มีใครที่ไม่แสดงความห่วงเลย ซึ่งปัญหาดังกล่าวมีความสอดคล้องกับการสะท้อนปัญหาของประชาชนที่ท่านพระพิมลธรรม (อจ. อาสโภ) ได้แนะนำแก่พระสงฆ์ที่จะทำงานพัฒนาว่า “เวลานี้ หน้าที่ของพระสงฆ์นั้นถึงแม้มีพระมาก ๆ หน้าที่ทางพระพุทธศาสนาก็ยังบกพร่องเป็นอันมาก ประชาชนพุทธบริษัทโยหาอาหารใจอยู่มาก ข้าพเจ้าจะไปตำบไลไหน อำเภอนั้นมีแต่ประชาชนขอร้องอยากฟังธรรม อยากฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามีอยู่ทั่วไป แต่หาครูอาจารย์จะไปอบรมสั่งสอนยากเหลือเกิน คนเรานั้นถ้าไม่มีศีลธรรม คือ ประชากราษฎรไม่มีศีลธรรม เพราะพระไม่อบรมสั่งสอน พระมัวแต่ไปช่วยชาติบ้านเมืองทำไร่ ทำนา ทำมาค้าขาย หรือไปอบรมกับข้าศึกอริราชศัตรูภายนอก เมื่อเป็นเช่นนั้นภายในเราไม่เนาพะไปหรือ”¹

ชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร ก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงกระแสการพัฒนาเพื่อให้ประเทศทันสมัยได้ ผลกระทบจากการพัฒนาแบบทุนนิยมจึงเกิดขึ้นเช่นเดียวกันกับชุมชนอื่น ๆ นอกจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในตลาดชุมชนวัดพระศรีรัตนมหาธาตุแล้ว ทางด้านจิตใจ ชาวบ้านก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย ข้อสังเกตที่ผู้วิจัยพบจากการสัมภาษณ์กับชาวบ้าน ก็คือ วิถีชีวิตที่รีบเร่งในการทำงานที่แข่งกับเวลาและแข่งกับคนอื่น ๆ แต่ละชีวิตยังดิ้นรนอยู่กับการประกอบอาชีพของตนเอง และมีความขัดแย้งระหว่างบุคคลปรากฏให้เห็นอยู่เสมอ ๆ แต่เนื่องจากชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยู่ใกล้วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ซึ่งมีองค์หลวงพ่อพระพุทธชินราชเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณดังกล่าวโดยเฉพาะคนที่สูงอายุ จะยังคงยึดมั่นอยู่กับประเพณีพิธีกรรมทางพระพุทธศานายามที่ถึงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ก็จะชักชวนลูกหลาน ญาติพี่น้อง เพื่อสันทนิมิตรสหายเข้าวัดปฏิบัติธรรม บางครั้งใช้เวลาในการปฏิบัติ ๓ วันบ้าง ๗ วันบ้าง ซึ่งทางวัดก็ได้อำนวยความสะดวกในด้านต่าง ๆ ให้

จากเหตุผลทั้งหมดข้างต้นจึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษารูปแบบการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมที่ชาวบ้านสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ วิธีการที่ชาวบ้านใช้อยู่ในปัจจุบัน และผลจากการประยุกต์หลักธรรมไปใช้ในการดำรงชีวิตเป็นอย่างไรบ้าง

¹ พระพิมลธรรม(อจ. อาสโภ), **คุณสมบัติของพระสงฆ์พัฒนาหมู่บ้าน ใน พระสงฆ์กับการพัฒนาหมู่บ้าน**, (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๐.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษากิจกรรมการดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
๒. เพื่อศึกษารูปแบบและวิธีการในการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
๓. เพื่อศึกษาผลของการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในกิจกรรมการดำรงชีวิตของชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

๑. ขอบเขตด้านพื้นที่
ศึกษาภายในพื้นที่ของชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ทั้งภายในวัดและภายนอกวัด
๒. ขอบเขตด้านเนื้อหา
ศึกษากิจกรรมการดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา รูปแบบและวิธีการในการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ไปใช้ในชีวิตประจำวัน และศึกษาถึงผลอันเกิดจากการที่ชาวบ้านได้นำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในกิจกรรมการดำรงชีวิต
๓. ขอบเขตด้านประชากร
การวิจัยครั้งนี้จะเป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ จึงแบ่งกลุ่มตัวอย่างที่จะศึกษาออกเป็น ๒ ประเภท คือ ประเภทที่จะใช้แบบสอบถามในการเก็บข้อมูลจะใช้กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุจำนวน ๒๐๐ คน ส่วนการสัมภาษณ์จะใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๑๐ คน

๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

การประยุกต์หลักพุทธธรรม คือ การที่ชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุได้นำเอาแนวคิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาไปดำเนินการทำกิจกรรมในชีวิตประจำวันให้สอดคล้องกับการดำรงชีวิตเพื่อสร้างคุณภาพให้เกิดขึ้นใน ๒ มิติ คือ กาย และ จิต

หลักพุทธธรรม คือ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย

๑. **อริยสัจ ๔** ได้แก่ ความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการ

- ๑.๑ ทุกข์ ได้แก่ สภาวะสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น
- ๑.๒ สมุทัย ได้แก่ ค้นหาสาเหตุของปัญหาว่าเกิดขึ้นจากอะไร
- ๑.๓ นิโรธ ได้แก่ ความต้องการที่จะจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น
- ๑.๔ มรรค ได้แก่ ดำเนินการจัดการกับปัญหาอย่างเข้าใจ

๒. **โลกपालธรรม ๒** คือ ธรรมคุ้มครองตน สังคม และโลก ประกอบด้วย

๒.๑ หิริ คือ การที่ชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก มีความละเอียดใจต่อการที่จะกระทำความชั่ว

๒.๒ โอตตปปะ คือ การที่ชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก มีความเกรงกลัวต่อบาป¹ คำว่า บาป หมายถึง การกระทำผิดหลักคำสอนหรือข้อห้ามในศาสนา ความชั่ว ความมัวหมอง²

๓. **ทิวฐธัมมิกัตถะประโยชน์ ๔ ประการ** คือ หลักการทำให้สำเร็จทันตาเห็น คือ

๓.๑ อุฐฐานสัมปทา หมายถึง ต้องมีความหมั่นขยัน กล่าวคือ ชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก มีความขยัน มานะ อดทน ไม่เกียจคร้าน ไม่ย่อท้อต่อการประกอบกิจการงานเลี้ยงชีวิต ในการศึกษาเล่าเรียน ในการทำงานในหน้าที่ต่าง ๆ

๓.๒ อารักขสัมปทา หมายถึง ต้องมีการรู้จักรักษา กล่าวคือ ชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลกประกอบอาชีพการงานของตนมาแล้ว รู้จักใช้สอย รู้จักเก็บ รู้จักออม และรู้จักทะนุถนอมเครื่องมือเครื่องใช้ที่ใช้ในการประกอบอาชีพของตนเอง

๓.๓ กัลยาณมิตรตตา หมายถึง ต้องมีเพื่อนดี คือ มีคนดีเป็นเพื่อน กล่าวคือ ชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลกมีการคบค้าสมาคมกับคนดี มีการพึ่งพาอาศัยกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันทั้งในด้านการทำมาหากิน และการดำเนินชีวิตด้านอื่น ๆ

---

¹บุญ โทจันทร์, รองศาสตราจารย์.พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โอเคียนสโตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕.

²ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๕), พิมพ์ครั้งที่ ๖, หน้า ๔๗๖.

๓.๔ สมชีวิตา หมายถึง ต้องเลี้ยงชีวิตพอสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ กล่าวคือ ชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลกมีการใช้แนวคิด เศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาใช้ในชีวิตประจำวัน¹

๔. สังคหัตถ์ ๔ ประการ คือ หลักผูกใจคน

๔.๑ ทาน หมายถึง การให้ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี กล่าวคือ ชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลกมีการเสียสละอนุเคราะห์คนอื่น มีการแบ่งปัน ที่คนที่ขัดสน

๔.๒ ปิยวาจา หมายถึง การเจรจาสนทนาด้วยถ้อยคำที่อ่อนหวาน กล่าวคือ ชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลกให้ความสำคัญกับการพูดความจริง พูดแต่คำที่สมานสามัคคี พูดคำอ่อนหวานสุภาพ และพูดแต่คำที่มีประโยชน์

๔.๓ อัตถจริยา หมายถึง สงเคราะห์ผู้อื่น กล่าวคือ ชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลกเป็นผู้ที่มีน้ำใจทำตนให้เป็นประโยชน์แก่คนอื่น เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม

๔.๔ สมนัตตตา หมายถึง มีตนเสมอต้นเสมอปลาย คือ รู้จักวางตัวเหมาะสมกับฐานะที่ควรจะเป็นและที่ตนเป็น กล่าวคือ ชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลกมีความสม่ำเสมอ มีความเคารพนับถือกันตามสถานภาพที่ตนเป็น

๕. พรหมวิหาร ๔ ประการ คือ ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ๔ ประกอบด้วย

๕.๑ เมตตา ได้แก่ ความรักใคร่ ความปรารถนาดีต่อสมาชิกในครอบครัว

๕.๒ กรุณา ได้แก่ ความสงสารคิดช่วยเหลือในยามพาลดพั้ง

๕.๓ มุทิตา ได้แก่ ความยินดีในยามที่ประสบความสำเร็จ

๕.๔ อุเบกขา ได้แก่ ความวางใจเป็นกลาง

๖. ฆราวาสธรรม ๔ ประการ คือ ธรรมสำหรับการดำรงตนเป็นฆราวาส

๖.๑ สัจจะ ได้แก่ ความจริง คือดำรงมั่นในสัจจะ ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พูดจริง ทำจริง จะทำอะไรก็เป็นที่ยึดถือวางใจได้

๖.๒ ทมะ ได้แก่ ฝึกตน คือ บังคับควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัวและแก้ไข ปรับปรุงตนให้ก้าวหน้าดียิ่งขึ้นอยู่เสมอ

¹ คุณ โทจันทร์, อ่างแก้ว, หน้า ๒๕-๒๘.

๖.๓ **ขันติ** ได้แก่ **อดทน** คือ มุ่งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง อดทนไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมายไม่ทอดถอย

๖.๔ **จาคะ** ได้แก่ **เสียสละ** คือ มีน้ำใจเอื้อเฟื้อชอบช่วยเหลือเกื้อกูล บำเพ็ญประโยชน์ สละโลภละทิฐิมานะได้ ร่วมงานกับคนอื่นได้ จิตใจไม่แคบ ไม่เห็นแก่ตัวหรือเอาแต่ใจตนเอง

กิจกรรมการดำรงชีวิต หมายถึง พฤติกรรมทางกาย วาจา ที่แสดงออกต่อสิ่งแวดล้อม รอบข้างในชีวิตประจำวัน และพฤติกรรมดังกล่าวนั้น ก่อให้เกิดผลทั้งแก่ตนเองและคนอื่นในชุมชน

คุณภาพชีวิต หมายถึง ความเป็นอยู่ที่ดีซึ่งครอบคลุมถึงประเด็นต่อไปนี้ ๑) ชีวิตครอบครัว ๒) การวางแผนอนาคต ๓) การผูกใจเพื่อร่วมงาน ๔) การอุปโภคและบริโภค

การพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงแบบแผนการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลกโดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนำไปสู่สิ่งที่ดีขึ้นจากเดิม

ชุมชน หมายถึง ชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

ชาวบ้าน หมายถึง ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

๑.๕ ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

๑. ได้ทราบถึงกิจกรรมการดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

๒. ได้ทราบถึงรูปแบบและวิธีการในการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

๓. ได้ทราบถึงผลของการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในกิจกรรมการดำรงชีวิตของชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง การประยุกต์หลักพุทธธรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวบ้านในตลาดชุมชนวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารนี้ ผู้ศึกษาวิจัยได้แยกประเด็นในการศึกษาวิจัยออกเป็น ๓ ประเด็นดังต่อไปนี้ คือ

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต

๒.๒ การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมตามหลักพุทธธรรม

๒.๓ หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการศึกษา

๒.๓.๑ หลักประโยชน์หรือคุณค่าที่เป็นจุดหมายของชีวิต

๒.๓.๒ หลักธรรมเพื่อส่งเสริมความเป็นมนุษย์

๒.๓.๓ องค์ประกอบแห่งการตัดสิ้นความเป็นมนุษย์

๒.๔ วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต

พระธรรมปิฎก^๑ ได้กล่าวไว้ในหนังสือการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า ปัจจัยหลักสำคัญในการพัฒนาคนในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ จะช่วยให้สังคมมีทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิดผลในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม หรือเรียกง่าย ๆ ว่าพัฒนาให้เป็นนักผลิต ซึ่งพร้อมที่จะสนองความต้องการของสังคม ส่วนการพัฒนาคนในฐานะผู้มีความเป็นมนุษย์ จะช่วยให้บุคคลมีคุณสมบัติพร้อมที่จะดำเนินชีวิตแห่งปัญญาเพื่อความดีงาม หรือเรียกสั้น ๆ ว่าพัฒนาให้เป็นบัณฑิตผู้สามารถนำชีวิตและสังคมไปสู่สันติสุข

---

^๑ พระธรรมปิฎก, การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพฯ : เรือนแก้ว, ๒๕๔๖), หน้า ๑-๒.

การพัฒนาในด้านต่าง ๆ ในทางเศรษฐกิจและสังคม จะต้องยึดเอาการพัฒนาคนเป็นแกนกลางชนิดใด การพัฒนาคนในความหมายทุกอย่าง ก็จะต้องยึดเอาการพัฒนาคนในฐานะผู้มี ความเป็นมนุษย์ เป็นแกนกลางชนิดนั้น

การพัฒนาสังคมตามหลักพระพุทธศาสนา ถือการพัฒนาคนเป็นแกนกลาง และการพัฒนาคนนั้นก็เริ่มต้นที่ฐาน คือ การพัฒนาความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นสาระส่วนแก่นแท้ ส่วนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งขึ้นต่อสภาพแวดล้อมแห่งกาลเทศะของยุคสมัย ก็จะต้องตั้งอยู่บนฐานของความเป็นมนุษย์นั้น และนำหลักการทั่วไปที่ท่านแสดงไว้ไปประยุกต์ใช้ให้สนองความต้องการของยุคสมัยอย่างได้ผล

ด้วยการพัฒนาความเป็นมนุษย์ และพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างถูกต้อง คนที่พัฒนาตนแล้ว ก็จะเป็นส่วนร่วมที่รวมกำลังกันสร้างสรรค์สังคมให้เจริญงอกงาม เป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อโอกาสให้ทุกคนเจริญยิ่งขึ้นไปในการมีชีวิตที่ดีงามและมีความสุข

พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคมอย่างสัมพันธ์ควบคู่กันไปและเป็นปัจจัยต่อกัน โดยคำนึงถึงธรรมชาติแวดล้อมพร้อมไปด้วย ตามหลักการที่จัดวางไว้เป็นระบบอย่างครบถ้วนชัดเจน

มนุษย์เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่มีคุณค่าและมีความสำคัญสูงสุด เหนือกว่าทรัพยากรอื่นใด สังคมจะดีหรือไม่ดี ขึ้นอยู่กับมนุษย์เป็นผู้สร้างสังคมอีกต่อหนึ่ง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

ที่เป็นองค์รวม ได้ครบพร้อมกันทั้ง ๓ ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เมื่อมนุษย์ดีพร้อมอย่างสมบูรณ์แบบ การพัฒนาสิ่งอื่นก็ตามมา เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน มนุษย์ สังคม ธรรมชาติ เทคโนโลยี ที่เฟื่องพร้อมสังคมก็อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

แนวพระราชดำริด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว¹ ที่ได้ทรงชี้แนะไว้ว่า

" การพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญยิ่งขึ้นไปนั้น ย่อมต้องพัฒนาบุคคลก่อน เพราะถ้าบุคคลอันเป็นองค์ประกอบของส่วนรวม ไม่ได้รับการพัฒนาแล้ว ส่วนรวมจะเจริญและมั่นคงได้ยากยิ่ง การที่บุคคลจะพัฒนาได้ ก็ด้วยปัจจัยประการเดียวคือ การศึกษา การศึกษานั้นแบ่งเป็นสองส่วน คือ การศึกษาด้านวิชาการ(Academic learning) ส่วนหนึ่ง กับการอบรมบ่มนิสัย(Spiritual development) ให้เป็นผู้มีจิตใจใฝ่ดี ใฝ่เจริญ มีปกติละอายชั่วกลัวบาปส่วนหนึ่ง การพัฒนาบุคคล

¹ วารสารกวีรี, วารสารรายเดือนของบริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน), (ฉบับประจำเดือน มกราคม ๒๕๔๒), หน้า ๑๗.

จะต้องพัฒนาให้ครบถ้วนทั้งสองส่วน เพื่อให้บุคคลได้มีความรู้ ใฝ่ใช้ประกอบการ และมีความดี ใฝ่เกื้อหนุนการประพฤติปฏิบัติทุกอย่างให้เป็นไปในทางที่ถูกต้อง และอำนวยผลเป็นประโยชน์ที่พึงประสงค์ "

แนวคิดด้านคุณภาพชีวิต

โดยทั่วไปมักจะกล่าวกันว่าวัตถุประสงค์หลักของสังคมคือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสใช้ชีวิตอย่างสะดวกสบายและประสบความสำเร็จ ความหมายของการพัฒนาคุณภาพชีวิตมุ่งไปที่การพัฒนาเพื่อให้บุคคลสามารถใช้ชีวิตหรือมีชีวิตยืนยาวอยู่ได้อย่างมีคุณภาพ คือ ปราศจากการคุกคามหรือทรมานจากโรคภัยไข้เจ็บ แต่ความหมายของความอยู่ดีมีสุข นอกจากจะคำนึงถึงการมีชีวิตในเชิงคุณภาพ (Quality) แล้ว ยังคำนึงถึงองค์ประกอบอื่น ๆ ในเชิงปริมาณ (quantity) ด้วย ซึ่งหมายถึงการให้ความสำคัญกับเครื่องชี้วัดในขอบเขตที่กว้างขวางกว่า ตัวอย่างเครื่องชี้วัดความอยู่ดีมีสุขด้านสาธารณสุข ต้องครอบคลุมถึงอัตราการตายของทารก อายุเฉลี่ยเมื่อแรกเกิด และอื่น ๆ ไปพร้อมกันด้วย

แนวความคิดเรื่องคุณภาพชีวิต

คุณภาพชีวิต (Quality of life) เป็นเรื่องที่น่ามาใช้เป็นตัวชี้วัด (Ultimate goal) ของการพัฒนาตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๗๐ (พ.ศ. ๒๕๑๓) เป็นต้นมา นับตั้งแต่มีแนวคิดในการพัฒนาโดยเน้นมนุษย์เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา อันเป็นแนวคิดเชิงการพัฒนาสังคม ซึ่งพิจารณาถึงองค์ประกอบรอบด้านที่เกี่ยวข้องกับตัวของมนุษย์ในลักษณะผสมผสานและเป็นการพึ่งพาสอดแทรก (Interdependent and Interpenetrate) และเป็นไปภายใต้กระบวนการของการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน (Interaction) ของมนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลกลุ่มชุมชนและสังคม

องค์ประกอบของคุณภาพชีวิต

มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายและองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตไว้ มีทั้งลักษณะแคบและกว้าง ยกตัวอย่างได้ดังนี้

กรมการพัฒนาสังคม¹ ใช้ตัวชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ในการประเมินคุณภาพชีวิตของคนในชนบทไทยจาก ๘ หมวดตัวชี้วัด ได้แก่ ๑) อาหาร ๒) มีบ้านอาศัย ๓) ศึกษาอนามัยถ้วนหน้า ๔) ครอบครัวปลอดภัย ๕) รายได้ดี ๖) อยากร่วมพัฒนา ๗) พาสู่คุณธรรม ๘) บำรุงสิ่งแวดล้อม

สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์² ได้กำหนดตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตไว้ ๗ ด้าน ได้แก่ ๑) วิธีการดำเนินชีวิต ๒) ความพึงพอใจต่อชีวิตความเป็นอยู่ ๓) ความเกื้อกูลอาหารในครอบครัว ๔) ความพึงพอใจในการทำงาน ๕) ความเครียด ๖) สิ่งแวดล้อม ๗) ความพึงพอใจในการบริการของรัฐ

นิพนธ์ คันทเสวี³ ได้อธิบายคุณภาพชีวิตโดยใช้องค์ประกอบ ๖ ประการ ได้แก่ ๑) ร่างกาย ๒) อารมณ์ ๓) สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ๔) สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม ๕) ความคิด ๖) จิตใจ

สุพรรณิ ไชยอำพร และ สนิท สมัครการ⁴ ได้พิจารณาถึงคุณภาพชีวิตไว้ ๑๓ มิติ ได้แก่ ๑) ครอบครัว ๒) การงานอาชีพ ๓) ชีวิตสังคม ๔) การพักผ่อนหย่อนใจ ๕) สุขภาพ ๖) การสาธารณสุข ๗) การบริโภคสินค้าและบริการ ๘) การครอบครองทรัพย์สิน ๙) ความรู้สึกเกี่ยวกับตนเอง ๑๐) ความเชื่อและศาสนา ๑๑) ความรู้สึกเกี่ยวกับท้องถิ่น ๑๒) ความรู้สึกเกี่ยวกับรัฐบาล ๑๓) ความรู้สึกเกี่ยวกับชีวิตในเมืองไทย

Cambell⁵ ได้ให้ความเห็นว่า คุณภาพชีวิตนั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ที่ดี (Well-being) ซึ่งครอบคลุมไปถึงความอุดมสมบูรณ์ทางด้านวัตถุ ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัยที่ดี

¹ กรมการพัฒนาชุมชน, รายงานคุณภาพชีวิตของคนไทย ปี ๒๕๓๔, (กรุงเทพฯ : หจก.เพิ่มเสริม กิจ.๒๕๓๔), หน้า ๑-๔.

² สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, รายงานวิจัยเรื่องคุณภาพชีวิตของคนในกรุงเทพมหานคร, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๒๖๓-๒๖๙.

³ นิพนธ์ คันทเสวี, คุณภาพชีวิตสำหรับคนไทย, เอกสารประกอบการสัมมนาระดับชาติเรื่องภาวะสังคมไทย วันที่ ๑๙-๒๑ เมษายน ๒๕๒๕, หน้า ๖๗.

⁴ สุพรรณิ ไชยอำพร และ สนิท สมัครการ, รายงานการวิจัยเรื่อง คุณภาพชีวิตของคนไทย : ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชาวเมืองและชาวชนบท. โครงการวิจัยสมบูรณแบบเสนอต่อคณะกรรมการส่งเสริมวิจัย, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๓-๑๔.

⁵ Cambell A., Convers, P.E.and Roger W.E. The Quality of American Life, (New York : Russell Sage, ๑๙๗๖), p. ๑๖.

และควมมีคุณค่าทางจิตใจหรือความรู้สึก เช่น ความปลอดภัย ความสำเร็จในหน้าที่การงาน และความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน เป็นต้น

UNESCO¹ ได้กำหนดองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตไว้ ๗ ด้าน ได้แก่ ๑) อาหาร ๒) สุขภาพ ๓) การศึกษา ๔) สิ่งแวดล้อมและทรัพยากร ๕) ที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐาน ๖) การมีงานทำ ๗) ค่านิยม ศาสนา จริยธรรม กฎหมาย และปัจจัยทางจิตวิทยา

ESCCAP² ได้กำหนดตัวแปรของคุณภาพชีวิตไว้ ๗ ด้าน ได้แก่ ๑) ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ๒) สุขภาพ ๓) ชีวิตการทำงาน ๔) ชีวิตครอบครัว ๕) ชีวิตการใช้สติปัญญา ๖) ชีวิตชุมชน ๗) สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ซึ่งมีลักษณะที่ครอบคลุมและกว้างขวาง

แนวคิดเรื่องชุมชน

แนวคิดเรื่องชุมชนนี้อาจพิจารณาเป็นสองด้าน คือ ด้านกายภาพ และด้านความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน ด้านกายภาพส่วนมากจะพิจารณาจากลักษณะการตั้งบ้านเรือนเป็นสำคัญ ส่วนด้านความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนพิจารณาจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม วัฒนธรรมของชุมชนอันเป็นผลจากการอยู่อาศัย ทำงาน หรือมีกิจกรรมสัมพันธ์ในลักษณะเป็นการประจำแนนอนของบุคคลหรือครอบครัว ปฏิสัมพันธ์โดยส่วนรวมระหว่างคนในชุมชนก่อให้เกิดรูปแบบโครงสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะใดลักษณะหนึ่งดังต่อไปนี้

๑) โครงสร้างแบบเครือญาติ (Kinship) ได้แก่ ความสัมพันธ์ที่เป็นผลหรือมีลักษณะแบบญาติพี่น้อง โดยมกรรพึงพาอาศัยหรือเกื้อหนุนกันแบบใกล้ชิด โดยมีได้เน้นเชิงผลประโยชน์แลกเปลี่ยน แต่เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันตามโอกาสและสถานการณ์

๒) โครงสร้างแบบอุปถัมภ์ (Patron - client) เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนสองฝ่ายที่ไม่มีเครือญาติ แต่ผ่านการพึ่งพาแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ โดยฝ่ายหนึ่งให้ความช่วยเหลือเชิงเศรษฐกิจหรือสังคมแก่อีกฝ่ายหนึ่ง และฝ่ายได้รับความช่วยเหลือได้ตอบแทนฝ่ายช่วยเหลือโดยการรับใช้ ยินยอมปฏิบัติตามเงื่อนไขของฝ่ายช่วยเหลือ อันเป็นลักษณะความสัมพันธ์ที่มีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่มีอิทธิพลเหนืออีกฝ่ายหนึ่ง ในลักษณะฝ่ายมีอำนาจเหนือ (Super ordinate) และฝ่ายมี

¹ UNESCO, Quality of Life : An Orientation of Population, (Bangkok : UNESCO, ๑๙๘๑).
p. ๑.

² ESCCAP, (๑๙๙๐), Guidelines on Methodological Approaches to the Conduct a Regional Survey of the Quality of Life as an Aspect of Human Resources Development, p. ๑๒.

อำนาจรอง (Subordinate) ฝ่ายมีอำนาจเหนือกว่าทำหน้าที่ให้ความอุปถัมภ์ และมีฐานะเป็นนายหรือลูกพี่ ขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งมีความรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณและมีบทบาทเป็นลูกน้อง

๓) โครงสร้างแบบฝักฝ่าย (Faction) มีลักษณะความสัมพันธ์แบบตัวใครตัวมันไม่แน่นอน ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์และเงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงไป มีความเป็นปัจเจกบุคคลสูง ความสัมพันธ์อาจเป็นการพึ่งพาแลกเปลี่ยนผลประโยชน์เฉพาะสถานการณ์ ความสัมพันธ์จึงอาจไม่แน่นอนแล้วแต่ปัจจัยต่างๆ จะส่งผลลัพธ์อย่างไร ดังนั้น การเกิดความสัมพันธ์จึงอาจมีลักษณะอุดมการณ์ร่วม ผลประโยชน์ร่วมหรือสถานการณ์ร่วม โดยทั่วไปโครงสร้างของชุมชนจะส่งผลกระทบต่อรูปแบบของวิถีชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้น โครงสร้างชุมชนจึงมีผลต่อคุณภาพคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

ศาสตราจารย์ประเวศ วะสี¹ ได้ให้ความเห็นว่า วัฒนธรรมต้องมีชุมชนที่มีชีวิต เป็นผู้ปฏิบัติจะยั่งยืน มีพัฒนาการ และกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน คือหัวใจของการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งเป็นการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ จิตใจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมพร้อมกันไป

แนวคิดด้านการพัฒนาคน

องค์การพัฒนาแห่งสหประชาชาติได้จัดทำรายงานการพัฒนาคน (Human Development Report) โดยได้จำกัดความ “การพัฒนาคน” ไว้ให้ครอบคลุมทั้งในกระบวนการเพิ่มโอกาสทางเลือกและการยกระดับความอยู่ดีมีสุขของประชาชน

หากพิจารณาอย่างเคร่งครัดตามชื่อ “การพัฒนาคน” อาจดูประหนึ่งว่ามีความหมายในทางแคบเฉพาะในประเด็นการพัฒนาขีดความสามารถของคนเท่านั้น ถึงแม้การพัฒนาเพิ่มขีดความสามารถของประชาชนจะมีความสำคัญมาก เพื่อเพิ่มโอกาสทางเลือก แต่การพัฒนาศักยภาพคนเท่านั้นยังไม่เพียงพอ ถ้าไม่มีการส่งเสริมสภาพแวดล้อมทางสังคมให้คนสามารถใช้ประโยชน์จากศักยภาพของตนได้ ดังได้กล่าวแล้วว่าประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่าประชาชนจะสามารถทำอะไรได้บ้างด้วยศักยภาพของตนเอง ไม่ใช่เพียงแต่มีศักยภาพเท่านั้น ตัวอย่างเช่น เราอาจจะประสบความสำเร็จ

---

¹ประเวศ วะสี และคณะ, พระพุทธศาสนากับจิตวิญญาณสังคมไทย : ประเด็นวิจัยศาสนาและวัฒนธรรม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๔๙.

ในการยกระดับคุณภาพการศึกษาของประชาชนในภูมิภาคต่าง ๆ แต่ถ้าในแต่ละภูมิภาคไม่มีการสร้างงานที่เพียงพอสำหรับกำลังแรงงานที่มีการศึกษาเหล่านั้น ก็จะไม่สามารถยกระดับความอยู่ดีมีสุขของประชาชนได้ ความอยู่ดีมีสุขจะต้องวัดในรูปของภารกิจหรือความสำเร็จของคน และสมรรถภาพหรือความสามารถที่จะไปสู่ความสำเร็จนั้น ซึ่งไม่ใช่เพียงได้รับการศึกษาเท่านั้น ทั้งนี้มีได้หมายความว่าการศึกษาไม่ใช่สิ่งสำคัญในองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข ตรงกันข้ามการศึกษามีความสำคัญมาก เพราะคนที่ไม่มีการศึกษาก็ไม่มีโอกาสที่จะประกอบภารกิจในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดด้านการพัฒนาคนขององค์การพัฒนาแห่งสหประชาชาติ โดยแท้จริงมิได้มีความหมายในเชิงแคบตามชื่อเท่านั้น หากแต่หมายรวมทั้งความสำเร็จของคนและได้ให้ความสำคัญกับเป้าหมายสุดท้ายมากกว่าเครื่องมือของการพัฒนา ตามความหมายในเชิงกว้างที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น นับว่ามีความใกล้เคียงกับความหมายของ “ภารกิจ” และ “สมรรถภาพ” ภายใต้กรอบความอยู่ดีมีสุขและนับว่าเป็นแนวคิดที่ได้สะท้อนวิสัยทัศน์ของการพัฒนาในระยะแผนฯ ๘ ไว้ทั้งหมดแล้ว

แนวคิดการพัฒนาแบบ “องค์กรรวม”

พระธรรมปิฎก¹ กล่าวไว้ว่า การพัฒนาแบบองค์กรรวมจะต้องเป็นการพัฒนาที่เข้าถึงความจริงแห่งธรรมชาติ ซึ่งเป็นไปตามระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลาย และจะต้องอาศัยความเป็นไปอย่างประสานเกื้อกูลกันของระบบความสัมพันธ์แห่งองค์ประกอบ ๓ ด้าน คือ ๑) ตัวมนุษย์เอง ในฐานะบุคคลและในฐานะชีวิตทั้งกายและใจ ๒) สังคม ๓) ธรรมชาติ แวดล้อม

ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘ ได้ให้ความสำคัญกับการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์การพัฒนาเป็นแบบองค์กรรวม โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคีในสังคม ความหมายของวิธีการทำงานแบบองค์กรรวม มิใช่เฉพาะการอาศัยความร่วมมือในการทำงานจากหน่วยปฏิบัติที่เกี่ยวข้องเท่านั้น ความหมายของการดำเนินงานแบบองค์กรรวมมีความลึกซึ้งกว่านั้นและสัมพันธ์กับกรอบแนวคิดความอยู่ดีมีสุขที่ได้พัฒนาขึ้นโดยตรง

¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : บริษัท เคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๒๓๗-๒๓๘.

เมื่อความอยู่ดีมีสุข ได้รับการจำกัดความในรูปของ “ภารกิจ” และ “สมรรถภาพ” ย่อมมีความแตกต่างจากการเป็นเจ้าของสินค้าและบริการเท่านั้น ดังตัวอย่างที่ศาสตราจารย์เซน (พ.ศ. ๒๕๒๘) ได้ชี้ให้เห็นว่า การซื้อจักรยานจะแตกต่างจากการเป็นเจ้าของจักรยาน การซื้อจักรยานเป็นภารกิจ ซึ่งคนพิการย่อมไม่สามารถทำได้ แม้จะเป็นเจ้าของจักรยาน กิจกรรมการซื้อจักรยานเท่านั้นที่เป็นเหตุให้เกิดความอยู่ดีมีสุขไม่ใช่การเป็นเจ้าของจักรยาน

สมมติว่าเราต้องการเสริมสร้างความอยู่ดีมีสุขของประชาชนโดยส่งเสริมกิจกรรมการซื้อจักรยาน ถ้าจะให้บรรลุความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ เราจะต้องเริ่มต้นตั้งแต่การสร้างลู่วิ่งหรือทางสำหรับรถจักรยานโดยเฉพาะ เพื่อไม่ให้มีความเสี่ยงในการเกิดอุบัติเหตุ นอกจากนี้ ในขณะที่จักรยาน ประชาชนต้องสามารถสูดอากาศบริสุทธิ์ได้ มิฉะนั้นจะไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ จึงทำให้เราต้องหันมาแก้ปัญหามลพิษก่อนส่งเสริมการซื้อจักรยาน รวมทั้งประชาชนต้องมีความพร้อมด้านสุขภาพ และมีเวลาว่างเพียงพอ การจัดกิจกรรมการซื้อจักรยานง่าย ๆ เพียงแค่นี้เกี่ยวข้องกับมิติต่างๆ ของความอยู่ดี มีสุขอีกหลายมิติไปพร้อมๆ กัน ฉะนั้นความอยู่ดีมีสุขที่จำกัดความในรูปของ “ภารกิจ” และ “สมรรถภาพ” จึงเป็นแนวคิดแบบองค์รวม ซึ่งมีหลายมิติและหลายองค์ประกอบ มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างแยกกันไม่ออก

การแปลงแผนสู่ภาคปฏิบัติและติดตามประเมินผลแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘ ที่มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ความอยู่ดีมีสุขของประชาชน เกี่ยวข้องกับทุกหน่วยปฏิบัติ การมีส่วนร่วมมากขึ้น จะช่วยให้มีการใช้ประโยชน์จากศักยภาพของประชาชน ซึ่งก็คือการยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนนั่นเอง

องค์ประกอบของ “ความอยู่ดีมีสุข” ทั้ง ๗ ด้าน

ศาสตราจารย์นาค คัควานี¹ ได้กำหนดกรอบแนวคิดโดยการแจกแจงองค์ประกอบของความอยู่ดีมีสุขออกเป็น ๗ ด้าน ซึ่งมีความครอบคลุมทุกมิติของการดำรงชีวิต

องค์ประกอบที่ ๑ คือ ด้านสุขภาพอนามัยและโภชนาการ ซึ่งยังประกอบด้วยองค์ประกอบย่อยอีก ๔ ด้านคือ ความยืนยาวของอายุ การปลอดจากโรคภัยไข้เจ็บ โภชนาการและการให้บริการสาธารณสุข

¹ ศาสตราจารย์นาค คัควานี, (๒๕๔๒), **สถานะสุขภาพ และภาวะโภชนาการของคนไทย เครื่องชี้วัดความอยู่ดีมีสุขและการวิเคราะห์เชิงนโยบาย**, หน้า ๑ - ๒๓.

องค์ประกอบที่ ๒ คือ การศึกษา ซึ่งครอบคลุมสาระต่างๆในกระบวนการเรียนรู้ ความรู้พื้นฐาน และทักษะต่าง ๆ รวมทั้งการเข้าถึงบริการและคุณภาพการศึกษา

องค์ประกอบที่ ๓ คือ ชีวิตการทำงาน เนื่องจากประชาชนจะใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่กับการทำงาน การพิจารณาสภาพแวดล้อม การทำงาน จึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญมาก และชีวิตการทำงานที่มีคุณภาพก็จะเกี่ยวข้องกับการจ้างงานและความพอใจในค่าจ้างที่ได้รับ องค์ประกอบด้านนี้ ยังรวมถึงปัจจัยองค์ประกอบย่อยในด้านการใช้แรงงานเด็ก และ ผู้หญิงและระบบประกันสังคมด้วย

องค์ประกอบที่ ๔ คือ ชีวิตครอบครัว ความสัมพันธ์ในครอบครัวถือเป็นประเด็นสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อ “ความอยู่ดีมีสุข” โครงสร้างและขนาดของครอบครัวเป็นตัวกำหนดระดับความเป็นอยู่ของสมาชิกแต่ละคน ครอบครัวที่มีความรัก ความอบอุ่น ต้องรับรู้ความต้องการของสมาชิกแต่ละคน และดูแลสมาชิกทุกคนอย่างเท่าเทียมกันโดยไม่เลือกปฏิบัติ

องค์ประกอบที่ ๕ คือ การเติบโตทางเศรษฐกิจ ความยากจน การกระจายรายได้ และสวัสดิการ เป็นเครื่องมือสำคัญที่นำไปสู่การบรรลุเป้าหมายความอยู่ดีมีสุข ฉะนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นปัจจัยสำคัญของความอยู่ดีมีสุข การมีปัญหาค่าความยากจนที่รุนแรง และความไม่เท่าเทียมกันด้านรายได้ในระดับสูงสะท้อน “การอยู่อย่างมีทุกข์” ในสังคม ประเด็นเหล่านี้ จึงนับเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นของเครื่องชี้วัด “ความอยู่ดีมีสุข” ด้วย

องค์ประกอบที่ ๖ คือ สิ่งแวดล้อมและความปลอดภัย การดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งจำเป็นต่อ “ความอยู่ดีมีสุข” เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน องค์ประกอบนี้ รวมถึงประเด็นสภาพแวดล้อมด้านที่อยู่อาศัย การอนามัยสิ่งแวดล้อม ตลอดจนความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน โดยเฉพาะจากปัญหาอาชญากรรม

องค์ประกอบที่ ๗ คือ ด้านประชาธิปไตย หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน การเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันจะนำมาซึ่ง “ความอยู่ดีมีสุข” การส่งเสริมบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการเพิ่มพูนและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรมนุษย์ให้เต็มขีดความสามารถเป็นเครื่องมือของการยกระดับ ความอยู่ดีมีสุข องค์ประกอบนี้จะรวมประเด็นเรื่อง ความยุติธรรม สิทธิมนุษยชนและสิทธิเสรีภาพทางการเมือง รวมทั้งการกระจายอำนาจการบริหารจัดการ

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘ ประกอบด้วยยุทธศาสตร์การพัฒนาลึก ๖ ด้าน ซึ่งครอบคลุม สาระทุกด้านของความอยู่ดีมีสุข อย่างไม่สามารถแยกออกจากกันให้ชัดเจนได้ แผนภูมิที่ ๑ จึงได้

พยายามอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทั้ง ๗ ด้าน ของความอยู่ดีมีสุข และยุทธศาสตร์ การพัฒนาทั้ง ๖ ด้าน ตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘ และเชื่อมโยงเข้าหากัน

๒.๒ การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมตามหลักพุทธธรรม

ในปัจจุบันนั้นแนวคิดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยเน้น “คน” เป็นศูนย์กลางของ การพัฒนา ดังจะเห็นได้จากบทความของ Hag (๑๙๘๙) ที่เสนอต่อ The SID North South Roundtable แสดงให้เห็นถึงจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ การที่คณะกรรมการด้านการวางแผน พัฒนาแห่งองค์การสหประชาชาติ (The UN committee on Development Planning) ได้ นำเสนอยุทธศาสตร์ใหม่ในการพัฒนาระหว่างประเทศสำหรับทศวรรษที่ ๑๙๙๐ โดยเน้นไปที่การ พัฒนาคน¹ สำหรับประเทศไทยนั้นได้ระบุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ ๘ เป็นต้น มา ได้ปรับเปลี่ยนจุดมุ่งหมายในการพัฒนาประเทศใหม่โดยเน้นคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาหรือ เป็นเป้าหมายหลัก เพื่อนำไปสู่วิสัยทัศน์ “ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สังคมมีสมรรถภาพ เสรีภาพ ความยุติธรรม และมีการพัฒนาที่สมดุล บนพื้นฐานของความเป็นไทย” ซึ่งจะเป็นการ พัฒนาในลักษณะที่ต่อเนื่องและยั่งยืน ทำให้คนไทยส่วนใหญ่มีความสุขที่แท้จริงในระยะยาว²

ปัจจัยหลักสำคัญแห่งการพัฒนาที่สำคัญ คือ ทรัพยากรบุคคลถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ให้การพัฒนา การจะพัฒนาอะไรก็ต้องมองสิ่งสำคัญที่สุดซึ่งเป็นหัวใจแห่งพัฒนานั้นก็คือ “มนุษย์” เป็นปัจจัยหลักแห่งการพัฒนา ถ้ามนุษย์ไม่พร้อม มนุษย์ไม่มีการพัฒนา ไม่ได้รับการศึกษา อบรมที่ดีแล้ว จะพัฒนาก็ไม่สามารถพัฒนาไปถึงจุดมุ่งหมายได้ จึงมีคำกล่าวแห่งการศึกษาว่า “การจะพัฒนาอะไร จะต้องใส่ใจในการศึกษา” เมื่อมนุษย์ได้รับการศึกษาแล้ว ก็จะนำไปถ่ายทอด เอง จะเห็นได้ว่าการศึกษาแห่งการพัฒนาคือคนเป็นทรัพยากรก่อนแห่งหัวใจเริ่มต้นที่ดีได้แล้วก็ จะ พัฒนาไปสู่จุดเป้าหมายที่สำคัญที่สุด คือทรัพยากรมนุษย์ ที่ทุกสิ่งทุกอย่างพร้อมแต่คนมนุษย์ไม่ พร้อมจะพัฒนาอะไรไม่ได้ ทรัพยากรอื่นมีมากมายก็จะเป็นไม่มีความหมายอะไรดังนั้นทรัพยากร มนุษย์เป็นเรื่องสำคัญมากที่สุดเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการพัฒนา เป็นจุดเริ่มต้นของทุกสิ่ง สรรพสิ่ง ทั้งหลายเกิดจากมนุษย์คิดริเริ่มสร้างสรรค์ ออกมาจากมนุษย์ทั้งหมด

¹ สมบัติ กุสุมาวดี, “แนวคิดการพัฒนามนุษย์ใน Human Development Report,” วารสาร ธรรมศาสตร์ ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๒, (พ.ค.-ธ.ค. ๒๕๓๙), หน้า ๙๕.

² ศรีทัตติม (รัตนโกศล) พานิชพันธ์, “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (การพัฒนาคน),” วารสาร พ.ส.ล. ปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๒๐๑, (พ.ค.-มิ.ย. ๒๕๓๙), หน้า ๔๓.

ในการพัฒนาตามแนวทางที่ปรับเปลี่ยนใหม่นั้น ได้มีการย้ำกันว่า จะต้องหันมาเน้นการพัฒนาคน โดยให้การพัฒนาคนเป็นแกนกลางของการพัฒนาทุกอย่าง ดังจะเห็นว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ (๒๕๔๐-๒๕๔๔) ของประเทศไทยยึดถือหลักการสำคัญข้อนี้ ฟังเข้าใจว่า การพัฒนาคนนั้นมีความหมายสำคัญ ๒ อย่างคือ

๑. การพัฒนาคนในฐานะผู้มีความเป็นมนุษย์

๒. การพัฒนาคนในฐานะทรัพยากรมนุษย์

การพัฒนาคนในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ จะช่วยให้สังคมมีทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ที่จะก่อให้เกิดผลในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม หรือเรียกง่ายๆ ว่าพัฒนาให้เป็นนักผลิต ซึ่งพร้อมที่จะสนองความต้องการของสังคม ส่วนการพัฒนาคนในฐานะผู้มีความเป็นมนุษย์ จะช่วยให้บุคคลมีคุณสมบัติพร้อมที่จะดำเนินชีวิตแห่งปัญญาเพื่อความดีงาม หรือเรียกสั้นๆ ว่าพัฒนาให้เป็นบัณฑิตผู้สามารถนำชีวิตและสังคมไปสู่สันติสุข

การพัฒนาในด้านต่างๆ ในทางเศรษฐกิจและสังคม จะต้องยึดเอาการพัฒนาคนเป็นแกนกลางฉันใด การพัฒนาคนในความหมายทุกอย่าง ก็จะต้องยึดเอาการพัฒนาคนในฐานะผู้มีความเป็นมนุษย์ เป็นแกนกลางฉันนั้น

การพัฒนาสังคมตามหลักพระพุทธศาสนา ถือการพัฒนาคนเป็นแกนกลาง และการพัฒนาคนนั้น ก็เริ่มต้นที่ฐาน คือการพัฒนาความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นสาระส่วนแก่นแท้ ส่วนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งขึ้นต่อสภาพแวดล้อมแห่งกาลเทศะของยุคสมัย ก็จะต้องตั้งอยู่บนฐานของความเป็นมนุษย์นั้น และนำหลักการทั่วไปที่ท่านแสดงไว้ไปประยุกต์ใช้ให้สนองความต้องการของยุคสมัยอย่างได้ผลด้วยการพัฒนาความเป็นมนุษย์ และพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างถูกต้อง คนที่พัฒนาดีแล้ว ก็จะเป็นส่วนร่วมที่รวมกำลังกันสร้างสรรค์สังคมให้เจริญอกงาม เป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อโอกาสให้ทุกคนเจริญยิ่งขึ้นไปในการมีชีวิตที่ดีงามและมีความสุข

พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคมอย่างสัมพันธ์ควบคู่กันไปและเป็นปัจจัยต่อกัน โดยคำนึงถึงธรรมชาติแวดล้อมพร้อมไปด้วย ตามหลักการที่จัดวางไว้เป็นระบบอย่างครบถ้วนชัดเจน¹

พุทธศาสนามีความเกี่ยวพันกับวิถีชีวิตของชาวพุทธในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งของสังคม ที่มีความสำคัญต่อประเพณีทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ปัญหา และ

¹ พระธรรมปิฎก, การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพฯ: เรือนแก้ว, ๒๕๔๖), หน้า ๑-๒.

ความเป็นอยู่ของปัจเจกบุคคลและสังคมโดยรวม ประกอบกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มีอยู่ตลอดเวลา ทำให้พระพุทธศาสนาหรือสถาบันสงฆ์ทำหน้าที่จัดระเบียบชุมชนเพื่อความคงอยู่ของชุมชนในสังคมซึ่งสรุปได้ดังนี้¹

๑. อบรมให้ควมรู้ระเบียบสังคม พุทธศาสนาเป็นที่มาของวัฒนธรรม ค่านิยม และระเบียบประเพณีที่สำคัญของสังคมไทย การอบรมระเบียบสังคมผ่านกระบวนการและสถาบันหลายสถาบัน ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เช่น วัดและพระสงฆ์เป็นที่ปลูกฝังคุณธรรม เป็นสื่อการอบรมระเบียบสังคมแบบพุทธ อบรมกล่อมเกล่าให้กุลบุตร อุบาสก อุบาสิกา ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และประเพณีต่างๆ ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวพุทธ คือสังขะและแนวปฏิบัติแบบพุทธ เช่น ค่านิยมที่ว่าด้วยความเมตตาต่อผู้ตกทุกข์ การโอบอ้อมอารี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การวางตัวให้เหมาะสมกับกาลเทศะ การปฏิบัติต่อบุคคลในสถานภาพต่างๆ กัน เช่น ศิษย์ต่ออาจารย์ บุตรต่อบิดามารดา เป็นต้น

๒. เป็นสื่อหรือกลไกในการควบคุมระเบียบสังคม การที่มนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นสังคมนั้น จำเป็นต้องมีการควบคุมให้สมาชิกของสังคมอยู่ในกฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผน เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความปลอดภัยและสวัสดิภาพของสังคมแต่ละสังคม จึงมีการตรากฎหมายระเบียบต่างๆ ที่สถาบันทางการปกครองใช้เป็นกลไกควบคุมสังคมอย่างหนึ่ง ซึ่งกลไกทางสังคมที่กล่าวมานี้เป็นเครื่องบังคับทางด้านร่างกายและพฤติกรรมภายนอก การที่บุคคลจะเชื่อและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ทางสังคมมากน้อยเพียงใดนั้น ศาสนามีส่วนสำคัญในการช่วยกล่อมเกล่า โน้มน้าวจิตใจและสร้างจิตสำนึกทางศีลธรรมต่อสังคม พุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการกระทำหน้าที่ดังกล่าวนี้ วัดและพระสงฆ์จึงเป็นกลไกทางพุทธศาสนาที่สำคัญในการอบรมสั่งสอนประชาชนให้เป็นพลเมืองดีของสังคม หลักธรรมที่สำคัญ เช่น ศีล ๕ ธรรม ๕ เป็นต้น การที่บุคคลได้รับการสั่งสอนทางหลักธรรมและยึดมั่นเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตร่วมกัน จะทำให้สังคมมีความขัดแย้งน้อยลง และช่วยลดปัญหาสังคมนานาประการได้

๓. เป็นสื่อในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม การที่พุทธศาสนามีหลักธรรมคำสอนที่โน้มน้าวให้ประชาชนมีความเชื่อและหลักปรัชญาในการดำเนินชีวิตอย่างเดียวกันนั้น เท่ากับเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นแก่สังคม ซึ่งสังคมที่มีบูรณาการทางเชื้อชาติและศาสนาที่เข้มแข็งจะทำให้มีความมั่นคงแก่สังคมส่วนรวม

¹ สมบูรณ์ สุขสำราญ, พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๑๓-๑๔.

ฉะนั้น ในการศึกษาหลักพุทธธรรมจนเข้าใจแก่นหรือหลักที่แท้จริงแล้ว จะเข้าใจว่า พุทธธรรมเป็นเรื่องของเหตุผลล้วน ๆ เป็นความจริงหรือสัจธรรมที่ว่าด้วยความเป็นไปของ ธรรมชาติหรือกฎธรรมชาติเรียกว่าธรรมะ เมื่อพุทธธรรมเป็นสัจธรรม หลักของพุทธธรรมย่อม นำไปประยุกต์ใช้ได้กับทุกสิ่งทุกอย่างรวมทั้งปัญหาสังคมด้วย¹

จุดหมายของการพัฒนาคนและสังคม

ชีวิตจะดีงาม มีความสุข ประเทศชาติจะรุ่งเรืองมั่นคง และสังคมจะร่มเย็น ก็เพราะ ปัจจัยสำคัญที่สุด คือ การพัฒนาคน ซึ่งจะทำให้คนเป็นคนดีมีความสุข และเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ การพัฒนาคนก็คือการศึกษา

คนที่มีการศึกษา ตลอดจนการศึกษาแล้ว เรียกว่า “บัณฑิต” ในประเพณีไทยโบราณ เรียกคนที่บวชเรียนแล้วว่าเป็น “ฑิต” (ตามปกตินิยมเขียนเป็นคำชาวบ้านว่า “ฑิต”) ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นคำกร่อนของ “บัณฑิต” ปัจจุบันเรียกคนที่ศึกษาจบปริญญาตรีแล้วว่า เป็น “บัณฑิต” เมื่อว่า โดยเนื้อหาสาระ บัณฑิต ก็คือคนที่ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา เป็นอยู่ด้วยความไม่ประมาท พัฒนาชีวิตของตนจนบรรลุถึงประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของชีวิตดังคำตรัสในพุทธพจน์ต่อไปนี้

“บุคคลผู้ไม่ประมาท เข้าถึงจุดหมายทั้งสอง คือจุดหมายในเรื่องที่ตาเห็น และจุดหมายที่เลยตาเห็นชื่อว่าเป็นบัณฑิตบุคคลนั้นเรียกว่าเป็นบัณฑิตเพราะบรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมาย”²

“ดูกรภิกษุ ในสัตว์โลกนี้ บุคคลผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญามากย่อมไม่คิดการเพื่อเบียดเบียนตน ย่อมไม่คิดการเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น ย่อมไม่คิดการเพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่าย, ย่อมคิดการที่เป็นประโยชน์แก่กุศลแก่ตน ย่อมคิดการที่เป็นประโยชน์แก่กุศลแก่ผู้อื่น ย่อมคิดการที่เป็นประโยชน์แก่กุศลทั้งสองฝ่าย ย่อมคิดการที่เป็นประโยชน์แก่กุศลแก่โลกทั้งหมดทีเดียว, ดูกรภิกษุ ด้วยเหตุอย่างนี้แล บุคคลจึงชื่อว่าเป็นบัณฑิต มีปัญญามาก”³

¹ ประเวศ วะสี, **พุทธธรรมกับสังคม**, (กรุงเทพฯ : บริษัท มีเดีย ปรีนท์ จำกัด, ๒๕๒๖), หน้า ๒๓๐.

² ส.ส. ๑๕/๓๘๐/๑๒๖

³ อ.จตุกก. ๒๑/๑๘๖/๒๔๓

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติ ทั้งเพื่อประโยชน์ตน และเพื่อประโยชน์ผู้อื่นกล่าวคือ ภิกษุ

๑. ทั้งเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยพฤติกรรมดี (ศีล) ด้วยตนเอง และชักนำผู้อื่นในการทำพฤติกรรมดี (ศีล) ให้ถึงพร้อม

๒. ทั้งเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจิตที่ฝึกดี (สมาธิ) ด้วยตนเองและชักนำผู้อื่นในการทำภาวะจิตที่ฝึกดี (สมาธิ) ให้ถึงพร้อม

๓. ทั้งเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาด้วยตนเอง และชักนำผู้อื่นในการทำปัญญาให้ถึงพร้อม

๔. ทั้งเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความมีจิตใจเป็นอิสระ (วิมุตติ) ด้วยตนเอง และชักนำผู้อื่นในการทำคามมีจิตใจเป็นอิสระ (วิมุตติ) ให้ถึงพร้อม

๕. ทั้งเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความหยั่งรู้เห็นในวิมุตติด้วยตนเอง และชักนำผู้อื่นในการทำวิมุตติให้ถึงพร้อม

ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติทั้ง เพื่อประโยชน์ตนและเพื่อประโยชน์ผู้อื่น”¹

“ดูก่อนมหานาม เมื่อใดแล อุบาสกทั้งเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความเชื่อถือหลักการที่ถูกต้อง (สัทธา) ด้วยตนเอง และชักนำผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยความเชื่อถือหลักการที่ถูกต้อง ทั้งเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยพฤติกรรมดี (ศีล) ด้วยตนเอง และชักนำผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยพฤติกรรมดี ทั้งเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความเผื่อแผ่เสียสละ (จาคะ) ด้วยตนเอง และชักนำผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยความเผื่อแผ่เสียสละ, ทั้งเป็นผู้ใฝ่ใจไปเยือนหาพระภิกษุด้วยตนเอง และชักนำผู้อื่นให้ไปเยือนหาพระภิกษุ, ทั้งเป็นผู้ใฝ่ใจสดับสัทธรรมด้วยตนเอง และชักนำผู้อื่นให้สดับสัทธรรม, ทั้งเป็นนักทรงจำหลักธรรมที่สดับแล้วด้วยตนเอง และชักนำผู้อื่นให้ทรงจำหลักธรรมไว้, ทั้งเป็นนักพิจารณาไตร่ตรองอรรถแห่งหลักธรรมที่ได้สดับแล้วด้วยตนเอง และชักนำผู้อื่นในการพิจารณาไตร่ตรองอรรถแห่งหลักธรรมที่ได้สดับแล้ว, ทั้งเป็นผู้รู้อรรถรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักด้วยตนเอง และชักนำผู้อื่นให้ปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักด้วย, ดูก่อนมหานาม ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ อุบาสกชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน และเพื่อประโยชน์ผู้อื่น”²

๒.๓ หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการศึกษา

¹ อจ.ปญจก. ๒๒/๒๐/๑๕

² อจ.สตุตค. ๒๓/๑๑๖/๒๒๕

๒.๓.๑ ประโยชน์หรือคุณค่าที่เป็นจุดหมายของชีวิต เรียกว่า วัตถุประสงค์ หรือ อรรถ มี ๒ ระดับ ถ้าแยกละเอียด แบ่งเป็น ๓ ระดับ คือ

๑) จุดหมายขั้นต่าเห็น หรือประโยชน์ปัจจุบันทันตา (ทิวฐัมมิกัตถะ) ที่สำคัญ คือ

- ๑.๑) ความมีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง สง่างาม ไร้โรค ตลอดจนมีอายุยืนยาว
- ๑.๒) ความมีทรัพย์สินเงินทอง อย่างน้อยมีอาชีพการงาน พึ่งตนได้ในทางเศรษฐกิจ
- ๑.๓) การมีครอบครัวที่มั่นคงผาสุก ตลอดจนวงศ์ตระกูลเป็นที่นับถือ
- ๑.๔) ความเป็นที่ยอมรับในสังคม มีสถานภาพดี มีชื่อเสียงเกียรติคุณ พรั่งพร้อมด้วยยศ ไม่ว่าจะเป็นเกียรติยศ บริวารยศ หรืออิสริยยศ

๒) จุดมุ่งหมายชั้นเลยมองเห็นหรือประโยชน์เบื้องหน้า (สัมปรายิกัตถะ) เช่น

- ๒.๑) การมีความสุขทางจิตใจ ด้วยศรัทธาในพระรัตนตรัย ซาบซึ้งในบุญกุศล และมั่นใจในการทำกรรมดี
- ๒.๒) ความอิมใจมั่นใจในชีวิตของตนที่มีความประพฤติสุจริตดีงามได้ทำสิ่งที่ถูกต้อง
- ๒.๓) ความอิมใจภูมิใจในความมีชีวิตที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์ ที่ได้เสียสละทำการสร้างสรรค์ก่อคุณไว้แก่เพื่อนมนุษย์และสังคม
- ๒.๔) ความแก้แค้นล้างแค้นใจ และปลดปล่อยเบิกบานใจ เนื่องจากมีความรู้ มีปัญญาที่จะแก้ปัญหาและจัดทำดำเนินกิจการต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้
- ๒.๕) ความสบายใจมั่นใจในกรรมที่ได้ประกอบไว้อันเป็นบุญกุศลดีงามสุจริต เป็นหลักประกันชีวิตในภพหน้า สามารถจากโลกนี้ไปโดยไม่ต้องหวาดหวั่นกลัวภัยแห่งทุกคติ

๓) จุดหมายสูงสุด ประโยชน์อย่างยิ่ง (ปรมัตถะ)

ความมีจิตใจที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ทั้งปวง บรรลุภาวะที่เรียกสั้น ๆ ว่า ทางอิสรภาพ สันติ และความสุขอย่างสูงสุด ที่เกิดจากความรู้แจ้งหยั่งเห็นความจริงแท้ของโลก และชีวิต มีจิตใจมั่นคงไม่หวั่นไหวไปตามโลกธรรม คือความผันผวนปรวนแปรเปลี่ยนแปลงของสิ่งทั้งหลายปลดปล่อยปล่อยใสเบิกบานสุขและสะอาดบริสุทธิ์ได้ตลอดทุกเวลา มีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาอย่างแท้จริง

คนที่เชื่อว่าเป็นบัณฑิต หรือผู้มีการศึกษา จะต้องใช้ชีวิตที่บรรลุจุดหมายอย่างน้อยถึงระดับที่ ๒ คือ สัมปรายิกัตถะ

อนึ่ง ประโยชน์หรือจุดหมาย (อัตถะ) ทั้ง ๒ หรือ ๓ ระดับนี้ แยกออกไปอีกเป็น ๓ ด้าน ซึ่งบัณฑิตที่แท้จริงจะต้องบำเพ็ญให้สำเร็จ คือ

๑. ประโยชน์ตน (อัตตัตถะ) คือ ประโยชน์ ๓ ระดับที่กล่าวข้างต้นนั้นที่พึงทำให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง หรือพัฒนาชีวิตของตนเองให้ลุถึง

๒. ประโยชน์ผู้อื่น (ปรัตถะ) คือประโยชน์ ๓ ระดับที่กล่าวข้างต้นนั้นที่พึงช่วยเหลือให้ผู้อื่นหรือเพื่อนมนุษย์ได้บรรลุถึง ด้วยการชักนำให้เขาพัฒนาชีวิตของเขาเองขึ้นไปจนเข้าถึงตามลำดับ

ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย (อุภยัตถะ) คือ ประโยชน์ร่วมกัน หรือประโยชน์แก่สังคมทั้งหมด โดยเฉพาะสภาพและปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ที่พึงช่วยกันสร้างสรรค์บำรุงรักษา อันจะเกื้อหนุนให้ทั้งตนและผู้อื่นเข้าถึงจุดหมายทั้ง ๓ ระดับนั้น

ในหลายกรณีท่านพูดให้สั้นเพื่อสะดวกในการสื่อสารโดยแบ่งเป็นเพียง ๒ อย่าง คือประโยชน์ตน (อัตตัตถะ) และประโยชน์ผู้อื่น (ปรัตถะ) ในกรณีเช่นนี้พึงเข้าใจว่า คำว่าประโยชน์ทั้งสองฝ่าย (อุภยัตถะ) ก็คือ ประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น ที่ประสานเข้าด้วยกันนั่นเอง

โดยทั่วไป มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่จะฝึกตนให้บรรลุอัตถะทั้ง ๓ ระดับและมีหน้าที่ที่จะต้องบำเพ็ญประโยชน์หรืออัตถะทั้ง ๓ ด้าน ทุกคนจึงสามารถเป็นบัณฑิตด้วยการฝึกตนและด้วยการปฏิบัติตามหลักการที่กล่าวมานี้

การฝึกตนของมนุษย์นั้น เรียกว่า การศึกษา (สิกขา) หรือการพัฒนาชีวิต (ภาวนา) เราจึงพูดด้วยภาษาทางวิชาการว่า บุคคลเป็นบัณฑิตด้วยการศึกษา (สิกขา) หรือด้วยการพัฒนาชีวิต (ภาวนา) การฝึกตนที่เรียกว่า การศึกษา (สิกขา) หรือการพัฒนาชีวิต (ภาวนา) นั้นมนุษย์อาจแสวงหาหรือทำให้เสร็จได้ ทั้งจากการปฏิบัติตามลำดับขั้นตอนของระบบที่จัดตั้งกันขึ้นไว้ในสังคมมนุษย์ คือในสถาบันการศึกษาต่างๆ และจากการเรียนรู้ด้วยวิธีการอย่างอื่น ซึ่งเรียกกง่าย ๆ ว่าเป็นการศึกษานอกระบบไม่ว่าด้วยวิธีใดก็ตาม ถ้าบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งเป็นผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญาเป็นอยู่อย่างไม่ประมาท และได้พัฒนาชีวิตของตน จนบรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมาย (อัตถะ) ที่กล่าวมาแล้ว บุคคลผู้นั้นก็เป็นบัณฑิต โดยมีต้องคำนึงว่า เขาจะศึกษาในระบบ หรือนอกระบบ หรือจากการเรียนรู้และฝึกฝนในการดำเนินชีวิตของเขาเองก็ตาม

ถ้าเขามีคุณสมบัติของความเป็นบัณฑิตที่แท้จริงนี้ โดยผ่านการศึกษาในระบบ เขาเป็นบัณฑิต ทั้งโดยสภาวะและโดยรูปแบบถ้าเขามีคุณสมบัติของความเป็นบัณฑิตที่แท้จริงนี้

โดยมิได้ผ่านการศึกษานิตที่จัดตั้งขึ้นเป็นระบบในทางสังคม เขาก็คงเป็นบัณฑิตโดยสภาวะ¹ ปัจจัยรองแห่งการพัฒนานั้นก็คือ “สังคม” เมื่อมีทรัพยากรมนุษย์แก่ ก็จะพัฒนาไปสู่สังคมที่ดีต่อไป ซึ่งเป็นปัจจัยรองจากทรัพยากร สังคมเป็นหน่วยที่ให้ความร่วมมือแห่งการพัฒนานานาเมื่อสังคมดี มาจากประชาชนดี ประชาชนดีมาจากการการศึกษาที่ดี (ถูกต้อง)

ดังนั้น ในที่นี้จะขอทำความเข้าใจปัจจัยของคำว่า “มนุษย์” มาจากศัพท์ว่า มน = (ใจ) + อุษย = (สูง) แปลว่า ผู้ที่มีจิตใจสูง จะต้องประกอบด้วยปัญญา และเหตุผล ซึ่งแตกต่าง ไปจากคำว่า “คน” คำว่าในสมัยก่อน ใช้ “ต” (คน) ก็ดูดี แต่ในปัจจุบันคำว่า “คน” ใช้ “ค” (ควาย) ตามความเข้าใจว่าคนในปัจจุบันก็คือควายชนิดหนึ่ง คนก็ต้องใช้กำลังในการใช้งานในการตัดสินใจ ปัญหา ซึ่งไม่น่าจะสู้ดีมากนัก ในที่นี้จึงใช้คำว่ามนุษย์ซึ่งมีความหมายและเป็นที่ยอมรับมากกว่า เพราะมนุษย์สามารถพัฒนาตนเองไปสู่สภาวะที่ดีที่สุดของชีวิตได้ ในทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่าเป็นสภาวะนิพพานหรือสภาวะของความเป็น “พุทธะ” (Buddha Nature) หมายถึง สามารถพัฒนาจิตใจตนเองจนเข้าถึงจิตระดับที่ลึกและละเอียดอ่อนที่สุด ซึ่งเป็นแหล่งของพลังความรู้ทั้งหลาย และความสงบสุขที่ยิ่งใหญ่และแท้จริงของมนุษย์จะเป็นผลให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอยู่ได้ด้วยมีความสุข มีความเมตตาที่ยิ่งใหญ่ให้กับทุกสิ่ง (Universal Love) มีความประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ตนเอง ผู้อื่น และสังคมตลอดเวลา

พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน² ได้ให้คำจำกัดความว่า “มนุษย์” หมายถึง ธรรมอันคนพึงมี เช่น เมตตา กรุณา เป็นต้น

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา อธิบายว่ามนุษย์เกิดจากองค์ประกอบหลาย ๆ อย่างที่มารวมกันตัวตนแท้ ๆ ของส่วนทั้งหลายไม่มีและแยกชีวิตเป็นส่วนประกอบต่าง ๆ มี ๕ หมวด เรียกว่า “เบญจขันธ์” หรือขันธ์ ๕ กองแห่งรูปธรรมและนามธรรมทั้ง ๕ หมวดที่ประชุมกันเข้าเป็นหน่วยรวม ซึ่งบัญญัติเรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เป็นต้น ส่วนประกอบ ๕ อย่างที่รวมเข้าเป็นชีวิต (The Five Group of Existence; Five Aggregates) คือ

๑. รูปขันธ์ (Corporeality) ได้แก่ ร่างกายของคนประกอบด้วยธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ, ส่วนที่เป็นรูป ร่างกายพฤติกรรม และคุณสมบัติต่าง ๆ ของส่วนที่เป็นร่างกาย ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมดสิ่งที่เป็นร่างพร้อมทั้งคุณและอาการ

¹ พระธรรมปิฎก, การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพฯ: เรือนแก้ว, ๒๕๔๐), หน้า ๓ - ๗.

² ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๙), หน้า ๖๙๔.

๒. เวทนาขันธ์ (Feeling; Sensation) ได้แก่ ความรู้สึกอารมณ์ในทาง สุข ทุกข์ หรือ ไม่สุข-ไม่ทุกข์, ส่วนที่เป็นการเสวยรสอารมณ์ความรู้สึก สุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ

๓. สัญญาขันธ์ (Perception) ได้แก่ การจำได้หมายรู้ในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส และความคิด, ส่วนที่เป็นความกำหนดหมาย ความกำหนดได้หมายรู้ในอารมณ์ เช่น ขาว เขียว เหลือง ดำ แดง เป็นต้น

๔. สังขารขันธ์ (Mental Formations หรือ Volitional Activities) ได้แก่ เจตสิกกรรมหรืออารมณ์ที่เกิดกับใจ ปปรุงแต่งใจให้คิดไปในทางดี ทางชั่ว หรือกลาง ๆ ไม่ดี ไม่ชั่ว, ส่วนที่เป็นความปปรุงแต่ง สภาพที่ปปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลาง ๆ คุณสมบัติต่าง ๆ ของจิตมีเจตนาเป็นตัวนำ ที่ปปรุงแต่งคุณภาพของจิต ให้เป็นกุศล อกุศล อัปยาคฤต

๕. วิญญาณขันธ์ (Consciousness) ได้แก่ การรับรู้ในอารมณ์ที่เกิดขึ้นทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ส่วนที่เป็นความรู้แจ้งอารมณ์ความรู้อารมณ์ทางอายตนะทั้ง ๖ มีการเห็น การได้ยิน เป็นต้น ได้แก่ วิญญาณ ๖

หลักธรรมเพื่อส่งเสริมความเป็นมนุษย์ เรียกว่า เบญจศีล นิจศีล มนุษยธรรม ศีล ๕¹

ตารางที่ ๒.๑

แสดงหลักเบญจศีล-เบญจธรรม

เบญจศีล	เบญจธรรม
๑. เว้นจากการฆ่าสัตว์	๑. เมตตา – กรุณา
๒. เว้นจากการลักทรัพย์	๒. สัมมาอาชีวะ (อาชีพชอบ)
๓. เว้นจากการประพฤตินิโคตมในกาม	๓. กามสังวร (สำรวมในกาม)
๔. เว้นจากการพูดเท็จ	๔. สัจจะ
๕. เว้นจากการดื่มสุรา – เมรัย	๕. สติ – สัมปชัญญะ

บุคคลที่มีศีลข้อที่ ๑ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ก็เพราะการสนับสนุนของเบญจธรรมข้อที่ ๑ คือ การมีเมตตากรุณาในสัตว์

¹ ที.ปา. ๑๑/๒๘๖/๑๗๙

บุคคลที่มีศีลข้อที่ ๒ คือ เว้นจากการลักทรัพย์ก็เพราะการสนับสนุนของเบญจธรรมข้อที่ ๒ คือ เลี้ยงชีวิตในทางที่ถูกต้อง

บุคคลที่มีศีลข้อที่ ๓ คือ เว้นจากการประพฤติดิถีประเวณีก็เพราะการสนับสนุนของเบญจธรรมข้อที่ ๓ คือ มีความสำรวมระวังในกาม

บุคคลที่มีศีลข้อที่ ๔ คือ เว้นจากการพูดปดก็เพราะการสนับสนุนของเบญจธรรมข้อที่ ๔ คือ พูดแต่คำจริง

บุคคลที่มีศีลข้อที่ ๕ คือ เว้นจากการดื่มสุราเมรัยก็เพราะการสนับสนุนของเบญจธรรมข้อที่ ๕ คือ การมีเมตตากรุณาในสัตว์

ดังนั้น บุคคลที่มีศีลธรรมก็จะต้องมีธรรมเป็นการสนับสนุนซึ่งกันและกันเสมอ ไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้เลย ต่างฝ่ายต่างก็มีความเสมอกันคือบุคคลใดมีศีลจะต้องมีธรรม และบุคคลใดมีธรรมก็ต้องมีศีล เป็นการสนับสนุนกันทำให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และจะได้ศึกษา

ศีล ๕ ให้เข้าใจอย่างละเอียด ถ้าสังคมไทยทุกคนมีศีล ๕ แล้วจะทำให้สังคมอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุขก็ด้วยอาศัยศีลธรรมเป็นหลักในการดำเนินชีวิตของบุคคล ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องศึกษาองค์ประกอบของศีลให้พอเข้าใจตามลำดับต่อไปนี้

ความหมายของเบญจศีล

เบญจ แปลว่า ๕ **ศีล** แปลว่า ปกติ ในที่นี้หมายถึงกาย วาจาเป็นปกติ **เบญจศีล** จึงแปลว่า ปกติ ๕ หรือแปลว่า ตัด หรือ เย็น ก็ได้ เพราะตัดจากความชั่ว หรือเรียกอีกอย่างหนึ่ง มนุษยธรรม ซึ่งแปลว่า “ธรรมสำหรับมนุษย์” หมายถึงที่ทำให้มนุษย์ควรแก่ที่เคารพนับถือเป็นหลักปฏิบัติขั้นพื้นฐานหรือขั้นต้นที่จะนำไปสู่สันติสุขแก่ตนเองและสังคมได้ สำหรับพระพุทธศาสนานั้น เน้นหนักการสอนในเรื่อง ศีล ๕ เพื่อเป็นข้อกำหนดปฏิบัติขั้นพื้นฐานหรือขั้นต้นของผู้ครองเรือน จึงเป็นบรรทัดฐานที่เรียกว่า “เบญจศีล เบญจธรรม” อันเป็นหลักธรรมที่อุปการะแก่กันและกัน

ดังนั้น เบญจศีลจึงมีชื่อเรียกหลายอย่างเช่น ศีล ๕, มนุษยธรรม, นิจศีล และเบญจศีล ซึ่งรวมแล้วหมายถึงธรรมที่ทำให้บุคคลมีความกล้าหาญบังเกิดความเจริญองกามทางกายและวาจา มีความเรียบร้อย เยือกเย็นเป็นปกติสุขอันส่งผลไปถึงจิตใจอีกส่วนหนึ่ง

วิธีการรักษาศีล

การรักษาศีล คือการรักษากาย และวาจาให้เรียบร้อยเป็นปกติ เยือกเย็น จิตใจงดงาม แต่การจะรักษาศีลนั้นต้องมีวิธีการรักษาศีล ๓ วิธี เรียกว่า “วิรัต” หมายถึงการมีเจตนาเป็นเครื่องงดเว้น ได้แก่

๑. สัมปัตตวิรัตติ การงดเว้นขณะเผชิญหน้า

๒. สมาทานวิริติ การงดเว้นด้วยการสมาทาน

๓. สมุจเฉทวิริติ การงดเว้นโดยเด็ดขาด¹

การรักษาศีลให้เรียบร้อยได้นั้น จะต้องอาศัยวิริติ ๓ อย่าง และเมื่อเกิดขึ้นแล้วจะต้องอาศัยเบญจธรรมควบคู่กันไป โดยมากแล้วผู้รักษาศีลจะประกอบด้วย สมาทานวิริติ ได้แก่การเปล่งวาจาของสมาทานเป็นข้อๆ ไปดังนี้

ศีลข้อที่ ๑

ปาณาติปาตา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ.²

ข้าพเจ้าขอสมาทานเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ด้วยตนเองและใช้ให้คนอื่นฆ่า

ศีลข้อที่ ๑ นี้มีความประสงค์เพื่อให้เกิดเมตตาจิต อันเป็นหลักนำไปสู่การอยู่ร่วมกัน โดยปกติแล้วคนเราต้องไม่ฆ่ากัน ไม่ทำร้ายกัน เพราะคนก็ดี สัตว์ก็ดี ต่างก็รักชีวิตของตนด้วยกัน

ทั้งสิ้น ไม่ประสงค์จะให้ใครฆ่า หรือมาทำร้ายร่างกายตน หรือทรมานตนให้ได้รับความลำบาก คนที่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตของคนอื่นและสัตว์อื่น เป็นคนผิดคน คือผิดปกติของคน คนและสัตว์ที่ปกติทุกประเภทย่อมรักและหวงแหนชีวิตของตน เราชักชีวิตของเราฉันใด คนอื่นสัตว์อื่นก็รักชีวิตของเขาฉันนั้น การบัญญัติศีลข้อนี้เพื่อป้องกันการทารุณโหดร้ายต่อกันเพื่อให้มีเมตตาปราณี สามีคคืออันดีต่อกัน เพื่อความอยู่ร่วมกันด้วยความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุข

องค์ประกอบของปาณาติปาต มี ๕ คือ (เกณฑ์ตัดสิน)

๑. สัตว์นั้นมีชีวิต	ปาณ
๒. รู้ว่าสัตว์มีชีวิต	ปาณสญญิตา
๓. มีจิตคิดจะฆ่า	วทกจิตต์
๔. พยายามฆ่า	อุปกโม
๕. สัตว์ตายด้วยความพยายามนั้น	เตน มรณ ³

คำว่า “สัตว์” หมายถึงสัตว์ที่มีชีวิตทุกประเภท รวมทั้งมนุษย์และสัตว์เดรัจฉาน ซึ่งนับตั้งแต่สัตว์ถือปฏิสนธิในครรภ์ (กลละ) เป็นต้นไป

¹ พุ.อิติ. ๗๓/๒๖๗

² อญ.จตุกก. ๒๑/๒๖๔/๒๘๒

³ พุ.อิติ. ๗๓/๒๖๑

การฆ่าสัตว์ที่ประกอบด้วยองค์ ๕ นี้เราจะฆ่าเอง หรือใช้ให้ผู้อื่นฆ่า หรือยุยงให้ผู้อื่นฆ่า ก็ถือว่ามีผลเท่ากัน นอกจากการฆ่าโดยตรงดังกล่าวแล้ว การทำร้าย การทรมานให้สัตว์ได้รับความลำบาก ซึ่งเรียกว่าอนุโลกการฆ่า กันเป็นการทำให้สัตว์สูญเสียอิสรภาพนั้นก็จัดอยู่ในข้อที่ทำศีลให้บกพร่อง อนุโลกการฆ่า มีลักษณะ ๒ ประเภทคือ

๑. การทำร้ายร่างกาย หมายถึงการทำให้ผู้อื่นได้รับความเจ็บปวด หรือบาดเจ็บแต่ไม่ถึงตาย ในที่นี้มุ่งเฉพาะแต่ในมนุษย์เท่านั้น เช่น การทำให้ร่างกายพิการ ได้แก่การทำให้อวัยวะบางส่วนได้เสียไป เช่น ตาบอด แขนขาด ขาดนิ้ว ซึ่งไม่สามารถทำกลับคืนเป็นปกติได้ การทำให้เสียโฉม ได้แก่การทำให้ร่างกายเสียความงาม แต่ไม่ถึงพิการ เพราะสามารถทำให้เป็นปกติอย่างเดิมได้ การทำให้ลำบาก ได้แก่การทำให้เกิดความเจ็บปวด ทูพพลภาพ เสียความงาม แต่ไม่เสียโฉม

๒. การทรมาน หมายถึงการประทุษร้ายให้เดือดร้อนต่อสัตว์ โดยมีความปราณี ทำให้สัตว์ได้รับความลำบากมี ๕ ประเภทคือ

๑) ใช้การ ได้แก่ใช้สัตว์พาหนะ โดยไม่มีความปราณี ปล่อยให้ลำบาก ชูบผอม ให้ทำงานเกินกำลัง ไม่ให้หยุดพักผ่อน ใช้งานตลอดวัน

๒) กักขัง ได้แก่ การเลี้ยงสัตว์ไว้ในกรง หรือผูกไว้ในที่คับแคบ เพื่อดูเล่น จนมันไม่สามารถจะผลัดเปลี่ยนอิริยาบถได้ทำให้ได้รับความสุข

๓) นำไป ได้แก่การผูกมัดสัตว์และนำไป หิว หามหรือลากไป โดยเอาศีรษะลงเอาเท้าขึ้น เช่น เป็ด ไก่ สุนัข หรือเอาปลาขังข้อง ปล่อยให้ทับยัดเยียดกัน กระเสือกกระสนดิ้นรน จนกว่าจะตาย

๔) เล่นสนุก ได้แก่การเอาเอาสัตว์เล่นเพื่อความสนุก เช่น เอาประทัดผูกหางสุนัข แล้วเอาไฟจุด เอาก้อนอิฐก้อนหินขว้างนกลงเล่น

๕) ผจญสัตว์ ได้แก่การเอาสัตว์มาชนกัน เช่น ชนโค ชนกระบือ ชนแพะ ชนแกะ ตีไก่ กัดปลา กัดจิ้งหรีด

การทำปาณาติบาต ระหว่างมนุษย์กับสัตว์นี้ มีโทษมากน้อยต่างกันสามารถสังเกตได้จากการใช้ความพยายามและเจตนา การฆ่ามนุษย์มีโทษมากเพราะต้องให้ความพยายามมาก มีเจตนาแรงกล้า หากเป็นพระภิกษุก็ต้องอาบัติปาราชิก ขาดจากความเป็นพระภิกษุจะกลับมาอุปสมบทอีกไม่ได้ หากฆ่าบิดามารดา หรือพระอรหันต์มีโทษถึงขั้นอนันตริยกรรม ไม่สามารถถึงสวรรค์และนิพพาน ส่วนการฆ่าเดรัจฉานนั้นใช้ความพยายามน้อย มีเจตนาบ่อย จึงมีโทษน้อยกว่า การฆ่ามนุษย์ การฆ่าสัตว์ใหญ่และสัตว์เล็กก็มีโทษมากน้อยต่างกัน เช่น การฆ่าสัตว์ใหญ่ประเภท

ช้าง ควาย วัว ม้า การฆ่าสัตว์ใหญ่กว่ามีโทษมากกว่า เพราะมีคุณมากกว่าและมีความพยายามมากกว่าตลอดจนมีเจตนาที่แรงกล้า ส่วนสัตว์เล็กมีโทษน้อย เพราะมีคุณน้อยและใช้ความพยายามน้อย ตลอดจนมีเจตนาที่น้อยจึงมีโทษน้อยต่างกัน

ศีลข้อที่ ๒

อทินนาทานา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ.¹

ข้าพเจ้าขอสมทานเจตนาเป็นเครื่องดเว้นจากการลักทรัพย์ด้วยตนเองและใช้คนอื่นลักปกติคนเราจะต้องไม่ขโมยทรัพย์สมบัติของกันและกันเพราะใครๆ ก็รักและหวงแหนในทรัพย์สินของตน ไม่ประสงค์จะให้ใครมาเบียดเบียนและล่วงเกินทรัพย์สินของตน คนที่ขโมยทรัพย์สินของผู้อื่น จึงชื่อว่าผิดปกติของคน คนและสัตว์ที่ปกติย่อมมีอาหารและทรัพย์เป็นที่พึ่งทรัพย์สินเงินทองเป็นของแลกเปลี่ยนอาหารได้ จึงย่อมมีความหวงแหน เราหวงแหนทรัพย์สมบัติของเราฉันใด คนอื่นสัตว์อื่นก็มีความหวงแหนในทรัพย์สมบัติฉันนั้น การบัญญัติศีลข้อที่ ๒ นี้ก็เพื่อป้องกันการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน เพื่อการอยู่ร่วมกันโดยสันติสุข ไม่มีการสร้างเวรสร้างกรรมกัน การลักทรัพย์ในศีลข้อที่ ๒ จะต้องมีองค์ประกอบครบองค์ศีล จึงจะถือว่าขาดศีลข้อที่ ๒ ถ้าไม่ครบองค์ศีลถือว่ายังไม่ขาด เป็นเพียงศีลต่างพร้อย

องค์ของอทินนาทาน มี ๕ คือ (เกณฑ์ตัดสิน)

๑. ของนั้นมีเจ้าของ	ปรปริคคหิตํ
๒. รู้ว่าของนั้นมีเจ้าของ	ปรปริคคหิตุสญญิตา
๓. มีจิตคิดจะลักของนั้น	ถะยยจิตตุตํ
๔. พยายามลักของนั้น	อุปกุกโม
๕. ลักของนั้นมาได้ด้วยความพยายามนั้น	เตน ھرณํ ²

คำว่า “ทรัพย์” หมายถึง สิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ในศีลข้อที่ ๒ นี้มี ๒ ประเภท คือ

๑. สิ่งของทั้งที่เป็นสวัสดิวาณกทรัพย์ และอวัสดิวาณกทรัพย์ หรือทั้งที่เป็นสังหาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์ ที่เจ้าของเขาไม่ได้ยกให้
๒. สิ่งของที่มีได้เป็นของใคร แต่มีผู้รักษาคุ้มครองหวงแหน เช่น สิ่งของที่เขาอุทิศบูชาวัตถุของสงฆ์ ของมหาชนที่จะแบ่งเป็นกรรมสิทธิ์ของใครไม่ได้

¹ อ.จตุกก. ๒๑/๒๖๕/๒๘๒

² พ.อุติ.อ. ๗๓/๒๖๔

คำว่า “สวัญญาณกทรัพย์” หมายถึง ทรัพย์ที่มีวิญญาน เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย

คำว่า “อวิญญานกทรัพย์” หมายถึง ทรัพย์ที่ไม่มีวิญญาน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ตู้เย็น

คำว่า “สังหาริมทรัพย์” หมายถึง ทรัพย์ที่เคลื่อนที่ได้เอง เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย

คำว่า “อสังหาริมทรัพย์” หมายถึง ทรัพย์ที่เคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น ที่ดิน ตึก

สิงขาบหนี้แยกออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. โจรกรรม มี ๑๔ อย่าง

๒. อนุโลมโจรกรรมมี ๓ อย่าง

๓. ฉายาโจรกรรม มี ๒ อย่าง

๑. **โจรกรรม** ได้แก่ กิริยาที่ถือสิ่งของที่ไม่มีผู้ให้ด้วยอาการแห่งโจรกรรม จำแนกไว้มี ๑๔ อย่าง คือ

๑.๑ **ลัก** ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาสิ่งของด้วยอาการแห่งโจร มี ๓ อย่างคือ

๑) **ขโมย** หมายถึงลักเอาในเวลาเงียบ ไม่ให้มีเจ้าของรู้ เห็นของเขาตั้งไว้ ไม่มีเจ้าของหรือใครอยู่ที่นั่น หยิบเอาของนั้นไป

๒) **ย่องเบา** หมายถึงในเวลาส่งดแอบเข้าไปในบ้านและหยิบฉวยเอาสิ่งของต่าง ๆ

๓) **ตัดช่อง** หมายถึงจับหรือเจาะประตู หน้าต่างที่ปิดอยู่ แล้วถอดกลอนเปิดเข้าไปหยิบเอาสิ่งของต่าง ๆ ไป

๑.๒ **ฉก** ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาสิ่งของในเวลาเจ้าของเผลอ มี ๒ อย่าง คือ

๑) **วิ่งราว** หมายถึงเห็นคนถือของมาและเจ้าของกำลังเผลอเข้าแย่งเอาของแล้ววิ่งหนีไป

๒) **ตีชิง** หมายถึงตีเจ้าของทรัพย์ให้ได้รับบาดเจ็บเสียก่อนแล้วถือเอาของไป

๑.๓ **กรรโชก** ได้แก่ กิริยาที่แสดงอำนาจให้เจ้าของตกใจกลัวแล้วขโมยให้สิ่งของ

๑.๔ **ปล้น** ได้แก่ กิริยาที่คุมพวกไปเก็บเอาสิ่งของ ๆ คนอื่นด้วยอำนาจ

๑.๕ **ตุ้** ได้แก่ กิริยาที่ร้องเอาของผู้อื่น ซึ่งไม่ได้ตกอยู่ในมือตน เช่น ฟ้องร้องเอาที่ดิน เป็นต้น

๑.๖ **ฉ้อ** ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาของผู้อื่นไว้ในมือ เช่น ฝากสิ่งของ พอเจ้าของมาขอคืน ปฏิเสธว่าไม่ได้รับ เป็นต้น

๑.๗ **หลอก** ได้แก่ กิริยาที่พุดปิด เพื่อถือเอาสิ่งของ ๆ ผู้อื่น เช่น ไปหาท่านแล้ว พูกว่าผู้นั้น ผู้นี้ให้มาเยี่ยมสิ่งนั้น สิ่งนี้ แล้วเอาเสียเอง เป็นต้น

๑.๘ **ลวง** ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาสิ่งของ ๆ ผู้อื่น ด้วยแสดงของอย่างหนึ่งอย่างใด ให้เขาเข้าใจผิด เช่น ผู้ชายของใช้ตราซึ่งที่เบาเกินไป เป็นต้น

๑.๙ **ปลอม** ได้แก่ กิริยาที่ทำของไม่แท้ ให้เห็นว่าเป็นของแท้ เช่น ทำเงิน ทอง ปลอม เป็นต้น

๑.๑๐ **ตระบัด** ได้แก่ กิริยาที่ยืมของท่านได้แล้ว เอาเสียเองถือว่าเป็นของตน เช่น ยืมของเขาไปแล้ว ไม่ส่งคืน เป็นต้น

๑.๑๑ **เบียดบัง** ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาเศษ เช่น ท่านใช้ให้ไปเก็บเงินค่าที่ดิน เก็บ ได้มากแล้วให้ท่านน้อย เป็นต้น

๑.๑๒ **สับเปลี่ยน** ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาของ ตนที่เลวเข้าไว้แทนที่แล้วเอาของที่ดีของผู้อื่นเสีย เป็นต้น

๑.๑๓ **ลักลอบ** ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาสิ่งของที่ต้องเสียภาษีซ่อนเข้ามา โดยไม่ยอมเสียภาษี และลักลอบทำของที่ต้องห้าม

๑.๑๔ **ยกยกอก** ได้แก่ กิริยาที่ยกยกทรัพย์ของคนที่ถูกยืมไปไว้เสียในที่อื่น เช่น เป็นหนี้อันฟ้องล้มละลาย เป็นต้น

๒. **อนุโลมใจกรรรม** ได้แก่ กิริยาที่แสวงหาทรัพย์ พัสตุในทางที่ไม่บริสุทธิ์ แต่ไม่นับ ในอาการใจกรรรม อนุโลมใจกรรรมนั้นท่านจำแนกไว้มี ๓ ประเภท คือ

๒.๑ **สมใจ** ได้แก่ กิริยาที่อุดหนุนใจกรรรม เช่น รับซื้อของใจ เป็นต้น ซึ่งข้อนี้เป็นทางแห่งใจกรรรม

๒.๒ **ปกอลอก** ได้แก่ กิริยาที่คบคนโดยอาการที่ไม่ซื่อสัตย์ มุ่งจะเอาสมบัติของเขาแต่ฝ่ายเดียว เมื่อเขาสิ้นเนื้อประดาตัวก็ละทิ้งเขาไปเสีย

๒.๓ **รับสินบน** ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาทรัพย์ พัสตุ ที่เขาให้เพื่อช่วยทำธุระให้เขา ในทางที่รับสินบน เช่น ผู้พิพากษา รับสินบนของลูกความผู้จะแพ้ ทำให้กลับเป็นชนะ และผู้ที่จะชนะกลับทำให้เป็นแพ้ ข้อนี้เป็นปัจจัยให้บุคคลประพฤติผิดทางธรรม

๓. **ฉวยาใจกรรรม** ได้แก่ กิริยาที่ทำทรัพย์พัสตุของผู้อื่นให้สูญ และเป็นสินใช้ตกอยู่แก่ตน ฉวยาใจกรรรมจำแนกไว้ออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๓.๑ **ผลาญ** ได้แก่ กิริยาที่ทำอันตรรายแก่ทรัพย์พัสตุของผู้อื่น เช่น ลอบเผาข้าว ในนา หรือลอบฆ่าสัตว์พาหนะ เป็นต้น

๓.๒ **หยิบฉวย** ได้แก่กิริยาที่ถือเอาทรัพย์พัสดุผู้อื่นด้วยความมักง่าย เช่น บุตรหลานผู้ประพฤติตนเป็นคนพาล เอาทรัพย์ของบิดา มารดา ปู่ย่า ตายาย เป็นต้น ไปใช้ไม่บอกให้เจ้าของรู้ ถึงตนจะถือเอาโดยวิสาสะก็ตาม แต่บางครั้งก็ไม่เป็นที่พอใจของเจ้าของได้

ศีลข้อที่ ๓

กาเมสุ มิจุณาจารา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทียามิ¹

ข้าพเจ้าขอสมათานเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการประพฤติดีในกาม

คนเราโดยทั่วไปจะต้องไม่ล่วงละเมิดประเวณีลูกเมียสามีเขา เพราะภรรยาใคร สามีใคร ลูกใครใครเขาก็หวง ไม่ประสงค์จะให้ใครมารังแกข่มเหงน้ำใจ ลูกเมียสามีเปรียบเหมือนทรัพย์อันมีค่าของเขา คนที่รังแกข่มเหงล่วงเกินผู้อื่นได้ชื่อว่าเป็นผู้ทำผิดปกติของคน

การบัญญัติศีลข้อที่ ๓ นี้ก็เพื่อป้องกันความเสียหายทางสังคมเพื่อป้องกันความมักมากในกามารมณ์ และเพื่อป้องกันความประพฤติเลวทรามแบบสัตว์เดรัจฉาน สังคมทุกสังคมย่อมมีการเสียดสี เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แต่การเสียดสีเรื่องการผิดผิดเมียผิดประเวณีนั้น ไม่มีใครเสียดสีให้ได้ เพราะภรรยาใคร สามีใคร ลูกใคร ใครก็หวงไม่ประสงค์ให้ใครมาล่วงเกินโดยไม่เป็นธรรม เมื่อต่างฝ่ายไม่ยอมเสียดสีเช่นนี้ หากมีการล่วงละเมิดกัน การรบราฆ่าฟันกันก็จะเกิดขึ้นจนเป็นเกลียด

ในศีลข้อนี้ คำว่า “การประพฤติดีในกาม” หมายความว่า การร่วมประเวณี เช่นบุรุษและสตรีที่ไม่ใช่คู่ครองของตน บิดามารดาล่วงละเมิดบุตรธิดาของตนก็ดี พี่ชาย พี่สาวล่วงละเมิดกับน้องสาวของตนก็ดี เป็นการผิดประเวณีทั้งสิ้น

การประพฤติดีในกามในศีลข้อที่ ๓ จะต้องมีองค์ประกอบของศีลจึงจะขาดศีลข้อที่ ๓ ถ้าไม่ครบองค์ศีลยังไม่ถือว่าขาด เป็นเพียงศีลต่างพร้อยเท่านั้น

องค์กาเมสุมิจุณาจารมีองค์ ๔ คือ (เกณฑ์ตัดสิ้น)

๑. วัตถุที่จะพึงล่วงเกิน	อคมนียัตถุ
๒. จิตที่คิดจะเสพในวัตถุที่ไม่ควรก้าวล่วงนั้น	ตสุมี เสวนจิตตุ
๓. ทำความพยายามในวัตถุที่ไม่ควรที่จะก้าวล่วง	เสวนปโยโค
๔. การยังมรรคกับมรรคให้จรดกัน	มคเคน มคคปฺปฏิปัตตอิवासัน ²

¹ อ.จตุกก. ๒๑/๒๖๖/๒๘๒-๒๘๓

² ชุ.อิตติ. ๗๓/๒๖๔

หญิงที่เป็นวัตถุต้องห้ามของชายมี ๓ จำพวก คือ

๑. ภรรยาท่าน
๒. หญิงที่อยู่ในพิทักษ์รักษาของท่าน
๓. หญิงที่จารีตห้าม

๑. ภรรยาท่าน หมายถึงหญิง ๔ จำพวก คือ

๑.๑ หญิงที่แต่งงานกับชายแล้ว (ถูกต้องตามกฎหมาย และจดทะเบียนสมรส ตามกฎหมาย)

๑.๒ หญิงที่ไม่ได้แต่งงาน แต่อยู่กินกับชายอย่างเปิดเผย

๑.๓ หญิงที่รับสิ่งของมีทรัพย์ เป็นต้น ของชายแล้วยอมอยู่กินกับชายนั้น

๑.๔ หญิงที่ชายเลี้ยงเป็นภรรยา

๒. หญิงที่อยู่ในพิทักษ์รักษาของท่าน หมายถึงหญิงที่อยู่ในความปกครองของบิดา หรือมารดา หรือญาติ หรือผู้ที่ตั้งอยู่ในฐานะเช่นนั้น พิทักษ์รักษาอยู่ ผู้พิทักษ์รักษานั้นยอมเป็นใหญ่เหนือหญิงนั้น ชายไปสมสู่หรือพาเอาไป จัดเป็นกาเมสุมิจฉาจาร เมื่อต้องการเป็นภรรยาต้องจัดการสู่ขอ ยกให้จึงจะไม่มีโทษ

๓. หญิงที่จารีตห้าม ได้แก่หญิง ๓ จำพวก คือ

๓.๑ หญิงที่อยู่ในพิทักษ์ของตัวเอง คือ แม่ ย่า ยาย ทวด และผู้ที่เป็นเหล่ากอของตัวเองคือ ลูก หลาน เหลน ฯลฯ

๓.๒ หญิงที่อยู่ใต้บัญญัติในพระศาสนา ห้ามทำการสังวาสกับชาย เช่น ภิกษุณี (ในกาลก่อน) และนางชี (ในปัจจุบัน)

๓.๓ หญิงที่กฎหมายบ้านเมืองห้ามและลงโทษแก่ชายผู้สมสู่ เช่น แม่หม้าย เป็นต้นหญิงที่จารีตห้ามนี้ จะพอใจร่วมหรือไม่พอใจร่วมกับชายก็ตาม ชายร่วมสังวาสด้วยเป็นกาเมสุมิจฉาจาร

ชายเป็นวัตถุต้องห้ามของหญิงมี ๒ จำพวก คือ

๑. ชายอื่น นอกจากสามี เป็นวัตถุที่ห้ามของหญิงที่มีสามี

๒. ชายที่จารีตห้าม เช่น ภิกษุ สามเณร เป็นต้น

หญิงยินยอมร่วมสังวาสด้วยชายที่ห้ามของคนเป็นกาเมสุมิจฉาจาร เว้นแต่หญิงไม่ยินยอมชายทำไปโดยพลการ ตนไม่สามารถจะป้องกันหรือหลบหนีได้ หญิงไม่เป็นกาเมสุมิจฉาจาร แต่ชายเป็น

ศีลข้อที่ ๔

มุสาวาทา เวรมณี สีกขาปที สมาทิยามิ.¹

ข้าพเจ้าขอสมาทานคือเจตนาเป็นเครื่องงดเว้น จากการพูดปด พูดส่อเสียด พูดคำหยาบและพูดเพื่อเจ้า

ปกติของคนเราจะต้องไม่โกหกหลอกลวงกัน เพราะทุกคนไม่พึงปรารถนาจะให้ใครโกหกหลอกลวงตน ไม่ปรารถนาจะให้ใครทำลายประโยชน์ของตน ปรารถนาแต่ความสัตย์จริงด้วยกันทั้งสิ้น คนที่โกหกหลอกลวงผู้อื่นจึงชื่อว่าทำผิดปกติ

การบัญญัติข้อนี้ เพราะการพูดมุสาเป็นเจตนาที่เลวทราม เป็นการทำงานประโยชน์ของผู้อื่นให้เสียหาย เป็นการทำลายชื่อเสียงวงศ์ตระกูลของผู้พูดเอง คนพูดมุสาเป็นผู้ทำลายคุณของตนเอง ไม่มีใครเชื่อถือถ้อยคำ เพราะคนเราทุกคนต้องการความซื่อสัตย์สุจริตต่อกัน เพื่อความเป็นอยู่ที่มีความผาสุกด้วยกันทุกฝ่าย

การพูดมุสានในศีลข้อที่ ๔ จะต้องมีองค์ประกอบครบของศีลจึงจะขาดศีลข้อ ๔ ถ้าไม่ครบของศีลยังไม่ขาด เป็นเพียงศีลต่างพร้อย

องค์ประกอบของมุสาวาทมีองค์ ๔ คือ (เกณฑ์ตัดสิน)

๑. เรื่องไม่เป็นจริง	อตุถิ
๒. จิตคิดจะพูดให้ผิด	วิสัวาทนจิตตุถิ
๓. พยายามพูดให้ผิด	ตขุไซ วายาโม
๔. ผู้อื่นรู้เนื้อความนั้น	ปรสุส ตทตถุวิชานนั ²

คำว่า “มุสาวาท” หมายความว่ารวมไปถึงวจีทุจริตทั้ง ๔ คือการพูดปด การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ การพูดเพื่อเจ้า

การพูดปด คือการพูดเท็จให้คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง เรียกว่า มุสาวาท

การพูดส่อเสียด คือการพูดยุยงให้ผู้อื่นแตกแยกกันหรือดิฉินนินทา เรียกว่า ปิสุณาวาท

การพูดคำหยาบ คือการตำว่าบุคคลอื่นให้ได้รับความอับอาย เรียกว่า ผรุสวาจา

การพูดเพื่อเจ้า คือการพูดเหลวไหลไร้สาระทำให้เสียประโยชน์ผู้อื่น เรียกว่า สัมผัสปปลา

ปะ

¹ อ.จตุกก. ๒๑/๒๖๗/๒๔๓

² ชุ.อิตติ. ๗๓/๒๖๕

มุสาวาทในศีลข้อที่ ๔ ได้แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. มุสา
๒. อนุโลมมุสา
๓. ปฏิสสวะ

๑. มุสา กล่าวคือคำเท็จนั้น จำแนกไว้ ๗ ประเภท คือ

๑.๑ **ปต** ได้แก่ มุสาจรง ๆ โดยไม่ต้องอาศัยข้อมูล เช่น เห็น ว่าไม่เห็น รู้ อยู่ ว่าไม่รู้ มี ๔ อย่าง คือ

- ๑) พูดเพื่อจะให้เขาแตกแยกกัน เรียกว่า “ส่อเสียด”
- ๒) พูดเพื่อจะโกหกเขา เรียกว่า “หลอก”
- ๓) พูดเพื่อจะยกย่องท่าน เรียกว่า “ยอ”
- ๔) พูดไว้แล้วไม่รับ เรียกว่า “กลับคำ”

๑.๒ **ทนสาบาน** ได้แก่ กิริยาที่เสียสัตย์ว่าพูดความจริง แต่ไม่ตั้งใจจริง เช่น เป็นพยานทนสาบานแล้วเปิดความเท็จ

๑.๓ **ทำเล่ห์กระทู้** ได้แก่ กิริยาที่แสดงอาการขูดอ้างความศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่มีจริง เช่น รู้ว่ายังไม่ออก ฟันไม่เข้า เป็นต้น

๑.๔ **มารยา** ได้แก่ กิริยาที่แสดงอาการให้เขาเห็นผิดจากความเป็นจริง เช่น บั่นความจริงให้เขาเห็นว่าเป็นคนมีศีล เป็นต้น

๑.๕ **ทำเลศ** ได้แก่ พูดมุสาเล่นสำนวน เช่น เห็นคนวิ่งหนีเข้ามาเมื่อผู้ใดตามมาถามจะ让他ถูกจับได้ จึงเล่นสำนวนว่า ตั้งแต่มายืนอยู่ที่นี่ยังไม่มีใครวิ่งมาเลย

๑.๖ **เสริมความ** ได้แก่ พูดมุสาอาศัยข้อมูลเดิม แต่เสริมความให้ความให้มากกว่าความเป็นจริง เล่าเรื่องอะไรก็เล่าเกินความเป็นจริง

๑.๗ **อำความ** ได้แก่ พูดมุสาอาศัยข้อมูลเดิม แต่ละข้อความที่ประสงค์จะให้รู้ ออกเสียเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจเป็นอย่างอื่น เช่น นิสิตคนแรกจะเสียคนพากันไปเที่ยวชุกชน ทำความกลับมาบ้านผิดเวลา ผู้ปกครองถามก็ตอบว่าไปบ้านเพื่อน ความจริงแล้วเขาไปบ้านเพื่อนจริงแต่พากันไปเที่ยวชุกชนทำความชั่วต่างๆ จึงอำความไว้ไม่ให้ผู้ฟังได้เข้าใจว่าตนไปทำอะไรที่บ้านเพื่อน

๒. อนุโลมมุสา ได้จำแนกออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๒.๑ **เสียดแทง** ได้แก่ กิริยาที่ว่าผู้อื่นให้เจ็บใจ เช่น การพูดพาดพิงถึงพื้นเพเดิมของเขา ซึ่งเรียกว่า “ประชด”

๒.๒ สับปลับ ได้แก่ พุดปดด้วยความคะนองวาจา แต่ผู้พูดไม่ได้ตั้งใจจะให้ผู้ฟังเข้าใจผิด

๓. ปฏิสสวะ หมายถึงแต่เดิมคิดจะทำความนั้นจริง แต่ภายหลังไม่ทำความนั้น ปฏิสสวะ จำแนกออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๓.๑ ผิดสัญญา ได้แก่ ทั้งสองทำสัญญาแก่กัน แต่ภายหลังฝ่ายหนึ่งกลับผิดพลั้งไม่ทำตามสัญญานั้น เช่น ทำสัญญาจ้าง เป็นต้น

๓.๒ เสียสัตย์ ได้แก่ ให้สัตย์แก่ท่านฝ่ายเดียว ว่าตนจะทำหรือไม่ทำ เช่นนั้นแต่ภายหลังไม่ทำตาม เช่น ข้าราชการผู้ถวายสัตย์สาบานว่า จะรับราชการด้วยความซื่อสัตย์

๓.๓ คินคำ ได้แก่ รับว่าจะทำสิ่งนั้น ๆ แต่ภายหลังไม่ทำ เช่น รับว่าจะให้สิ่งของนั้นนั้นแก่ท่านแล้วไม่ให้ เป็นต้น

ดังได้กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นมุสาวาทที่มีโทษแก่ผู้พูด เพราะนอกจากจะทำให้ตนเองเสียหายแล้ว ยังทำให้ผู้อื่นได้รับความเสียหายด้วย การพูดจึงเป็นเรื่องที่เราควรระมัดระวังให้มากที่สุด แม้ในมรรค ๘ ซึ่งเป็นทางไปสู่พระนิพพานยังได้กำหนดข้อสัมมาวาจา ไว้เป็นหลักปฏิบัติที่ทำให้ทุกคนนั้นถึงซึ่งความเป็นอริยบุคคล

นอกจากนี้ยังมีสิ่งที่จะต้องกล่าวถึงอีกเรื่องหนึ่งคือมุสาวาทที่ไม่มีโทษ กล่าวคือเป็นมุสาวาทที่ผู้พูดไปแล้วไม่มีโทษแก่ผู้พูด เรียกว่า “ยถาสัญญา”

ยถาสัญญา คือ คำพูดไปตามความสำคัญมีลักษณะอย่างหนึ่ง คือ เรื่องไม่จริงแต่ผู้พูดมีเจตนาบริสุทธิ์ พูดไปตามความสำคัญของตน ซึ่งยถาสัญญานี้จำแนกได้เป็น ๔ ข้อ คือ

๑. โวหาร ได้แก่ ถ้อยคำที่ใช้เป็นธรรมเนียม เช่น วิธีเขียนจดหมายแสดงความอ่อนน้อม เสียใจ ขอขอบคุณ หรือกิริยาที่ขอบคุณมาก เป็นต้น

๒. นิยาย ได้แก่ เรื่องเปรียบเทียบ เพื่อให้ได้ใจความเป็นสุภาพสันติ เช่น พุดเรื่องราชสีห์นายพราน เป็นต้น

๓. สำคัญผิด ได้แก่ กิริยาที่ผู้พูดสำคัญผิดแล้วพูดไปตามสำคัญนั้น เช่น วันอาทิตย์แต่ผู้พูดสำคัญผิดไปว่าเป็นวันจันทร์ เมื่อมีผู้ถามก็บอกเขาไปว่าเป็นวันจันทร์ เป็นต้น

๔. พลั้ง ได้แก่ กิริยาที่ผู้ตั้งใจจะพูดอย่างหนึ่ง แต่ปากไปพูดถึงอย่างหนึ่ง โดยมิได้ตั้งใจจะพูดปด เช่น เขาถามว่า ไปไหน แต่ตอบว่า เปล่า เป็นต้น

มุสาวาททั้ง ๔ ข้อนี้ ไม่มีโทษแก่ผู้พูด เพราะเหตุว่าผู้พูดไม่มีเจตนาจะพูดปด จึงไม่ขาดศีลในข้อมุสาวาทนี้ ผู้ที่พูดนั้นพูดด้วยจิตใจอันบริสุทธิ์ไม่มีเจตนาในทางชั่วร้ายแต่อย่างใด จึงเรียกการพูดมุสาวาทที่ไม่มีโทษนี้ว่า “ยถาสัญญา”

ศีลข้อที่ ๕

สุราเมรยมชฺชชุปมาทฏฐานา เวมณี สิกฺขาปทํ สมมติยามิ.¹

ข้าพเจ้าขอสมาทาน เจตนาเป็นเครื่องงดเว้น จากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็น สิ่งที่ตั้งแห่งความประมาท

ตามปกติคนเราจะต้องรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้กับร่างกาย ของตน ไม่ปรารถนาจะให้ร่างกายได้รับความลำบากด้วยทุกขเวทนาต่างๆ อีกทั้งพยายาม เสริมสร้างร่างกายให้เจริญด้วยกำลังและสมบูรณ์ด้วยสติปัญญา จึงต้องงดเว้นการทำร้ายร่างกาย ของตนเอง ด้วยการไม่ทำตนให้ผิดปกติ เพราะการดื่มสุราเมรัยเป็นบ่อเกิดแห่งความประมาททำให้ เลินเล่อ เผลอสติ ทำในสิ่งที่ไม่ควรทำ ไม่มีความระมัดระวังและเป็นเหตุให้ทำความชั่วร้ายอย่างอื่น มากมาย สร้างความปั่นป่วนในสังคม การดื่มสุราหรือยาเสพติดให้โทษจึงเป็นอบายมุขที่เป็น หนทาง แห่งความหายนะที่เราไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย

การดื่มสุราและเมรัยในศีลข้อที่ ๕ นี้จะต้องมีองค์ประกอบครบองค์ศีล จึงจะถือว่า เป็นการขาดศีลข้อที่ ๕ ถ้าไม่ครบองค์ศีลถือว่ายังไม่ขาด เป็นเพียงศีลต่างพร้อมเท่านั้น

องค์ของสุราเมรยมชฺชชุปมาทฏฐานา มีองค์ ๔ คือ (เกณฑ์ตัดสิน)

๑. น้ำที่ดื่มเป็นน้ำเมา	มชฺชภาโว
๒. มีจิตคิดจะดื่ม	ปาตุกมยตาจิตฺตํ
๓. พยายามดื่มอันเกิดแต่จิตนั้น	ตชฺโช วายาโม
๔. น้ำเมานั้นล่องพ้นลำคองไป	อชฺชโณหรณิ ²

คำว่า “สุราและเมรัย” หมายถึงสุรา ๕ อย่างและเมรัย ๕ อย่าง คือ

สุรา ๕ อย่าง ได้แก่

๑. สุราทำด้วยแป้ง	ปิฏฐสุรา
๒. สุราทำด้วยขนม	ปฺปวสุรา
๓. สุราทำด้วยข้าวสุก	โธทนสุรา
๔. สุราที่หมักด้วยเชื้อ	กิณณปกชิตตา
๕. สุราที่ปรุงด้วยเครื่องเทศต่าง ๆ	สมภารสฺสยุตตา

¹ ที.ปา. ๑๑/๒๔๖/๑๗๖

² ชุ.อิตติ. ๗๓/๒๖๖

เมรัย ๕ อย่าง ได้แก่

๑. น้ำดองดอกไม้ บุปผาสโว
๒. น้ำดองผลไม้ ผลาสโว
๓. น้ำดองน้ำผึ้ง หรือน้ำดองน้ำหวาน มธวาสโว
๔. น้ำดองน้ำอ้อย คุพาสโว
๕. น้ำดองที่ปรุงด้วยเครื่องเทศต่าง ๆ สมภารสยุตโต¹

ศีลในข้อนี้เป็นสาหตติกประโยคอย่างเดียว ไม่เป็นโทษเพราะใช้ผู้อื่นให้ดื่ม น้ำที่ห้ามดื่ม ได้แก่ น้ำที่กลั่นแล้วเรียกว่า สุรา หรือ เหล้า และน้ำที่ยังไม่ได้กลั่น ได้แก่ เหล้าดิบ เช่น เมรัย กระแช่น้ำตาลเมา ส่วนผืน กัญชา เฮโรอิน ยาบ้า อนุโลมเข้าในศีลข้อนี้เพราะเป็นต้นเหตุแห่งความประมาททั้งหมด นิสิตที่เรียนจบการพัฒนาสังคมควรมีความระหนักให้มากขึ้นในเรื่องดังกล่าว

เบญจธรรม

เราอาจกล่าวได้ว่าเบญจศีล เป็นธรรมที่อุุดหนุนให้ผู้ประพฤติธรรมมีจริยธรรมเป็นพื้นฐานมากยิ่งขึ้นและมีความสัมพันธ์กับเบญจธรรม ผู้ใดประพฤติเบญจธรรมถือว่าผู้นั้นมีศีล ๕ เพราะเบญจธรรมเป็นสิ่งที่อุุดหนุนเบญจศีลนั่นเอง บุคคลใดก็ตามที่ปฏิบัติเบญจศีลได้แล้ว เพื่อให้หลักจริยธรรมของตนมีความแน่นหนามั่นคงยิ่งขึ้น จะต้องปฏิบัติเบญจธรรมควบคู่ไปด้วย เบญจศีลและเบญจธรรมนี้แม้เป็นคนละอย่างกัน แต่ในส่วนของความหมายที่ลึกกลงไปในนั้นไม่ได้แตกต่างกันมากนักทั้งๆ ที่ดูเหมือนว่า เบญจธรรมจะมีความหมายที่ค่อนข้างลึกกว่าก็ตาม

ความหมายและเนื้อหาของเบญจธรรม

เบญจ + ธรรม รวมเรียกว่า **เบญจธรรม** แปลว่า ธรรม ๕ ประการ เบญจ แปลว่า ๕ ส่วน ธรรมะ แปลว่า “สภาพที่รักษาผู้ปฏิบัติไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว” ธรรม ๕ อย่างนี้ เรียกว่า “กัลยาณธรรม” แปลว่า “ธรรมอันดีงาม” คือเป็นธรรมที่ผดุงฐานะของคนในสังคม หรือคุณธรรมที่คุ้มครองรักษาน้ำใจของบุคคลให้สงบเรียบร้อยมั่นคง ในการที่จะประพฤติคุณงามความดี เพื่อให้จิตใจสะอาดบริสุทธิ์ ปราศจากเครื่องเศร้าหมองทั้งหลายนั้น เบญจธรรมจะเป็นตัวช่วยอุุดหนุนศีลให้ผ่องใสขึ้นจึงเป็นสิ่งที่ควบคู่กับ ที่เรานิยมเรียกว่า “ศีลธรรม”

คำว่า “ศาสนา” ซึ่งแปลว่า “คำสั่งสอน” ก็ได้แก่ศีลธรรมนี้เอง คือศีลเป็นคำสั่ง เพราะเป็นข้อบัญญัติสั่งให้ทำ สั่งให้เว้น คือสั่งให้ทำในสิ่งที่ควรทำ สั่งให้เว้นในสิ่งที่ควรเว้น ธรรมเป็น

¹ พ.อุติ. ๗๓/๒๖๕

คำสั่งสอน เพราะเห็นข้อแนะนำ คือคำแนะนำว่าสิ่งนั้นดีเป็นสิ่งที่ควรทำ สิ่งนี้ไม่ดีไม่ควรทำ ดังนั้น ศาสนาก็คือศีลธรรม และศีลธรรมก็เป็นศาสนาด้วย ในที่นี้หมาเอาศีลธรรมขั้นต้นหรือขั้นพื้นฐาน เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติธรรมขั้นต้น เบญจธรรมมีทั้งหมด ๕ ข้อคือ

เบญจธรรมข้อที่ ๑

เมตตา ได้แก่ความปรารถนาให้คนอื่นได้รับความสุขเห็นคนอื่นสัตว์อื่นมีความสุข ตนเองรู้สึกสบายใจ ในข้อนี้ได้จำแนกไว้ ๒ ประการ คือ

๑. **เมตตา** จัดเป็นคุณธรรมเหตุให้สัตว์คิดเกื้อกูลกันและกัน เช่น นิสิตพบคนขัดสน ยากจนไม่มีอาหารจะรับประทาน ตนพอที่จะช่วยเหลือได้ก็ช่วยเหลือ แต่ถ้าเราพอที่จะช่วยเหลือได้ กลับไม่ช่วยเหลือ เช่นนี้ชื่อว่า เป็นคนใจจืด มีความเห็นแก่ตัว ขาดเมตตา

๒. **กรุณา** ได้แก่ความสงสาร และลงมือช่วยเหลือให้ผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ กรุณานี้ เป็นคุณธรรมเป็นเหตุให้สัตว์คิดช่วยทุกข์ภัยของกันและกัน เช่น พบคนตกน้ำกำลังว่ายน้ำอยู่และ ตนเองก็สามารถจะช่วยให้เขาพ้นจากอันตรายได้ แต่กลับเฉยเสีย ปล่อยให้เขาจมน้ำตายต่อหน้า เช่นนี้ เป็นคนใจดำ เรียกว่า ขาดกรุณา การแสดงเมตตาและกรุณานั้นต้องมีสติปัญญาคอยกำกับ มิฉะนั้นอาจให้โทษได้ เช่น ตนเองว่ายน้ำไม่เป็นและกระโดดน้ำลงไปช่วยคนตกน้ำ อาจจะทำให้ชีวิตไม่รอดทั้งสองคน ฉะนั้นเมื่อเห็นว่าตนเองช่วยไม่ได้แล้วก็ควรจะวางเฉยเสีย คือตั้งอยู่ใน อุเบกขาและหาหนทางอื่นช่วยต่อไป

เมตตาและกรุณานี้ เมื่อร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ก็ได้แก่ความปรารถนาที่จะให้ผู้อื่น มีความสุข และลงมือช่วยเหลือให้พ้นจากความทุกข์ จึงเป็นธรรมที่จะต้องปฏิบัติควบคู่กันไป พระพุทธพจน์ได้เปรียบเทียบไว้ว่า “จิตเหมือนปลา เมตตาเหมือนน้ำ คนที่ขาดความเมตตาเหมือนปลา ที่ขาดน้ำ”

เบญจธรรมข้อที่ ๒

สัมมาอาชีวะ ได้แก่ การประกอบอาชีพในทางสุจริต งดเว้นจากการทุจริตไม่ เบียดเบียนทรัพย์ของผู้อื่น โดยนำมาเป็นผลประโยชน์ของตนฝ่ายเดียว ไม่คำนึงถึงความเดือดร้อน ของผู้อื่นได้จำแนกไว้ ๓ ประการ คือ

๑. **ประพฤติเป็นธรรมในกิจการ** ได้แก่ การทำกิจกรรมอะไรก็ตามถ้าทำไปด้วย ความสุจริต ไม่บิดพลิ้วหลีกเลียง มุ่งหวังเพื่อให้กิจการนั้นสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

๒. **ประพฤติเป็นธรรมในบุคคล** ได้แก่ ความเป็นผู้ซื่อตรงไม่หลอกลวงเขา เช่น ผู้ขายของตั้งราคาไว้เท่าไร ก็ขายเท่าราคานั้น ไม่ว่าผู้ซื้อจะเป็นระดับไหน วรรณะอะไรก็ตาม

๓. **ประพจน์เป็นธรรมในวัตถุ** ได้แก่ ความเป็นผู้ไม่เอาวัตถุที่ไม่จริง ไปหลอกลวงเขา ว่าจริง ของปลอมก็ว่าปลอม ของจริงก็ว่าจริง

การประกอบอาชีพในทางสุจริตนั้น ได้แก่ การประกอบงานที่ปราศจากโทษ ไม่ผิดกฎหมายบ้านเมืองและศีลธรรม ทั้งไม่เอาวัตถุเปรียบบุคคลอื่นให้เขาได้รับความเดือดร้อน

เบญจธรรมข้อที่ ๓

กามสังวร หรือ **กามสังกมมะ** ได้แก่ การสำรวมในกาม หมายความว่าไม่เป็นคนมักมากในกาม โดยการประพจน์ผิดประเวณีในลูกเมียสามีของเขา จุดมุ่งหมายของธรรมในข้อนี้ก็เพื่อสอนให้บุคคลมีความสันโดษยินดีในคู่ครองของตนเท่านั้น

ความสันโดษมี ๒ ชนิดคือ

๑. **สทาร์สันโดษ** หมายถึง ชายที่มีภรรยาแล้วต้องยินดีแต่ในภรรยาของตนเท่านั้น ไม่ผูกสมักรักใคร่ในหญิงอื่น ช่วยกันทำมาหากินเลี้ยงชีพ โดยไม่ทอดทิ้งกัน ถ้าชายใดไม่ยินดีภรรยาตน ไปเที่ยวชุกชุกกับหญิงแพศยา ย่อมมีโทษแก่ตน ๓ ประการ

๑.๑ ต้องเสียทรัพย์ เป็นค่าบำเรอแก่หญิงนั้นทุกๆ คราวไป

๑.๒ ย่อมเป็นบ่อเกิดแห่งโรค อันทำให้ร่างกายพิการไปต่าง ๆ

๑.๓ ย่อมเป็นเหตุใกล้อันตราย เพราะว่าหญิงแพศยานั้นมีชายรักใคร่มากอาจจะเกิดการทะเลาะวิวาทจนถึงตายได้

๒. **ปติวัตติ** หมายถึง หญิงที่มีสามีและต้องยินดีแต่ในสามีของตนเท่านั้น ต้องเอาใจใส่บำเรอสามีของตนทุกอย่างเท่าที่ภรรยาจะทำได้ ไม่ผูกสมักรักใคร่กับชายอื่นที่ไม่ใช่สามีของตน ช่วยกันทำมาหากินเลี้ยงชีพโดยไม่ทอดทิ้งกัน

เบญจธรรมข้อที่ ๔

สังจจวาจา หมายถึงการเจรจาด้วยคำสัตย์ อันประกอบด้วยปิยวาจา วาจาที่อ่อนหวาน และปราศจากโทษคือเว้นจากวจีทุจริตทั้ง ๔ คือ พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดเพ้อเจ้อ สังจจวาจาจะเกิดขึ้นได้ต้องมีองค์ประกอบ ๔ ประการคือ

๑. **ความเที่ยงธรรม** หมายถึงความประพจน์เป็นธรรมในกิจอันเป็นหน้าที่ของตนไม่ทำให้เกิดความเสียหายต่าง ๆ ความเที่ยงธรรมจะเกิดขึ้นได้ต้องตัดอคติ ๔ ประการ ให้หมดไป อคติ ๔ มีดังนี้ คือ

๑.๑ ฉันทาคติ ถ้าเอียงเพราะความชอบ

๑.๒ โทสาคติ ถ้าเอียงเพราะความชัง

๑.๓ โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลง

๑.๔ ภยากติ ลำเอียงเพราะกลัว¹

๒. ความซื่อตรง หมายถึงความเป็นผู้ประพฤติซื่อตรงต่อมิตร ไม่คิดร้ายต่อมิตร ความซื่อตรงจะต้องเว้นจากโทษ ๔ ประการ คือ

๒.๑ ต้องไม่ปกกลอกเพื่อน

๒.๒ มีวาจาจริงที่ปราศจากการรับสงเคราะห์

๒.๓ ไม่ประจบสอพลอเพื่อน

๒.๔ ชักชวนในทางที่ดี

ความซื่อตรงจะต้องประกอบด้วยสุข ๔ ประการ คือ

๑. อุปการะเกื้อหนุนมิตร

๒. ร่วมทุกข์ ร่วมสุขด้วย

๓. ตัดเตือน แนะนำเพื่อนในสิ่งที่ดีมีประโยชน์

๔. มีความรักใคร่จริง²

๓. ความสวามิภักดิ์ หมายถึงความจงรักภักดีต่อเจ้าของของตน กล่าวคือเมื่อยกบุคคลใดให้เป็นเจ้าของตนแล้วก็ต้องประพฤติซื่อสัตย์สุจริต

๔. ความกตัญญู หมายถึงรู้อุปการะที่ท่านทำแก่ตน

เบญจธรรมข้อที่ ๕

สัมมาสติ แปลว่าการระลึกรู้ชอบ หมายถึงความเป็นผู้รู้จักสำรวมกาย วาจา ใจ ในทางที่ดีไม่ให้พลั้งเผลอไปในทางชั่ว การเดินเลื้อยเผลอสติเป็นทางแห่งความประมาท การดื่มสุราเมรัยของมีนเมาทำให้ขาดสติได้ง่าย ผู้ที่ขาดสติจึงมักจะทำในสิ่งที่ไม่ควรทำ ความเป็นผู้มีสติจะต้องเริ่มจากการปฏิบัติ ๔ ประการ คือ

๑. ความรู้จักประมาณในอาหารที่บริโภค

อาหาร โดยปกติมีประโยชน์ต่อร่างกาย แต่ถ้าบริโภคเกินประมาณหรือบริโภคอาหารที่บูดเน่าย้อมให้โทษแก่ร่างกายได้ หรือบริโภคไม่เพียงพอต่อความต้องการของร่างกาย ก็ย่อมเป็นโทษเหมือนกัน เพราะฉะนั้นในศีลข้อนี้ ท่านจึงสอนให้รู้จักประมาณในการบริโภค คือเลือกบริโภค

¹ ที.ปา. ๑๑/๒๔๖/๑๕๗

² ส.ม. ๑๙/๖๓/๒๕

อาหารที่มีคุณค่าต่อร่างกาย และบริโภคให้เพียงพอต่อความต้องการของร่างกาย จึงจะได้ชื่อว่า รู้จักประมาณในการบริโภค

๒. ความไม่เลินเล่อในการทำงาน

การไม่ทอดธุระหรือเพิกเฉยเสีย เอาใจใส่ประกอบให้ชอบด้วยกาลเทศะไม่ปล่อยให้ค้างค่างไว้ จนเสียผลประโยชน์ที่พึงจะได้รับ

๓. ความมีสติสัมปชัญญะในการประพฤติปฏิบัติ

ความรู้รอบคอบ รู้จักระวังหน้าหลัง ตริตรองให้เห็นก่อนว่าจะมีคุณหรือโทษอย่างไร เมื่อจักคุณประโยชน์และสิ่งที่มีโทษประโยชน์แล้ว จึงประกอบกิจการนั้นไป โดยมุ่งทำเฉพาะกิจการที่ดีมีประโยชน์ส่วนเดียว

๔. ความไม่ประมาทในธรรม กล่าวคือ มีสติระลึกลับและพิจารณาในธรรมต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๔.๑ นิ वर्ณ ๕

๔.๒ ชันธ ๕

๔.๓ โพชฌงค์ ๗

๔.๔ อริยสัจ ๔

๔.๕ อายตนะ ๖

ผู้ปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ก่อให้เกิดอานิสงส์ใหญ่ ๆ ได้ดังต่อไปนี้ คือ

๑. เป็นเหตุให้ถึงสุคติ

๒. เป็นเหตุให้มีโภคทรัพย์

๓. เป็นเหตุให้ถึงนิพพาน¹

และถ้าแจกแจงวิเคราะห์ออกไป เราจะเห็นว่าคุณเหล่านี้ทำให้ผู้ปฏิบัติบังเกิดผลได้ดังต่อไปนี้

ศีลข้อที่ ๑ ทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับคุณค่าดังนี้ คือ

๑. ทำให้ร่างกายสมส่วนงดงาม ไม่พิการ

๒. ทำให้เป็นคนแกล้วกล้า ว่องไว และแข็งแรง

๓. ทำให้ผิวพรรณงดงาม ไม่เศร้าหมอง

๔. ทำให้เป็นคนอ่อนโยน พุดจาเป็นเสน่ห์แก่คนทั้งหลาย

¹ ส.ม. ๑๗/๑๑/๑๗

- ๕. ทำให้ศัตรูทำร้ายไม่ได้
- ๖. ทำให้ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน
- ๗. ทำให้เป็นผู้มีอายุยืน

ศีลข้อที่ ๒ ทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับคุณค่าดังนี้ คือ

- ๑. ทำให้มีทรัพย์สมบัติมาก
- ๒. ทำให้หาทรัพย์โดยชอบธรรมได้ง่าย
- ๓. รักษาทรัพย์ที่ได้แล้วให้ยั่งยืนถาวร
- ๔. สมบัติไม่ฉิบหายเพราะวาตภัย อัคคีภัย และอุทกภัย เป็นต้น
- ๕. ทำให้ได้รียทรัพย์
- ๖. ทำให้ไม่ได้ยินและไม่รู้จักคำว่า “ไม่มี”
- ๗. ทำให้อยู่เย็นเป็นสุข เพราะไม่มีใครเบียดเบียน

ศีลข้อที่ ๓ ทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับคุณค่าดังนี้ คือ

- ๑. ไม่มีศัตรูเบียดเบียน
- ๒. เป็นที่รักของคนทั้งหลาย
- ๓. มีทรัพย์สมบัติบริบูรณ์
- ๔. ไม่ต้องเกิดเป็นหญิงหรือเป็นกระเทยอีก
- ๕. เป็นผู้มีสง่า มีอำนาจมาก
- ๖. ทำให้ร่างกายและจิตใจสมบูรณ์
- ๗. มีความสุข ไม่ต้องทำงานหนัก

ศีลข้อที่ ๔ ทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับคุณค่าดังนี้ คือ

- ๑. มีร่างกายและจิตใจผ่องใส
- ๒. มีวาจาไพเราะ มีโรพินสม่าเสมอเป็นระเบียบดี
- ๓. มีร่างกายสมส่วนบริบูรณ์ไม่พิการ
- ๔. มีกลิ่นมาก หอมเหมือนกลิ่นดอกบัว
- ๕. มีกลิ่นกายหอม
- ๖. ไม่พูดติดอ่าง ไม่เป็นใบ้
- ๗. มีริมฝีปากแดงระเรื่อและบาง

ศีลข้อที่ ๕ ทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับคุณค่าดังนี้ คือ

๑. รู้กิจการอดีต อนาคต ปัจจุบันได้รวดเร็ว
๒. มีสติตั้งมั่นทุกเมื่อ
๓. มีความรู้มาก มีปัญญามาก มีความรู้มาก
๔. ไม่บ้า ไม่ใ้ ไม่มัวเมาหลงไหล
๕. มีวาจาไพเราะ มีน้ำคำเป็นที่น่าเชื่อถือ
๖. มีความซื่อสัตย์สุจริตทั้งกาย วาจา และใจ

สำหรับทัศนะในทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองให้มีสภาพจิตที่สมบุรณ์ได้ ที่เรียกว่า ภาวะของผู้บรรลุนิพพานโดยเน้นการปฏิบัติและฝึกจิตเพื่อให้เห็นประจักษ์แจ้งกับตนเอง บุคคลที่อยู่ในสภาวะดังกล่าวจะมีลักษณะดังกล่าวดังนี้

๑. ภาวะทางปัญญา เป็นผู้ที่สามารถมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงตามที่มันเป็น เริ่มจากการรับรู้อารมณ์ด้วยจิตใจที่เป็นกลาง มีสติ ไม่หวั่นไหว ไม่ถูกชักจูงไปตามความชอบใจไม่ชอบใจ สามารถตามดูและรู้เห็นอารมณ์นั้นๆ ไปตามสภาวะของมันตั้งแต่ต้นจนตลอดสายไม่ขัดข้องขุนมัว หรือติดยึดผูกพันกับสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้น เข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริงมีโลกทัศน์ที่ถูกต้อง

๒. ภาวะทางจิต เป็นผู้ที่รู้สึกเป็นอิสระหลุดพ้นจากอารมณ์ทั้งปวงไม่ถูกกิเลสครอบงำ ไม่ตกเป็นทาสของการยั่วยุต่างๆ จิตปราศจากราคะ โทสะ และโมหะ ไม่สะดุ้ง สะเทือนหวั่นไหว ไปตามกระแสกิเลสต่างๆ ไม่ตกเศร้ากับสิ่งที่ล่วงไปแล้ว ไม่เพ้อฝันถึงอนาคตที่ยังมาไม่ถึงแต่มีสติและดำรงอยู่กับสิ่งที่ปัจจุบันไม่มีเรื่องติดใจ กังวลใจ ไม่หงุดหงิดหงอยเหงาเบื่อหน่าย กระวนกระวายใจและฟุ้งซ่าน สภาวะทางจิตมีแต่ความเบาใจ เบิกบานใจผ่องใส และเยือกเย็นตลอดเวลา เป็นสภาวะที่ปราศจากโรคมีความสมบุรณ์ในตัวของมันเอง มีอำนาจและเสรีภาพในตัวเอง

๓. ภาวะทางความประพฤติหรือดำเนินชีวิตเป็นมศีล มีการดำเนินชีวิตที่ใช้ปัญญาเป็นแรงจูงใจ มีความเมตตากรุณาต่อผู้อื่นและสามารถทำกิจกรรม และดำเนินชีวิตส่วนตัวโดยมุ่งเน้นประโยชน์ให้เกิดขึ้นต่อส่วนรวมตลอดเวลา

การที่จะทำให้คุณภาพของจิตใจอยู่ในสภาวะดังกล่าวนี้ จะต้องมีการฝึกฝนและพัฒนาจิตใจให้รับและรู้จักปฏิบัติต่อสิ่งที่เกี่ยวข้องในชีวิตอย่างถูกต้อง ที่จะให้มีปัญหาเกิดขึ้นหรืออยู่ในสภาวะของการไร้ทุกข์นั่นเอง

ดังนั้นจะเห็นว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและปรากฏการณ์ธรรมชาติทั้งหมด มนุษย์จึงเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติอย่างหนึ่งเป็นสิ่งที่ชีวิตพวกหนึ่งในอาณาจักรของสัตว์ การศึกษาธรรมชาติของมนุษย์เป็นสิ่งสำคัญยิ่งในฝ่ายพุทธศาสนาได้กล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์ที่ สมบูรณ์แบบซึ่งเป็นปมเด่นที่ควรศึกษาไว้ดังนี้

องค์ประกอบแห่งการตัดสินความเป็นมนุษย์

พระธรรมปิฎก¹ ได้แสดงทัศนะแห่งการพัฒนามนุษย์อย่างสมบูรณ์แบบมี ๗ ด้าน ด้วยกันคือ

๑. พุทธธรรมอันเป็นฐานธรรมชาติของมนุษย์ประการแรกคือ การพัฒนาตนเอง (ภาววิตุ ตกโต) ดังคำที่ขอบพูดในวงการพัฒนาว่า

"จะปลูกพืชก็ต้องเตรียมดิน

จะกินก็ต้องเตรียมอาหาร

จะพัฒนาการก็ต้องเตรียมงาน

จะพัฒนาคนอื่น เราต้องพัฒนาตัวเราก่อน"

แม้พระพุทธเจ้าองค์ก่อนที่จะส่งพระสาวกออกทำงานเผยแผ่พระธรรมก็ทรงตรัสกับพระ อรหันต์ ๖๐ รูปว่า "ฉันและเธอต่างก็ตัดบ่วงชีวิตได้แล้ว (พัฒนาตนแล้ว) เธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อ ประโยชน์สุขแก่คนเป็นอันมาก...แม้เราก็จะไป...การพัฒนาตนตามธรรมชาติของมนุษย์ทางพุทธ ศาสนามี ๔ ด้าน คือ

๑.๑ พัฒนากาย (ภาวิตกาโย) คือมีปัจจัย ๔ (อาหาร ที่อยู่ ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม) สมบูรณ์สิ่งแวดล้อมดี

๑.๒ พัฒนาศีล (ภาวิตศีโล) คือ มีระเบียบวินัย อยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างเป็นสุข โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่นทั้งทางกายและทางคำพูด

๑.๓ พัฒนาจิต (ภาวิตจิตโต) คือมีจิตใจมั่นคง ไม่ปล่อยใจให้จิตใจคิดฟุ้งซ่าน จน ขาดพลังจิต ขาดความสงบ ความมั่นคง

๑.๔ พัฒนาปัญญา (ภาวิตปัญญา) คือ มีปัญญา รู้แจ้งเห็นจริงในชีวิตและโลก อย่างชัดเจนจนสามารถทำให้จิตและกิเลสสงบไปพร้อมกัน สามารถนำสติและปัญญามาใช้ อย่างเหมาะสมในการดำเนินชีวิต

¹ พระธรรมปิฎก, การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพฯ : เรือนแก้ว, ๒๕๓๘), หน้า ๑๖๘ -๑๖๙.

๒. พุทธธรรม อันเป็นฐานธรรมชาติของมนุษย์ในการพัฒนาประเทศ คือเป็นประโยชน์ในปัจจุบันซึ่งหมายถึง การมีทรัพย์ มีเงินใช้ มีรายได้มีปัจจัย ๔ พอแก่การดำรงชีวิต เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และเทคโนโลยีต่าง ๆ ทำให้คนค้ำนึ่งถึงความ เป็นอยู่ก่อนอื่น ปากท้องมาก่อนดังนั้น นโยบายการพัฒนาของพระสงฆ์อย่างเช่น พระเทพกวีจึง วางไว้ว่า "เศรษฐกิจและจิตใจต้องไปด้วยกัน" จึงตามมาด้วยประโยชน์ในปัจจุบัน ๔ ประการ คือ

๒.๑ เพิ่มพูนความขยัน (อุฏฐานสัมปทา)

๒.๒ แข่งขันกับประหยัด (อารักขสัมปทา)

๒.๓ ฝึกหัดทำความดี (กัลยาณมิตตตา)

๒.๔ สามัคคีร่วมชาติ (สมชวีตตา)

๓. ธรรมชาติของมนุษย์เป็นการเน้นให้ปัจเจกชนแต่ละคนมีพรหมวิหารธรรม คือ ความรักความห่วงใยช่วยเหลือผู้อื่น การเบิกบานในการทำงานไม่อิจฉาผู้อื่น และมีความยุติธรรมใน ส่วนรวมนั้น จะต้องมึหลักสังคหวัตถุ คือ

๓.๑ ทาน การแบ่งปันช่วยเหลือกัน (โอบอ้อมอารี)

๓.๒ ปิยวาจา รู้จักพูดกันด้วยคำที่ไพเราะภาษาดอกไม้ม (วจีไพเราะ)

๓.๓ อัตถจริยา บำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่นและคิดสร้างสรรค์ (สงเคราะห์ ประชาชน)

๓.๔ สมานัตตา วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับชุมชนที่เราอยู่ (วางตนให้เหมาะสม)

๔. ธรรมชาติของมนุษย์ของปัญหาสังคมนั้น พระสงฆ์จะใช้การมองโดยระบุมความคิด แบบอริยสัจ และอิทัปปัจจยตา คือ

- ดูว่า ปัญหา นั้นคืออะไร

- หา สาเหตุว่ามาจากไหน

- วาง เป้าหมายว่าจะแก้ปัญหาค้ไหน

- วาง วิธีดำเนินงาน ว่าใช้มรรควิธีอย่างไรจึงจะถึงเป้าหมายที่วางไว้ได้

๕. ธรรมชาติของมนุษย์ตามแนวมรรควิธีนั้น พระสงฆ์นิยมทางสายกลาง

๖. มัชฌิมาปฏิปทา คือ

- ไม่วัตถุนิยมเกินไป

- ไม่จิตนิยมเกินไป

แต่เน้นที่ความสมดุลระหว่างวัตถุกับจิตใจ ความสัมพันธ์ระหว่างกายและใจ กินและอยู่ แต่พอดีที่เหลือช่วยเจือจางสังคัม

๗. ธรรมชาติของมนุษย์เป็นการรณรงค์เพื่อการพัฒนาขึ้น เน้นพุทธวิธี ๒ แบบคือ

- แบบปหานะ เชิงลบ (-) คือ ให้ละ เช่น ละกิเลส ละอบายมุข

- แบบภาวนา เชิงบวก (+) คือ ให้เจริญคุณธรรมความดีต่างๆ เช่น ความสามัคคี ความบริสุทธิ์ ความมีปัญญา ความมีเมตตา ความอดทน ความขยัน ประหยัด เสียสละ ฯลฯ

๘. ธรรมชาติของมนุษย์ทำงานมาทุกรูปแบบก็เพื่อให้ตนเองและสังคมบรรลุถึงอิสรภาพ (วิมุตติ) ๔ ขั้นตอน คือ

๘.๑ อิสรภาพพื้นฐาน คือ หลุดพ้นจากความอดอยาก หิวโหย ไร้ที่อยู่อาศัย ไร้การรักษาโรค คือ ขาดแคลนปัจจัย ๔ นั้นเอง

๘.๒ อิสรภาพทางสังคัม คือ การที่มนุษย์สามารถรวมกันได้โดยไม่เบียดเบียนกันมีความปลอดภัยทั้งชีวิตและทรัพย์สิน

๘.๓ อิสรภาพทางความคิด คือ สามารถคิดสร้างสรรค์ถึงสิ่งต่างๆ ได้อย่างไม่มีสิ่งใดมาครอบงำความคิด

๘.๔ อิสรภาพทางจิต คือ จิตใจไม่ตกเป็นทาสอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลส คือ โภคะ โภคะ หลง อย่างเด็ดขาด

สุจริต ๓ : ความประพฤติดี ประพฤติชอบ ๓ ประการ :-

๑. กายสุจริต : ความสุจริตทางกาย

: ทำสิ่งที่ตั้งามฤกษ์ต้อง

: ประพฤติชอบด้วยกาย

๒. วาจาสุจริต : ความสุจริตทางวาจา

: พูดสิ่งที่ตั้งามฤกษ์ต้อง

: ประพฤติชอบด้วยวาจา

๓. มโนสุจริต : ความสุจริตทางใจ

: คิดสิ่งที่ตั้งามฤกษ์ต้อง

: ประพฤติชอบด้วยใจ

ทางแห่งการทำความคิดหรือวิธีทำความดีของมนุษย์มีอยู่ ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ ทางแห่งความดี ๓ อย่างนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ความประพฤติดี ๓ อย่าง คือ

๑. ความประพฤติดีทางกาย เรียกว่า กายสุจริต

๒. ความประพฤตินี้ทางวาจา เรียกว่า วจีสุจริต

๓. ความประพฤตินี้ทางใจ เรียกว่า มโนสุจริต

การทำความดี ๓ ทาง หรือความประพฤตินี้ ๓ อย่างนี้ เมื่อกล่าวโดยเนื้อหาสาระแล้ว เหมือนกัน ต่างกันเพียงชื่อเท่านั้น และเราสามารถจำแนกออกไปได้ อีก คือ

๑. การทำความดีทางกายมี ๓

๒. การทำความดีทางวาจามี ๔

๓. การทำความดีทางใจมี ๓

ทั้งหมดนี้รวมเรียกว่า “กุศลกรรมบถ ๑๐” อันเป็นจริยธรรมชั้นกลางของผู้ปฏิบัติธรรม ให้มีความกล้าหาญที่จะมุ่งไปสู่ขั้นสูงต่อไป การกระทำความดีทางกาย ซึ่งเป็นจริยธรรมกายสุจริต ความประพฤตินี้ทางกาย ได้แก่ การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การงดเว้นจากการลักทรัพย์ การงดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม การกระทำความดีทางวาจา ซึ่งเป็นจริยธรรมทางวาจาหรือความดีประพฤตินี้ทางวาจา ได้แก่ การงดเว้นจากการพูดปด การงดเว้นจากการพูดส่อเสียด การงดเว้นจากการพูดคำหยาบ การงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อไร้สาระ และการกระทำความดีทางใจ ซึ่งเป็นจริยธรรมทางใจหรือความนึกคิดที่ดีทางใจ ได้แก่ การไม่โลภอยากได้ของคนอื่น การไม่คิดปองร้ายใคร การไม่เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม เป็นต้น หลักธรรมที่ได้กล่าวมานี้ล้วนเป็นคุณธรรมของคนดีที่ต้องการหลักปฏิบัติที่ละเอียดประณีตยิ่งไปกว่าศีล ๕ และหลักปฏิบัตินี้จะเป็นแรงผลักดันให้บุคคลไปสู่จริยธรรมชั้นสูง

อย่างไรก็ตามการประพฤติสุจริตจะเกิดไม่ได้ ถ้ามนุษย์ไม่มีศีล ๕ เป็นเครื่องรองรับศีล ๕ จึงเปรียบเสมือนบันไดขั้นแรกที่ส่งให้มนุษย์สามารถก้าวสูงต่อไปในขั้นกลาง และขั้นกลางเป็นบันไดขั้นที่สองที่ผลักดันให้มนุษย์ได้ก้าวสูงขึ้นไปอีก

การทำความดีทางกาย มีดังนี้คือ

๑. ปาณาติปาตํ ปหาย ฯเปฯ สพฺพปาณภูตนิทานุกมฺปิ โหติ.¹

ละการฆ่า การเบียดเบียนมีเมตตากรุณาเหลือเกินทุกอัน หมากความว่าเว้นจากการฆ่าสัตว์ให้ตาย ก่อนจะถึงกำหนดอายุของตน

¹ อัง.จตุกก. ๒๑/๒๖๔/๒๘๒

จุดมุ่งหมายของการประพฤติปฏิบัติ มีความหมายที่รวมไปถึงการเบียดเบียน การประทุษร้าย การทรมาณสัตว์ การทำสัตว์ให้ได้รับความลำบาก กล่าวโดยสรุปก็คือ การงดเว้นเด็ดขาดจากการกระทำอันเป็นการทำลาย สวัสดิภาพแห่งร่างกายของตนและสัตว์ทั้งมวล และมุ่งให้มนุษย์มีเมตตากรุณาต่อกัน เผื่อแผ่แก่สัตว์ทั้งปวง

การเว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้พลัดตกลงไปย่อมได้รับผลดี ๙ อย่าง คือ

๑. มีร่างกายสมบูรณ์
๒. มีรูปพรรณสัณฐานงดงาม
๓. มีพลังกำลังดี
๔. แม้มีกำลังกายเฉื่อยชา แต่มีกำลังปัญญาไว
๕. เป็นผู้อาจหาญดี
๖. ไม่ทำลายตัวเองหรือถูกผู้อื่นทำลาย
๗. ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน
๘. เป็นคนมีบริวารมาก
๙. เป็นคนมีอายุยืนนาน

๒. อทินนาทานํ ปหาย ๖เปฯ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อนาทาตา โหติ.¹

ละอทินนาทานเควพกรรมสิทธิในทรัพย์สินของผู้อื่น

อทินนา คือวัตถุสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ หมายถึงการมิได้อนุญาตโดยเขียนหนังสืออนุญาต หรือมิได้หยิบยื่น ให้กล่าวอนุญาตให้ หรือแสดงกิริยาอาการให้รู้ว่าอนุญาต อาทาน หมายถึงถึงการยึดถือเอาโดยอาการ มีลักษณะ จีบปล้น วิ่งราว ช่มชู้ ยักยอก ฉ้อโกง หรือลับเปลี่ยน เป็นต้น

จุดมุ่งหมายของการประพฤติปฏิบัติ ก็เพื่อทำให้มนุษย์มีการดำรงชีวิตอยู่ด้วยสัมมาชีพ การจะแสวงหาวัตถุสิ่งของต่าง ๆ มาเป็นของตนนั้น ก็จะต้องเป็นการหาได้ในทางที่ชอบที่ควร ตามธรรมชาติไม่เบียดเบียนในสิทธิของคนอื่น ทางทรัพย์สินโดยกิริยาอาการแห่งขโมย เช่น โจรกรรม อนุโลมโจรกรรม และฉวยโจรกรรม เป็นการทำให้คนอื่นเขาเสียสิทธิบางอย่างในทรัพย์สินไปเมื่อกล่าวโดยสรุปก็คือเพื่อป้องกันการทำลายในทรัพย์สินของกันและกัน

¹ อัง.จตุกก. ๒๑/๒๖๕/๒๘๒

ผู้ที่เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ ย่อมจะได้รับความดีหลายอย่าง เช่น ทำให้มีจิตใจสูง เป็นการรักษาตัวเองไม่ให้ใฝ่ต่ำ เป็นมนุษย์ที่จะมีศักดิ์ศรีขึ้น เป็นการรักษาคอบครัวของตน และทำให้สังคมดำรงอยู่ได้นาน

การที่เว้นจากการเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ย่อมได้รับผลดี ๖ อย่าง คือ

๑. มีทรัพย์สมบัติบริบูรณ์
๒. มีชีวิตเป็นอยู่ไม่ผิดเคือง
๓. ไม่มีความอดอยาก
๔. ย่อมได้สิ่งที่ตนปรารถนา
๕. มีความเจริญก้าวหน้าในด้านการค้าขาย
๖. ไม่มีความพินาศไปด้วยพิบัติ เช่น อัคคีภัย วาตภัย เป็นต้น

๓. กาเมสุ มิจฉาจารา ปหาย ฯเปฯ น จาริตต์ อาปชชิตา.¹

ละการประพฤติผิดในกามไม่ล่วงละเมิดประเวณีทางเพศ หมายถึง การประพฤติลามกในการเสพเมถุน (ธรรมของคนคู่กัน) ส่วนคำว่า มิจฉาจาร หมายถึง การประพฤติลามกอันบัณฑิต (ผู้รู้) ตีเตียนได้

สามีภรรยาที่ประพฤติอยู่ในการเสพเมถุนธรรมต่อกัน มิได้เป็นการกระทำที่ลามกบัณฑิตคือผู้รู้ทั้งกลายทั้งตีเตียนไม่ได้เพราะเป็นไปไปตามกิจกรรมดาของโลก แต่ถ้าชายหรือหญิงที่ประพฤติล่วงกามาต่อชายหรือหญิงที่ไม่เป็นสามีหรือภรรยาของตน และชายหรือหญิงนั้นมีผู้พิทักษ์รักษาอยู่ ท่านจำแนกไว้หลายพวก เช่น หญิงที่มีสามี หญิงที่ญาติปกครอง หญิงมีจารีตรักษา หญิงที่มารดาบิดารักษาคุ้มครอง หญิงพี่ชายรักษา หญิงพี่สาวรักษา หญิงพี่น้องสาวรักษา และหญิงที่มีอาชญาธิการกระทำของชายต่อหญิงดังกล่าวนี้จัดเป็นการกระทำที่ลามก อันบัณฑิตทั้งหลายตีเตียนได้เพราะมิได้เป็นไปตามธรรมชาติของโลก

จุดประสงค์ของการประพฤติปฏิบัติเพื่อปลูกฝังความสามัคคี สร้างความเป็นปึกแผ่น ป้องกันความแตกร้างในหมู่มนุษย์ด้วยการปฏิบัติตนตามฐานที่ตนมีอยู่ เช่น เป็นภรรยามีความจงรักภักดีในสามีแห่งตน เป็นสามีประกอบด้วยสทธานโศษ ยินดีในภรรยาของตน ไม่ล่วงเกินในทางประเวณีกับหญิงอื่น

¹ อัง.จตุกก. ๒๑/๒๖๖/๒๘๒)

ส่วนโทษของการล่วงกามสุมิจาคานั้น จะมีโทษมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับคุณธรรม และความสมัครใจของผู้ล่วงเกิน และผู้ถูกล่วงเกิน ถ้าล่วงเกินแก่ผู้มีศีลธรรมโดยผู้ถูกล่วงเกินมิได้ ยินยอมพร้อมใจด้วย ผู้ล่วงเกินนั้นย่อมมีโทษมาก ถ้าเป็นการล่วงเกินแก่ผู้ไร้คุณธรรมโดยผู้ถูกละเมิดล่วงเกินมิได้ ยินยอมพร้อมใจด้วย ผู้ล่วงเกินนั้นย่อมมีโทษน้อยกว่า ถ้าหากเป็นการล่วงเกินโดยเบียดเบียน ช่มชู้ทำร้ายกายด้วย แม้ผู้ถูกเบียดเบียนนั้นจะเป็นผู้ไร้คุณธรรมพิเศษอย่างใดก็ตาม ผู้ล่วงเกินนั้นย่อมจะมีโทษมาก ถ้าหากทั้งสองฝ่ายยินยอม พร้อมใจต่อกัน ย่อมมีโทษน้อย

เมื่อกล่าวโดยสรุป การเว้นจากการประพฤตินอกกามก็เพื่อคุ้มครองความเป็นปึกแผ่นทางสังคม ประกัน สันติสุขของครอบครัว และเป็นการรักษาอนาคตของอนุชนในตระกูล

การเว้นจากการประพฤตินอกกามย่อมได้รับผลดี ๑๑ อย่าง คือ

๑. มีคนรักนิยมนับถือมาก
๒. ไม่มีคนคอยปองร้าย
๓. มีทรัพย์สมบัติบริบูรณ์
๔. ไม่มีความอดอยาก ยากจน
๕. ไม่ต้องเกิดเป็นสตรี
๖. ไม่เกิดเป็นกระเทย
๗. เกิดเป็นมนุษย์ในตระกูลสูงส่ง
๘. ได้รับเกียรติยศเป็นอาจิดน
๙. เป็นผู้มั่งร่ำรวยสมบูรณ์
๑๐. ไม่มากไปด้วยความวิตกกังวล
๑๑. ไม่ต้องพลัดพรากจากผู้เป็นที่ตนรัก

ทางแห่งการกระทำความดีทางกาย ๓ ประการ นี้มีอยู่ในบุคคลโดยอ้อมก่อให้เกิดผลเป็นการสร้างสวัสดิภาพในร่างกาย ในทางทรัพย์สิน ในทางประเพณีของกันและกัน เป็นการยุติอาชญากรรมต่าง ๆ ที่สร้างความอกสั่นขวัญหาย เกิดขึ้นแก่โลกและสังคมทุกยุคทุกสมัย ถ้าคนปฏิบัติได้อย่างสมบูรณ์แล้วจะช่วยบรรเทาความวุ่นวายได้โดยสิ้นเชิง ยามใดก็ตามที่คนไม่สามารถประพฤติปฏิบัติได้ในกุศลธรรม คือวิธีสร้างสวัสดิภาพทางกาย อาชญากรรมทางทรัพย์สินอาชญากรรมทางเพศก็จะมากขึ้น โดยลำดับความเดือดร้อนก็จะทวีคูณขึ้น ผู้ฉลาดจึงระวังสังวรไม่ประพฤติกล่วงเกิน ไม่กระทำในลักษณะที่จะทำลาย สวัสดิภาพทางร่างกาย ทรัพย์สิน ประเพณีของคนอื่น ประเทศชาติบ้านเมืองก็จะสันติสุขตลอดไป เพราะประชาชนพร้อมในกันวันขาดจากการประพฤตินอกกาม

การทำควมดีทางวาจา มีดังนี้คือ

๑. มุสาวาท ปหาย ฯเปฯ สมปชานมุสา ภาสิตา โหติ.¹

ละการพูดเท็จไม่ยอมกล่าวเท็จ เพราะเหตุผลตนเอง ผู้อื่น หรือเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใด ๆ การงดเว้นจากคำพูดที่ไม่ตรงกับความเป็นจริงนั้นโดยปกติเราหมายถึง การเว้นจากการกล่าวคำที่ไม่เป็นจริงว่าเป็นจริงด้วยเจตนา อันได้แก่เว้นจากการพูดเท็จนั่นเอง

จุดมุ่งหมายของการประพฤติปฏิบัติก็คือป้องกันการทำลายผลประโยชน์ของกันและกัน ด้วยการพูดเท็จเป็นการกระทำที่ทำให้เกิดความไม่น่าเชื่อถือ ฉะนั้นเราจึงควรจะเว้นจากการพูดอันเป็นเท็จ พูดปด ทนสาบาน ทำเล่ห์กระเท่ห์ มายา ทำเลศนัย เสริมความ อวดความ รายงานเท็จทำหลักฐานปลอมแปลง และทำเครื่องหมายให้คนอื่นหลงเชื่อ เป็นต้น

การพูดความจริงในทางปฏิบัติแล้ว ท่านให้พิจารณาถึงหลักการที่ว่า

๑. เรื่องที่พูดนั้นจะต้องเป็นเรื่องจริง
๒. เป็นเรื่องที่ดี
๓. เป็นเรื่องมีประโยชน์
๔. พูดถูกต้องตามกาลเวลา
๕. คนฟังคำพูดแล้วชอบใจ

การพูดเท็จมีโทษต่างกันไป การพูดเท็จที่ทำให้ผู้ฟังหลงเชื่อจนเกิดความเสียหายนั้น ถ้าผู้ฟังหลงเชื่อนั้นได้รับความเสียหายมาก การพูดเท็จนั้นก็จะมีโทษมาก แต่ถ้าผู้ฟังได้รับความเสียหายน้อย โทษก็น้อย

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว การเว้นจากการพูดเท็จเป็นการสร้างชื่อเสียงให้ตนเองเพราะทำให้ผู้อื่นเกิดความเชื่อถือไว้วางใจ เป็นที่นิยมชมชอบของสังคม การเว้นจากการพูดเท็จเป็นการสร้างประโยชน์ให้แก่ตนเองและคนอื่น และเป็นการเสริมสร้างชาติบ้านเมืองให้เจริญงอกงามได้

การเว้นจากการพูดปดย่อมได้รับผลดี ๘ อย่าง คือ

๑. เป็นคนพูดเสียงไพเราะชัดเจน
๒. มีพื้นเรียบร้อยทุกชี
๓. มีกลิ่นปากหอม
๔. มีไฉตฺวเย็นสนิท

¹ อัง.จตุกก. ๒๑/๒๖๗/๒๘๓

๕. มีดวงตาสมส่วน
๖. มีปกติกล่าววาจาโดยใจจริง
๗. มีกิริยาอาการสง่าผ่าเผย
๘. มีจิตใจมั่นคงสมาธิดี

๒. ปิสุณิ วาจํ ปหาย ฯเปฯ สมคฺคกรณิ วาจํ ภาสิตา โหติ.¹

ละการพูดคำส่อเสียดช่วยสมานคนที่แตกร้าง ส่งเสริมคนที่รักสมัครสมาน ชอบกล่าวถ้อยคำที่สร้างสามัคคี

คำพูดที่ทำให้แตกกระจายได้แก่ การพูดส่อเสียด หมายความว่า คำพูดอันใดที่หมดความสามัคคี คือทำให้แตกแยกกระจาย คำพูดนั้นเรียกว่า ปิสุณวาจา หรือคำพูดที่ทำตัวเองให้เป็นที่รัก และกระทำให้อื่นสูญเสียจากความรัก รวมความก็คือการเว้นจากการพูดส่อเสียดนั่นเอง

จุดมุ่งหมายการประพฤติปฏิบัติก็เพื่อให้กลับมาพูดความจริง เสริมสร้างสามัคคี มีเอกภาพ ให้บังเกิดขึ้นในสังคมโดยยึดถือหลักการพูด ๓ ประการ คือ

๑. พูดเสริมสร้างคนที่ไม่สามัคคีกันให้มีความสามัคคีกัน
๒. คนที่สามัคคีกันแล้ว ก็พยายามให้มีความสามัคคีแน่นแฟ้นขึ้น
๓. คนที่แตกสามัคคีกันแล้ว ก็พยายามพูดประสานให้มีการประนีประนอมช่วยเสริมความสามัคคีเอกภาพให้เกิดขึ้นระหว่างคน ๒ คน ขึ้นไปจนถึงหมู่คณะ

การเว้นการพูดส่อเสียดย่อมได้รับผลดี ๔ อย่าง คือ

๑. เป็นคนปกติไม่ตำหนิตนเอง
๒. มีปกติได้รับฟังคำพูดจริงเสมอ
๓. บัณฑิตยกย่องสรรเสริญเสมอ
๔. มีความดีสามัคคีกับมิตรเสมอ

๓. ผรุสํ วาจํ ปหาย ฯเปฯ พหุชนมนาปา ตถารูปี วาจํ ภาสิตา โหติ.²

ละคำหยาบพูดแต่คำสุภาพอ่อนหวาน

¹ อ.จ.ตุกก. ๒๑/๒๖๘/๒๘๓

² อ.จ.ตุกก. ๒๑/๒๖๙/๒๘๓

พูดคำไม่ดีได้แก่ที่ตำหนิหรือหาข้อบกพร่อง หรือการกล่าววาจาสาปแช่ง หรือการพูดที่ทำให้คนอื่นรำคาญแฉไปถึงหัวใจ คำพูดนั้นได้ชื่อว่า ผรุสวาจา และ ผรุสวาจານี้เมื่อกล่าวโดยองค์ธรรมแล้ว เจตนาที่อยู่ในจิตที่ประกอบด้วยโทสะเป็นมูล อันเป็นเหตุแห่งคำพูดและถ้อยคำที่ไม่ดี

จุดมุ่งหมายของการประพฤติปฏิบัติธรรมในชั้นนี้เพื่อให้บุคคลพูดถ้อยคำอันเป็นที่รักจับใจไพเราะเสนาะหูสบายหู สบายใจผู้ฟัง ใช้ภาษาพูดที่ได้รับการยอมรับนับถือว่าเป็นสำนวนโวหารของผู้ดี ของชาวเมืองที่เจริญแล้วของคนที่มีการศึกษา ฉะนั้นก่อนที่จะพูดจะต้องประกอบด้วยเมตตา คือ ความปรารถนาดี มีเจตนาดีในการพูด

การเว้นจากการพูดคำหยาบ หมายถึงไม่พูดในสิ่งทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น การไม่ใช้วาจาหยาบคายและวาจาที่เต็มไปด้วยโทสมูลจิต ความสำคัญจึงอยู่ที่เจตนาอันประกอบอยู่ด้วยความไม่โกรธ แม้คำพูดที่ครูกล่าวคำอย่างสุภาพ แม้นไม่ได้ใช้ถ้อยคำรุนแรงแต่มีเจตนาแรงกล้าที่จะให้ลูกศิษย์เสียใจและได้อาย วาจาที่กล่าวมานี้จึงเป็นคำหยาบ¹

ในทางตรงข้ามคำพูดของบิดามารดา หรือครูอาจารย์ ที่ดูต่ำกว่ากล่าวด้วยประสงค์ดีต่อบุตรธิดา หรือต่อพวกศิษย์ โดยไม่มีเจตนาร้ายแต่อย่างไร คำคำนั้นก็ไม่ใช่คำหยาบ

การเว้นจากคำพูดที่พยายามมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ

๑. พยายามแสดงกิริยาอาการที่ทำให้ผู้อื่นเห็นแล้วรู้สึกปลาบปลื้มใจ พอใจ หรือเขียนหนังสือแสดงความยินดี

๒. พยายามกล่าวคำสุภาพ ซึ่งเป็นอผรุสวาจาโดยตรง

การพูดคำหยาบจะมีโทษมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับคุณธรรม ถ้ากล่าวคำหยาบต่อผู้อุปการคุณ เช่น บิดามารดา ครูอาจารย์ หรือผู้มีศีลธรรม มีพระสงฆ์ สามเณร หรืออุบาสิกาทลอดจนถึงแม่ชี ย่อมมีโทษมาก แต่ถ้าผู้ถูกกล่าวด้วยคำหยาบเป็นผู้ไม่มีอุปการคุณหรือไม่มีศีลธรรม ผู้ใช้คำหยาบก็มีโทษน้อย

เมื่อกล่าวโดยสุรูปแล้ว การเว้นจากการกล่าวคำหยาบก็คือเพื่อต้องการให้บุคคลใช้คำพูดที่ไพเราะ เป็นคำพูดที่ดีมีประโยชน์ทั้งแก่ตัวผู้พูดและผู้ที่ได้รับฟังคำพูด และเพื่อให้ระวังสังวรในการใช้คำพูด ให้ถูกกาลเทศะ สมกับคำกลอนของสุนทรภู่ที่ว่า “ถึงคราวพูด พูดดีมี ศรีศักดิ์ มีคนรัก รสถ้อย อร่อยจิต แม้พูดชั่ว ตัวตาย ทำลายมิตร จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพูดจา”

การเว้นจากการพูดคำหยาบ ย่อมได้รับผลดี ๔ อย่าง คือ

๑. เป็นคนมีความสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์

¹ อญ.จตุกก. ๒๑/๒๖๙/๒๘๓

๒. มีปกติได้ยินดีเสียงที่เป็นที่รบกวนพอใจ
๓. มีกายวาจาละเอียดย
๔. เวลามาธนะจะมีสติสมบูรณ์

๔. สมณุปปลาปิ ปหาย ฯเปฯ กาลเวทิตี กุตวาทิตี อตุถวาทิตี ธมฺมวาทิตี วินยวาทิตี นิธานวทิตี วาจํ กาสิตา โหติ ฯเปฯ¹

ละการพูดเพื่อเจ้อ พูดแต่คำจริงที่มีเหตุมีสารประโยชน์ถูกกาลเทศะ

การเว้นจากการกล่าววาจาที่ทำลายประโยชน์และความสุข หมายความว่า วาจาที่ทำลายประโยชน์และความสุขต่างๆ ด้วยเจตนา ดังนั้นเจตนาเป็นเหตุแห่งการกล่าววาจานั้นจึงเรียกว่า “สัมผัปปลาปะ” รวมความก็คือคำพูดเพื่อเจ้อนั่นเอง

จุดมุ่งหมายของการประพฤติปฏิบัติก็คือมุ่งหมายให้บุคคลกล่าวถึงเรื่องที่มีแต่สาระแก่นสาร ได้ประโยชน์จากการฟัง การตัดสินใจด้วยคำวาสิ่งใดเป็นประโยชน์หรือไม่นั้นดูจากผลที่เกิดแก่ผู้ฟัง กล่าวคือถ้าผู้ฟังแล้วได้รับความสุขหรือปฏิบัติตามเรื่องราวที่พูดได้รับความสุข ก็ถือว่าคำพูดนั้นเป็นประโยชน์แน่นอน

การกล่าววาจาที่เป็นสัมผัปปลาปะนั้นหมายเอาการพูดถึงเรื่องราวต่าง ๆ อันหาสาระประโยชน์ไม่ได้ เช่น การเล่าเรื่องภาพยนตร์ โขน ละคร หรือพูดจาตลกคะนอง ตลอดจนจนักเขียนนวนิยาย จินตกรรม เหล่านี้จิตเป็นสัมผัปปลาปะทั้งสิ้นเพราะผู้ฟังก็ดี ผู้อ่านก็ดี มิได้รับประโยชน์ให้เกิดปัญญาแก่ทุกข์ในชีวิตได้แต่อย่างใด เพียงแต่ทำให้จิตเพลิดเพลนไปชั่วครั้งชั่วคราวที่ฟังหรืออ่านอยู่เท่านั้นการกล่าวสัมผัปปลาปะนั้นจะมีโทษมากหรือโทษน้อยขึ้นอยู่กับผู้กล่าว คือ ถ้าผู้ใดกล่าวสัมผัปปลาปะอยู่เสมอ ๆ เป็นนิจแล้วก็ย่อมมีโทษมาก ส่วนที่กล่าวสัมผัปปลาปะบ้างเป็นครั้งคราวก็ย่อมมีโทษน้อย

การเว้นจากการพูดเพื่อเจ้อมืออยู่ ๒ อย่าง คือ

๑. การไม่พูดพาลาม
๒. การไม่พูดเหลวไหล

การพูดฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไม่มีน้ำหนัก พูดมากพรวดเพื่อไม่รู้จักเวลาอันควรหรือมิควรพูดไม่เป็นจริง คำพูดไม่มีเนื้อหมีแต่ผอยๆ ที่เป็นเปลือกกระพี้ การพูดที่เรื่อยเปื่อยไม่มีที่สิ้นสุดเรียกว่าพูดพาลาม ควรเว้นจากการพูดดังกล่าวนี้เสีย

¹ อญ.จตุกก. ๒๑/๒๖๗/๒๘๔

การพูดเลอะเทอะเปราะเปื้อน คือการพูดที่ไม่อาศัยธรรมและพูดโดยไม่มีหลักฐาน ยืนยันส่วนการพูดที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ที่เรียกว่า พูดเหลวไหลนั้นผู้พูดเช่นนี้ท่านเรียกว่า “คนปากเพื่อใจ” เราจึงควรเว้นการพูดดังกล่าวนี้เสีย

การเว้นจากการพูดเพื่อใจย่อมได้รับผลดี ๔ อย่าง คือ

๑. เป็นคนมีปกติกล่าวเป็นธรรม
๒. เป็นคนเลื่อมใสในคำพูดของตนเสมอ
๓. มีอำนาจวาสนาดี

การกระทำความดีทางใจ มีดังนี้คือ

การทำความดีทางใจ หมายถึงการงานดีที่เกิดขึ้นทางใจเพราะใจเป็นใหญ่เป็นประธาน ในการทำงานทุกอย่าง จะต้องสำเร็จได้ด้วยใจทั้งนั้น หากคนเรามีใจดี จะทำ จะพูด จะคิดย่อม เป็นไปในทางดี การทำความดีทางใจมีอยู่ ๓ อย่าง เรียกว่า “มโนกรรม” คือ

๑. อนภิชฌา โหติฯ เปฯ¹

ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น หมายความว่า ไม่มีความเพ่งเล็งอยากได้หรือมีจิตคิดถึงใน ทรัพย์สมบัติของผู้อื่น

จุดประสงค์ของการประพฤติปฏิบัติ ก็เพื่อต้องการตัดความโลภอยากได้ของคนอื่น อย่างเด็ดขาด และให้ยินดีในของของตนอย่างสม่ำเสมอ ความโลภมีอยู่ ๒ อย่าง คือ

๑) รัสมิยโลก คือความอยากได้โดยชอบธรรม ได้แก่บุคคลใดเมื่อประสบอารมณ์ ที่ดีย่อมมีความพอใจอยากได้อารมณ์นั้นจึงแสวงหาความสุขจิตโดยการซื้อ แลก เปลี่ยน หรือขอ

๒) อรัสมิยโลก คืออยากได้โดยไม่ชอบธรรม ได้แก่ ผู้ประสบอารมณ์ที่พอใจอยาก ได้แล้วคิดหาทางขโมย ฉ้อโกง จี้ ปล้น เป็นต้น บุคคลที่มีความอยากได้แต่ไม่ยอมอยากซื้อ แลกเปลี่ยน หรือขอ เหล่านี้จัดเป็นอรัสมิยโลกะคือ ตัณหาวิชฌา ซึ่งหมายความว่าถึงบุคคลที่มีได้หยุดอยู่เพียง ความพอใจอยากได้ แต่ยอมคิดเพ่งเล็งด้วยการที่จะให้ทรัพย์สมบัติของผู้อื่นมาเป็นของตน อากา รที่เป็นเหตุแห่งการคิด เช่นนั้น ชื่อว่า “อภิชฌา”

การโลภอยากได้ขอผู้อื่นจะมีโทษมากหรือน้อย มีลักษณะอย่างนี้คือ ถ้าเจ้าของทรัพย์ สมบัติเป็นผู้มีคุณธรรม หรือหลักธรรม ผู้เพ่งเล็งอยากได้ของเขา่อมจะมีโทษมาก ถ้าเจ้าของทรัพย์ สมบัติเป็นผู้ไร้ศีลธรรม ผู้เพ่งเล็งอยากได้ของเขา่อมจะมีโทษน้อย

¹ อภ.จตุกก. ๒๑/๒๗๑/๒๘๔

การไม่โลภอยากได้ของเขาเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วก็เพื่อให้บุคคลใช้ความเพียรพยายามด้วยตัวของตัวเอง อาศัยกำลังทรัพย์กำลังปัญญาของตนเองประกอบกิจการงานขึ้น เพื่อให้ได้สิ่งเหล่านั้นมาในทางที่ชอบธรรม หมายความว่าด้วยความโลภก็ยังมืออยู่ แต่ไม่ถึงกับโลภอยากได้ของคนอื่น โดยทางผิดศีลธรรม โดยยึดหลักการที่ว่าอยากได้ตามที่ได้ อยากได้ตามกำลังอยากได้ตามสมควรและชอบธรรม เว้นความอยากได้เกินสติปัญญา และกำลังของตัวเองที่มีอยู่เมื่อทำได้แบบนี้ก็จะทำให้จิตไม่ฟุ้งซ่าน เพราะความอยากได้ของเขาถูกจำกัดให้อยู่ในขอบเขต

การไม่โลภอยากได้ของคนอื่นย่อมได้รับผลดี ๔ อย่าง คือ

๑. สมบูรณ์ในทรัพย์และคุณความดี
๒. เกิดในตระกูลสูง
๓. มีปกติได้รับคำสรรเสริญ
๔. มีลาภและสักการะสมบูรณ์

๒. อพยาปนุนจิตโต โหติ ฯเปฯ สุขี อุตตานํ ปริหรนตุ.¹

ไม่มีจิตคิดร้าย คิดปรารภนา แต่ว่า ขอให้สัตว์ทั้งหลายไม่มีเวร ไม่เบียดเบียน ไม่มีทุกข์ครองตนอยู่เป็นสุข หมายถึงกิริยาอาการที่มุ่งร้ายต่อผู้อื่นหรือการยังประโยชน์สุขของคนอื่นให้เสียหายไป

จุดมุ่งหมายของการประพฤติปฏิบัติ เพื่อไม่ให้จิตมุ่งร้ายต่อกัน มีจิตประกอบด้วยเมตตารักใคร่มีความรักสมัคครสมานสามัคคีต่อกัน ไม่ทำให้ประโยชน์สุขของกันและกันต้องเสียหายไปโดยใช่เหตุ

ความรู้สึกไม่พอใจ ไม่พอใจในอนิฏฐารมณ์ เป็นอาการโทสะอย่างหนึ่งซึ่งไม่ถือว่าเป็นความประพฤติชั่วทางใจ เป็นแต่เพียงเครื่องร้อยรัดความพยายาม แต่ยังไม่ถึงขั้นความพยาบาทซึ่งอยู่ในระดับที่เป็นความประพฤติชั่วทางใจ

ความพยาบาทที่เป็นมโนทุจริตนั้นต้องเป็นโทสะชนิดหยาบมาก มีอาการมุ่งร้ายต่อผู้อื่น มีความปรารถนาที่จะทำลายประโยชน์สุขของผู้อื่นให้เสียหาย หรือนึกแข่งผู้อื่นให้ได้รับอันตรายเสียหายต่าง ๆ โทสะชนิดหยาบนี้จัดเป็นมโนทุจริต

ความไม่พยาบาทปองร้ายใคร ก็คือความพยาบาทที่จะทำให้จิตประกอบด้วยเมตตา รัก และปรารถนาดีต่อบุคคลอื่น ต้องการที่จะเห็นคนอื่นอยู่อย่างไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนกัน ไม่

¹ อัง.จตุกก. ๒๑/๒๗๒/๒๘๔

ประทุษร้ายกัน มีความสุขตามฐานะของตน จิตที่ประกอบด้วยเมตตาเนี่ยมก่อนให้เกิดผลเป็นความสงบเย็น เป็นการปิดกั้นทางแห่งเวรภัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือเกิดความสุขกายสบายใจแก่ตน

การไม่พยายาทบองร้ายใครย่อมได้รับผลดี ๔ อย่าง คือ

๑. เป็นคนมีรูปกายงดงาม
๒. ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน
๓. มีอายุยืน
๔. มรณกรรมตามอายุขัย

๓. สัมมาทิฏฐิโก โหติ ฯเปฯ สย อภิญญา สจฺจิกิตวา ปเวเทนตุ.¹

มีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม หมายถึงความเห็นที่ถูกต้องตามความเป็นจริง เช่น มีความเห็นว่าบิดามารดาเป็นผู้มีพระคุณ การบวชเป็นสิ่งที่มีความหมาย ความเห็นแก่ตัวเป็นสิ่งที่ไม่ดีเหล่านี้ล้วนเป็นความเห็นที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมทั้งสิ้น

รวมความว่า ทำนองคลองธรรมที่พระพุทธเจ้า และบิดามารดา ครูอาจารย์ สั่งสอนกันมานั้นล้วนเป็นกฎเกณฑ์อันถูกต้อง การเห็นตรงตามทำนองคลองธรรมจึงจัดว่าเป็นสัมมาทิฏฐิ จุดม่งหมายของการประพฤติปฏิบัติ ก็เพื่อให้บุคคลทำความเห็นของตนให้ถูกต้อง มีความเห็นชอบในเรื่องกรรม โดยมองตามความเป็นจริงด้วยปัญญา กล่าวคือความจริงเป็นอย่างไร ความจริงมีอย่างไร ก็เห็นเหมือนอย่างนั้น รู้เหตุผล สามารถโยงเหตุไปหาผล โยงผลไปหาเหตุได้ โดยอาศัยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาสิ่งต่างๆ ที่บังเกิดขึ้นจนเกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องตามความจริง

เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว สัมมาทิฏฐิคือความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เป็นหลักสำคัญยิ่งในทางพระพุทธศาสนา เพราะเมื่อบุคคลใดก็ตามสามารถเริ่มที่สัมมาทิฏฐินี้แล้ว ความดีอย่างอื่นยังไม่บังเกิดก็จะเกิด ที่เกิดขึ้นแล้วก็จะเพิ่มพูนมากขึ้น สัมมาทิฏฐิจึงเปรียบเสมือนดวงอาทิตย์ที่เริ่มอุทัยขึ้นมาแล้วส่องแสงสว่างจ้าขึ้นโดยลำดับ จนกว่าความสว่างนั้นจะสาดส่องไปทั่วโลก

การเห็นชอบตามทำนองคลองธรรมย่อมได้รับผลดี ๔ อย่าง คือ

๑. เป็นคนมีปกติอยู่ใกล้ชิดพระธรรม
๒. มีปัญญาดี

¹ อภ.จตุกก. ๒๑/๒๗๓/๒๘๕

๓. เกิดในตระกูลคนมีความรู้

๔. เป็นผู้มีฐานะที่เทียบคนอื่น

ตามที่ได้กล่าวมาจะเห็นได้ว่าในสังคมมนุษย์ในปัจจุบันนี้ เป็นมนุษย์ในอุดมคติแห่งพระพุทธศาสนานั้นมีมากน้อยแค่ไหน ซึ่งเป็นเรื่องที่จะต้องวิเคราะห์ว่าสังคมไทยเป็นสังคมพระพุทธศาสนา มีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ บุคคลในสังคมไทยตั้งแต่เกิดจนตายก็ได้รับอิทธิพลจากทางพระพุทธศาสนามากที่สุด เพราะอาศัยคำสอนเป็นวิถีชีวิต

บุคคลในสมัยก่อนใช้คำสอนเรียนจากวัด วัดเป็นแห่งการศึกษาที่สำคัญดังคำโบราณกล่าวว่า “บวร” นั้นหมายถึง “บ” หมายถึงบ้าน “ว” หมายถึงวัด และ “ร” หมายถึงราชวัง เป็นแหล่งการพัฒนาจิตใจบุคคลที่เข้าไปศึกษาหาความรู้ แต่การหาความรู้ของบุคคลในสมัยก่อนนั้นรู้เพื่อนำไปปฏิบัติ รู้แล้วทำตามความรู้นั้น ถึงรู้น้อยแต่ก็มีความเชี่ยวชาญชำนาญการ ก็เกิดประโยชน์ในชีวิตได้ นั่นก็คือรู้อย่างเดียวหรือรู้น้อยแต่ก็มีความชาญฉลาดในสิ่งนั้นก็ประสบผลสำเร็จในชีวิตได้ เป็นทรัพย์ยากermannุสขยที่สำคัญ มีทุกสิ่งพร้อมหมดแต่มนุษย์ไม่มีความรู้ก็พัฒนาอะไรไม่ได้ จะเห็นได้ว่าการศึกษาหรือการพัฒนานั้นจะต้องมีการพัฒนาไปพร้อมๆ กันจะต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง จะมีนโยบายสวยหรูแต่ไม่ลงมือกระทำ แล้วจะสำเร็จได้อย่างไร บุคคลในสมัยก่อนจึงบอกแนวทางแห่งการพัฒนา “บวร”

“บ” หมายถึงบ้าน ซึ่งเป็นโรงเรียนแห่งชีวิต โดยมีพ่อและแม่ เป็นครูให้แก่บุตรคอยอบรมสั่งสอนบุตรของตนให้เป็นพลเมืองดี บอกทางผิด บอกทางถูก เลือกลงทางออกที่เหมาะสมและถูกต้องให้แก่ลูกของตน ดังนั้นบ้านถือว่าเป็นแหล่งการพัฒนาบุคคลในชั้นแรก บุตรธิดาทุกคนก็จะเอาอย่างพ่อแม่ ถ้าพ่อแม่ดีลูกก็จะดีตามไปด้วย ถ้าพ่อแม่เป็นตัวอย่างไม่ดีลูกก็อาจจะไม่ได้ไปด้วย บ้านถือว่าเป็นแห่งการพัฒนาแห่งการเรียนรู้ที่สำคัญที่สุด ชีวิตแห่งความเป็นจริงแล้วบุคคลก็จะอยู่กับบ้านมากที่สุด บุคคลก็จะได้แบบอย่างจากพ่อแม่ซึ่งถือว่าเป็นบรมครูของลูก

“ว” หมายถึงวัด (ว. ประเสริฐ, ล้ำเลิศ) วัดนั้นมีบทบาทหน้าที่หลายอย่างกล่าวคือวันเป็นแห่งให้ การศึกษา อบรม บ่มนิสัย เป็นหัวใจหลักแห่งการศึกษาพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์แบบในอุดมคติ บุคคลที่ได้รับการศึกษาจากวัด(โรงเรียนของวัด) ซึ่งเป็นโรงเรียนกึ่งนอขนชนิดหนึ่ง ผู้ที่ศึกษาจะต้องไปอยู่วัดเป็นลูกศิษย์วัด (ผู้ชาย) พระซึ่งทำหน้าที่ครูสอนอบรมเลี้ยงดูอย่างพ่อแม่คนที่สอง โดยพระจำทำเป็นแบบอย่างที่ดี แก่นักเรียนซึ่งเป็นลูกศิษย์ของตน รักเมื่อเห็นแบบอย่างที่ดี ก็เอาเป็นแบบอย่าง ดังคำกล่าวที่ว่า “ตัวอย่างที่ดีมีค่ามากกว่าคำสอน” โดยพระหรือครูพระ หรือเรียกว่า “พระครู” ก็ได้จะใ้การศึกษาทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติไปพร้อม ๆ กัน ดังกระบวนการแห่งการศึกษามีค่าหลายค่าซึ่งถือว่าเป็นองค์รวมแห่งการศึกษา ผู้สนใจหน้า

ศึกษาวิเคราะห์อย่างยิ่งคำว่า “ศึกษา” หมายถึงให้ความรู้ “อบ” หมายถึงอบให้สุก ปิ้ง “รม” หมายถึงเกาะติดอยู่ “อบ + รม” รวมกันเป็น “อบรม” หมายถึงทำให้ซึมซาบเข้าไปจนติดเป็นนิสัย สิ่งสอน หรือขัดเกลา ให้ติดเป็นนิสัย “บ่ม” หมายถึงทำให้สุก องครวมที่ใช้แห่งการศึกษาในสมัยก่อนนั้นคือ “ศึกษา,อบ, รม, บ่มนิสัย” เป็นไวพจน์แห่งความรู้ที่ครอบคลุมที่สมบูรณ์แบบที่สุด สามารถใช้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อบุคคลได้รับการศึกษาตามความหมายดังกล่าวแล้ว ก็จะเป็นสังคมที่ดีต่อไปได้ ซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาของคนไทย ที่ใช้กันมานาน เพราะถือตามความเป็นจริงแล้วปัญหาสังคมไทยจะต้องให้คนไทยด้วยกันคิดแก้ไข มันถึงจะถูกต้องและสามารถแก้ไขปัญหได้ตามวัตถุประสงค์ได้ เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่ดี และเป็นสังคมที่ดีไม่จำเป็นจะต้องเอาความคิดของบุคคลต่างๆ ซาติมาแก้ไขปัญหามาโดยนำแบบอย่างที่เขาแก้แล้วได้ผล นั้นไม่ได้ เพราะปัญหาที่เกิดขึ้นต่างที่ต่างปัญหาหากัน ถ้าไม่มีแนวความคิดเป็นของตนเอง ปัญหาที่กับเราจะให้คนอื่นแก้ให้มันเป็นเรื่องแก้ปัญหายากมาก อย่างเช่นการศึกษาพัฒนาทรัพยากรบุคคลในปัจจุบัน เมื่อบุคคลพัฒนาไม่ได้ตามที่ต้องการ ก็ไม่ต้องคาดหวังว่าสังคมจะดีขึ้น

“ร” หมายถึงราชวัง เป็นแห่งการศึกษาอีกแหล่งหนึ่งในสมัยก่อน ผู้หญิงก็จะนิยมไปศึกษา เย็บ ปัก ถัก ร้อย ศึกษามารยาทความเป็นผู้ดี ในราชวัง เป็นสถานที่ฝึกบุคคลให้เป็นบุคคลที่มีมารยาทงาม ตามวัฒนธรรมไทย แบบไทย

“บวร” ทั้งสามสถาบันนี้ถือว่าเป็นแห่งศึกษาให้ความรู้ที่สำคัญมาก และได้ผลไม่แพ้การศึกษาในปัจจุบันเลยได้ทรัพยากรบุคคลที่หาไม่ได้ มาพัฒนาสังคม ประเทศ จนมาถึงทุกวันนี้ ก็ด้วยอาศัยแหล่งการศึกษาดังกล่าวเป็นมนุษย์ในอุดมคติแห่งสังคม ที่ได้พัฒนาสังคมประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยศึกษาหลักธรรมนำชีวิตสู่ผลผลิตแห่งการพัฒนาสังคม

สรุป : ประพฤติตามอารยธรรมแห่งกุศลกรรม ๑๐ ประการ

ทางกาย ๓

๑. เว้นจากการฆ่าสัตว์; การบีบคั้น เบียดเบียน
๒. เว้นจากการแย่งชิงขโมย; การเอาวัดเอาเปรียบ
๓. เว้นจากการประทุษร้ายผิดล่วงละเมิดของรักของหวงแห่งผู้อื่น; ไม่ข่มเหงจิตใจ

ทางวาจา ๔

๔. เว้นจากการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง
๕. เว้นจากการพูดส่อเสียด; ยุยง; สร้างความแตกแยก
๖. เว้นการพูดคำหยาบคาย สกปรกเสียหาย
๗. เว้นจากการพูดเหลวไหลเพ้อเจ้อ

ทางใจ ๓

๘. ไม่ละโมภ

๙. ไม่คิดร้าย มุ่งเบียดเบียน มองในแง่ที่จะทำลาย

๑๐. มีความเห็นถูกต้อง (สัมมาทิฐิ)¹

คนมีศีล : สมาชิกในหมู่อารยชน

คนมีศีลธรรม หรือมนุษยธรรม ที่เรียกได้ว่าเป็นอารยชน ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ว่าที่มีศีลธรรมเป็นเครื่องหมายของความเป็นมนุษย์ที่มีจิตใจสูง เป็นมนุษย์ที่ปกติแห่งความประพฤติ(ศีล) เป็นหลักชัยแห่งการดำเนินชีวิตคิดสรรสร้างทางสว่างแห่งชีวิตที่ถูกต้องแห่งความเป็นจริงตามทำนองคลองธรรม เพื่อไปสู่การพัฒนาที่มีรากลึกและมั่นคงในการครองตน ครองคน และครองงาน ที่สุขสะอาดสดใสปลอดโปร่งโล่งใจชาวสะอาดปราศจากความมัวหมองใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะมีธรรม คือคุณสมบัติ ดังนี้

๑. มีสุจริตทั้งสาม คือ มีความประพฤติดีประพฤติชอบ ๓ ประการ คือ

๑) กายสุจริต ความสุจริตทางกาย ทำสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยกาย

๑) วาจาสุจริต ความสุจริตทางวาจา พูดสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยวาจา

๒) มโนสุจริต ความสุจริตทางใจ คิดสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยใจ²

๒. ประพฤติตามอารยธรรม โดยปฏิบัติถูกต้องตามทางแห่งกุศลกรรม ๑๐ ประการ คือ

ทางกาย ๓

๑) ละเว้นการฆ่า การสังหาร การบีบบังคับเบียดเบียน; มีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลสงเคราะห์กัน

๒) ละเว้นการแย่งชิงลักขโมย และการเอารััดเอาเปรี๊ยะ; เคารพสิทธิในทรัพย์สินของกันและกัน

๓) ละเว้นการประพฤตินิดล้วงละเมิดในของรักของหวงแหนของผู้อื่น; ไม่ข่มเหงจิตใจหรือทำลายลบหลู่เกียรติและวงศ์ตระกูลของกัน

ทางวาจา ๔

๔) ละเว้นการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง; กล่าวแต่คำสัตย์ ไม่จงใจพูดให้ผิดจากความจริงเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใด ๆ

¹ ม.มู. ๑๒/๔๘๕/๕๒๓

² ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๒๗

๕) ละเว้นการพูดส่อเสียด ยุยง สร้างความแตกแยก; พูดแต่คำที่สมานและส่งเสริมสามัคคี

๖) ละเว้นจากพูดคำหยาบคาย สกปรกเสียหาย; พูดแต่คำสุภาพนุ่มนวลควรฟัง

๗) ละเว้นการพูดเหลวไหลเพื่อเจ้อ พูดแต่คำจริง มีเหตุมีผล มีสารประโยชน์ถูกกาลเทศะ

ทางใจ ๓

๑) ไม่ละโมภ ไม่เพ่งเล็งคิดหาทางเอาแต่จะได้อะไร; คิดให้ คิดเสียสละ ทำใจให้เผื่อแผ่กว้างขวาง

๒) ไม่คิดร้ายมุ่งเบียดเบียน หรือเพ่งมองในแง่ที่จะทำลาย; ตั้งความปรารถนาดีแผ่ไมตรี มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน

๓) มีความเห็นถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ เข้าใจในหลักกรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว รู้เท่าทันความจริงที่เป็นธรรมชาติของโลกและชีวิต มองเห็นความเป็นไปตามเหตุ

ปัจจัยธรรม ๑๐ ข้อนี้ เรียกว่า กุศลกรรมบถ (ทางทำกรรมดี) บ้าง ธรรมจริยาบ้าง อารยธรรมบ้าง เป็นรายละเอียดขยายความสุจริต ๓ ข้อ ข้างต้นด้วยคือ ข้อ ๑-๓ เป็น กายสุจริต ข้อ ๔-๗ เป็น วาจาสุจริต ข้อ ๘-๑๐ เป็น มโนสุจริต

๓. อย่างต่ำมีศีล ๕ หลักความประพฤติ ๑๐ ข้อต้นนั้น เป็นธรรมจริยาและเป็นอารยธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ทำคนให้เจริญขึ้นพร้อม ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ แต่ผู้ใดยังไม่มั่นคงในอารยธรรม ท่านสอนว่าผู้นั้นพึงควบคุมตนให้ได้ในทางกายและวาจาก่อนเป็นอย่างน้อย ด้วยการประพฤติตามหลัก ศีล ๕ ที่เป็นส่วนเบื้องต้นของธรรมจริยา ๑๐ ประการนั้น ก็ยังจะได้ชื่อว่าเป็นคนมีศีลธรรม คือ

๑) เว้นจากปาณาติบาต ละเว้นการฆ่าการสังหาร ไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย

๒) เว้นจากอกุศลนาทาน ละเว้นการลักขโมยเบียดบังแย่งชิง ไม่ประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน

๓) เว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร ละเว้นจากการประพฤติดิฉินกาม ไม่ประทุษร้ายต่อของรักของหวงแหน อันเป็นการทำลายเกียรติภูมิและจิตใจตลอดจนทำวงศ์ตระกูลของเขาให้สับสน

๔) เว้นจากกมุสวาท ละเว้นการพูดเท็จโกหกหลอกลวง ไม่ประทุษร้ายเขา หรือประโยชน์สุขของเขาด้วยวาจา

๕) เว้นจากการสุราเมรัย ไม่เสพเครื่องทองของมีนเมาสิ่งเสพติด อันเป็นเหตุให้เกิด

ฆราวาสธรรม : คนครองเรือนที่เลิศล้ำชีวิตบ้านที่สมบูรณ์

ความหมาย

“ฆราวาสธรรม” ธรรมสำหรับการครองเรือน (ฆราวาสธรรม ๔)

สัจจะ ความจริง , ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พุดจริง ทำจริง

ทมะ การฝึกฝน , การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว, รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดสินใจ แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา

ขันติ ความอดทน , ตั้งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง ทนทานไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ทอดถอย

จาคะ ความเสียสละ, สละกิเลส สละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตนได้ ใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น พร้อมที่จะร่วมมือช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตัว ในธรรมหมวดนี้ ทมะ ท่านมุ่งเอาด้านปัญญา ขันติ ท่านเน้นแง่วิริยะ¹

ฆราวาสธรรม ๔² หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ หลักธรรมสำหรับการครองชีวิตของผู้ครองเรือนที่จะประสบ ความสุขสมบูรณ์ จะต้องประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ คือ

๑. สัจจะ คือ ความจริง ตั้งมั่นในสัจจะ มีความซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พุดจริง ทำจริง ให้เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจได้

๒. ทมะ คือ การฝึกตน การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ควบคุม จิตใจ รู้จักปรับตัว แก้ไขข้อบกพร่อง และปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าดั่งงามอยู่เสมอ

๓. ขันติ คือ ความอดทน มุ่งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งอดทน ไม่ทอดถอย มั่นคงในจุดหมาย

๔. จาคะ คือ ความเสียสละ มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือเกื้อกูล บำเพ็ญ ประโยชน์ต่อส่วนรวม สละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตน ใจกว้าง พร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น พร้อมที่จะให้ความร่วมมือ ไม่คับแคบเห็นแก่ประโยชน์ตน หรือ

¹ พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๓-๑๑๔.

² อจ. ปญจก. ๒๒/๔๐/๔๗

เอาแต่ใจตัวเอง ธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ จะสร้างความสัมพันธ์อันดีงาม อบอุ่นเป็นสุข ภายในครอบครัวและผู้ใกล้ชิด และเป็นสิ่งจูงใจให้ผู้เกี่ยวข้องทั้งหลาย เจริญอกงามด้วยศรัทธา ศีล สุต จาคะ และปัญญา

ฆราวาสธรรม ๔ ธรรมสำหรับฆราวาส, ธรรมสำหรับการครองเรือน, หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ - virtues for a good household life; virtues for lay people

๑. สัจจะ (ความจริง, ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริ่งใจ พุดจริง ทำจริง - truth and honesty)

๒. ทมะ (การฝึกฝน, การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว, รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดสินใจ แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา - taming and training oneself; adjustment)

๓. ขันติ (ความอดทน, ตั้งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง ทนทาน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย - tolerance; forbearance)

๔. จาคะ (ความเสียสละ, สละกิเลส สละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตนได้ใจกว้าง พร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น พร้อมที่จะร่วมมือช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตัว - liberality; generosity)

ฆราวาสธรรม คือ หลักธรรมสำหรับผู้ครองเรือน ที่จำเป็นต้องมีอยู่ประจำ เพื่อเสริมให้มีความสุขยิ่งขึ้น พระพุทธองค์ได้ตรัสกษะยัภษ์ ชื่ออาฬวกะ ปราภาวอยู่ในอาฬวกสูตร (๑๕/๒๙) มี ๔ประการ คือ

๑. สัจจะ คือ ความจริง ดำรงมั่นอยู่ในสัจจะ ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริ่งใจ พุดจริง ทำจริง เป็นเหตุนำมาซึ่งความเชื่อถือ หรือไว้วางใจได้

๒. ทมะ คือ ฝึกตน ปรับปรุงตน บังคับควบคุมตนเองได้รู้จักปรับตัว และแก้ไขปรับปรุงตน ให้เจริญก้าวหน้าอยู่เสมอ รวมทั้งการยอมรับและแก้ไขสิ่งบกพร่องของตนด้วย

๓. ขันติ คือ อดทน อดทนต่อความหนาว ร้อน หิว กระจาย ทนตรากตรำ ทนต่อความเจ็บใจ ทนข่มอารมณ์ของตนได้ ทนต่อความยุ่งวุ่นต่าง ๆ อดทนต่ออำนาจฝ่ายต่ำ อดทนต่อการทำกรงาน

๔. จาคะ คือ เสียสละ เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล ช่วยเหลือบำเพ็ญประโยชน์ สละความโกรธ ความเห็นแก่ตัว มีใจกว้างร่วมงานกับคนอื่นได้ สละอารมณ์ขุ่นมัวภายในจิตใจได้

คนที่จะเรียกได้ว่าประสบความสำเร็จในการครองเรือน เป็นคฤหัสถ์หรือชาวบ้านที่ดี น่าเคารพนับถือเป็นแบบฉบับ ควรถือเป็นตัวอย่างจะต้องวัดด้วยหลักเกณฑ์ ดังนี้

๑. มีความสุขสี่ประการ คือ ความสุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนควรมี หรือความสุขที่ชาวบ้านควรพยายามทำให้เกิดขึ้นแก่ตนอยู่เสมอ เรียกสั้น ๆ ว่า สุขของคฤหัสถ์ ๔ (กามโกศิสุข) คือ

๑) อตติสุข สุขเกิดจากความมีทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เิบอิมและอุ่มใจว่าตนมีโภคทรัพย์ ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยทางชอบธรรม

๒) โภคสุข สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เิบอิมใจว่า ตนได้ใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบนั้น เลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัว เลี้ยงผู้ที่ควรเลี้ยง และบำเพ็ญคุณประโยชน์

๓) อนนสุข สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ คือ ความภูมิใจ เิบอิมใจว่า ตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร

๔) อนวัชชสุข สุขเกิดจากความประพฤติไม่มีโทษ คือ ความภูมิใจ เิบอิมใจว่า ตนมีความประพฤติสุจริต ไม่บกพร่องเสียหาย ใครติเตียนไม่ได้ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ บรรดาสุข ๔ อย่างนี้ อนวัชชสุขมีค่ามากที่สุด¹

การเป็นหนี้สินโดยไม่จำเป็น เป็นสิ่งควรหลีกเลี่ยง หากไม่เป็นหนี้ใครย่อมมีความสุขกายสบายใจเป็นอย่างยิ่งเพราะการเป็นหนี้เป็นทุกข์ในโลก การเป็นหนี้โดยส่วนมากมักเกิดจากการฟุ่มเฟือยการเกียจคร้าน การไม่อดทน การจมไม่ลง และการไม่รอบคอบใน การใช้จ่ายเป็นต้น

๒. กำกับชีวิตด้วยธรรมสี่ ปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับการครองชีวิตของคฤหัสถ์ ที่เรียกว่า ฆราวาสธรรม ๔ ประการ ดังนี้

๑) สัจจะ ความจริง คือความซื่อสัตย์ ความซื่อตรงต่อเพื่อนชีวิตต่อคู่ชีวิตของตนผู้ครองเรือนที่ดีต้องมีความรับผิดชอบต่อคู่ครองของตน มีความจริงใจต่อคู่ครอง และความจริงใจนี้อาจแสดงออกได้ ๕ ทางต่อไปนี้

- ความจริงใจต่อตนเอง
- ความจริงใจต่อบุคคลอื่น
- ความจริงใจหน้าที่การงาน
- ความมีศีลจรรยา
- ความจริงใจต่อประเทศชาติ

๒) ทมะ ฝึกตน คือการรู้จักฝึกตนเอง รู้จักควบคุมจิตใจตนเอง ไม่เป็นคนเจ้าอารมณ์ ไม่โกรธง่าย ผู้ครองเรือนที่ดีสามารถระงับยับยั้งใจตัวเองได้ในทุกกรณี

¹ อภ.จตุกก. ๒๑/ ๖๒/๙๑

๓) **ขันติ อุดทน** คือความอดทนต่อความลำบากตรากตรำต่ออุปสรรคต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิตคู่ ผู้ครองเรือนที่ดีจะต้องเข้มแข็งกล้าเผชิญปัญหาต่าง ๆ ด้วยจิตใจที่มั่นคง ไม่เป็นคนที่ยอมแพ้อุปสรรคง่าย ๆ ไม่แสดงอาการอ่อนแอออกมา

๔) **จาคะ เสียสละ** คือ ความเสียสละได้ไม่หวงแหนของกินของใช้ต่าง ๆ แม้กับคู่ครองของตน ผู้ครองเรือนที่ดีจะต้องเป็นคนใจกว้างมีความโอบอ้อมอารีต่อคู่ครอง ต่อเพื่อนของคู่ครอง ตลอดไปถึงญาติทั้งหลายของคู่ครองเสมอหน้ากัน¹

คุณค่าทางจริยธรรม

๑. สัจจะ

- ๑.๑ เป็นเหตุให้เป็นคนซื่อสัตย์ไว้ใจได้
- ๑.๒ เป็นเหตุให้ไม่เกิดความระแวงในกันและกัน
- ๑.๓ เป็นเหตุให้ได้รับเกียรติและความรักนับถือจากบุคคลทั่วไป

๒. ทมะ

- ๒.๑ เป็นเหตุให้อยู่ร่วมกันด้วยความราบรื่น ไม่กระทบกระทั่งกัน
- ๒.๒ เป็นเหตุให้ให้คนใจเย็น อารมณ์เย็น ๒.๓ เป็นเหตุให้สามารถปรับปรุงตนเอง

พิจารณาตนเองตลอดเวลา

๓. ขันติ

- ๓.๑ เป็นเหตุให้หาทรัพย์สมบัติได้
- ๓.๒ เป็นเหตุให้การครองเรือนมีหลักประกันด้วยทรัพย์สินมั่นคง
- ๓.๓ เป็นเหตุให้งานที่ทำประสบผลสำเร็จและก้าวหน้าเรื่อย ๆ

๔. จาคะ

- ๔.๑ เป็นเหตุให้มีความสัมพันธ์ มีไมตรีต่อกัน
- ๔.๒ เป็นเหตุให้รักษาน้ำใจของคู่ครองไว้ได้
- ๔.๓ เป็นเหตุให้ไม่เป็นคนใจแคบเห็นแก่ตัว ฯลฯ

๓. **รับผิดชอบชีวิตที่เกี่ยวข้อง** คือ มีความสัมพันธ์อันดีงามอบอุ่นเป็นสุขภายในครอบครัว ตลอดถึงญาติมิตร ผู้ร่วมงาน และคนที่พึ่งพาอาศัยอยู่ในปกครองทั้งหมดโดยทำหน้าที่มิใช่เพียงนำประโยชน์ทางวัตถุมาให้เขาอย่างเดียว แต่นำประโยชน์สุขทางจิตใจมาให้ด้วย โดย

¹ พุ.สุ. ๒๕/๓๑๑/๓๖๑

ประพัตติตนเป็นตัวอย่างช่วยชักจูงให้คนในครอบครัวและผู้เกี่ยวข้องใกล้ชิดทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้นด้วยคุณธรรมที่เรียกว่า อารยวัฒิ ทั้ง ๕ ดังต่อไปนี้

๑) งอกงามด้วยศรัทธา คือ ให้มีความเชื่อความมั่นใจในพระรัตนตรัยและในการที่จะทำความดี มีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ

๒) งอกงามด้วยศีล คือ ให้มีความประพฤติดีงาม สุจริต รู้จักเลี้ยงชีวิต มีวินัย และมีกิริยามารยาทอันงาม

๓) งอกงามด้วยสุตะ คือ ให้มีความรู้จากการเล่าเรียนสดับฟัง โดยแนะนำหรือชวนชวนายให้ศึกษาหาความรู้ที่จะฟื้นฟูปรับปรุงชีวิตจิตใจ

๔) งอกงามด้วยจาคะ คือ ให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจต่อกัน และพอใจทำประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์

๕) งอกงามด้วยปัญญา คือ ให้มีความรู้คิด เข้าใจเหตุผล รู้ดี รู้ชั่ว รู้คุณ-โทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง มีวิจรรณญาณรู้จักใช้ปัญญาพิจารณาเหตุปัจจัย แก้ไขปัญหา และจัดทำดำเนินการต่างๆ ให้ได้ดี¹

ใครดูแลสังคม

๑) พ่อแม่ ดูแลสังคมด้วย ครอบครัว

๒) พระ ดูแลสังคมด้วย ศาสนา

๓) ครู ดูแลสังคมด้วย การศึกษา

๔) ตำรวจ ดูแลสังคมด้วย กฎหมาย (บวร = บ. บ้าน ว. วัด ร. โรงเรียน)

๔. **ครองตนเป็นพลเมืองที่ดี** นำชีวิตและครอบครัวของตนไปสู่ความเจริญสุขสงบสุข และเป็นพลเมืองที่สร้างสรรค์สังคม โดยประพัตติ ดังนี้

๑) น สาธารณทหารสุส	ไม่คบขี้สู่มัวหมกหมุ่นในทางเพศ
๒) น ภูมฺเช สาธุมกุโก	ไม่ใจแคบเสพสิ่งเลิศรสผู้เดียว
๓) น เสเว โลกายติกั	ไม่พรัวเวลาถกถ้อยที่เลื่อนลอยไร้สาระ
๔) สीलวา	ประพัตติดี มีวินัย ตั้งอยู่ในศีล ๕
๕) วตฺตสมฺปนฺโน	ปฏิบัติกิจหน้าที่สม่ำเสมอโดยสมบูรณ์
๖) อปฺปมตฺโต	ไม่ประมาท ตระเตรียมพร้อมตลอดเวลา
๗) วิจกฺขณ	มีวิจรรณญาณ ทำการโดยใช้ปัญญา

¹ อจ.ปญจก. ๒๒/๔๐/๑๓๘

๙) นิเวศดุติ อตฺตทโธ	สุภาพ ไม่ดี้อกระด้าง ยินดีรับฟังผู้อื่น
๑๐) สขิลो มุฑุ	พุดจน่าฟัง ทั้งใจกายก็อ่อนโยน ไม่หยาบคาย
๑๑) สงฺคเหตฺตา จ มิตฺตานิ	มีน้ำใจเชื้อสงเคราะห์ต่อมิตรสหาย
๑๒) สวีภาคี	เผื่อแผ่แบ่งปัน ช่วยเหลือคนทั่วไป
๑๓) วิธานวา	รู้จักจัดการงานให้เรียบร้อยและได้ผลดี
๑๔) ตปเปยฺย	บำรุงพระสงฆ์ทรงความรู้ ผู้ทรงศีลทรงธรรม
๑๕) ธมฺมกาโม	ใคร่ธรรม รักความสุจริต
๑๖) สุตฺตโร	อ่านมากฟังมาก รู้วิชาของตนเชี่ยวชาญ
๑๗) ปริปุจฺจโก	ชอบสอบถามคั่นคว้า ใฝ่หาความรู้ยิ่งขึ้นไป ¹

อิทธิบาท : คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย

ความหมาย

คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย อิทธิบาท ๔² หมายความว่า ความพอใจ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป (ฉันทะ) ความเพียร ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ท้อถอย (วิริยะ) ความคิดมุ่งไป ตั้งจิตรับรู้ว่าสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลือนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ (จิตตะ) ความไตร่ตรอง หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น (Plan-Do-Check-Action) (วิมังสา)

อิทธิบาท ๔³

คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ, คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย (path of accomplishment; basis for success)

๑. ฉันทะ (ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป - Will; aspiration)

¹ พุ.ชา ๒๘/๙๔๙/๓๓๒

² พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๔.

³ ที.ปา. ๑๑/๒๓๑/๒๓๓

๒. วิริยะ (ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่พักผ่อน - Energy; effort; exertion)

๓. จิตตะ (ความคิด คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลือนลนหายไป - Thoughtfulness; active thought)

๔. วิมังสา (ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น - Investigation; examination; reasoning; testing)

อิทธิบาท (พุทธทาสภิกขุ, ศึกษาธรรมะอย่างถูกวิธี หรือ ธรรมวิภาค นวกฎุมิ คำบรรยายธรรมะ ของ พุทธทาสภิกขุ ในพรรษา ปีพุทธศักราช ๒๕๐๐ สำนักพิมพ์สุภาพใจ) แปลว่า บาทฐานแห่งความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรม เครื่องให้ถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตนให้สมบูรณ์ ด้วยสิ่งที่เรียกว่า อิทธิบาท ซึ่งจำแนกไว้เป็น ๔ คือ

๑. ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น

๒. วิริยะ ความพากเพียรในสิ่งนั้น

๓. จิตตะ ความเอาใจใส่ฝึกใฝ่ในสิ่งนั้น

๔. วิมังสา ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้น

ธรรม ๔ อย่างนี้ ย่อมเนื่องกัน แต่ละอย่าง ๆ มีหน้าที่เฉพาะของตน

ฉันทะ คือความพอใจ ในฐานะเป็นสิ่งที่ ตนถือว่า ดีที่สุด ที่มนุษย์เรา ควรจะได้ ข้อนี้เป็นกำลังใจ อันแรก ที่ทำให้เกิด คุณธรรม ข้อต่อไป ทุกข้อ

วิริยะ คือความพากเพียร หมายถึง การกระทำที่ติดต่อ ไม่ขาดตอน เป็นระยะยาว จนประสบ ความสำเร็จ คำนี้ มีความหมายของ ความกล้าหาญ เจืออยู่ด้วย ส่วนหนึ่ง

จิตตะ หมายถึงความไม่ทอดทิ้ง สิ่งนั้น ไปจากความรู้สึก ของตัว ทำสิ่งซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ นั้นให้เด่นชัด อยู่ในใจเสมอ คำนี้ รวมความหมาย ของคำว่า สมาธิ อยู่ด้วยอย่างเต็มที่

วิมังสา หมายถึงความสอดส่องใน เหตุและผล แห่งความสำเร็จ เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ให้ลึกซึ้งยิ่ง ๆ ขึ้นไปตลอดเวลา คำนี้ รวมความหมาย ของคำว่า ปัญญา ใฝ่อย่างเต็มที่

บุคคลเมื่อประกอบด้วย คุณธรรม ๔ อย่างนี้แล้ว ย่อมประสบ ความสำเร็จ ในสิ่งที่ ไม่เหลือวิสัย ของมนุษย์ ซึ่งโดยตรงทาง หมายถึง ความดับทุกข์โดยสิ้นเชิง ที่เรียกว่า นิพพาน ส่วนเรื่องอื่น นอกนั้นไป ถือว่าเป็น เรื่องพิเศษ และ ไม่มีขอบเขตจำกัด เพราะมีปัญหาเกี่ยวกับ เรื่อง

นอกเหนือ วิสัยธรรมดา อยู่มาก เช่นเรื่องที่ว่า คนเราอาจมีอายุยืน ถึงกัลป์ ด้วยอำนาจแห่งอิทธิบาททั้ง ๔ นี้ ซึ่งข้อนี้ มิได้มีความหมาย ชัดกัน ในข้อที่ว่า อิทธิบาท ๔ นี้ จะเป็นสิ่งที่ ทำให้อายุยืนถึงปานนั้น ได้หรือไม่ แต่มีปัญหายุ่งยากที่ว่า คนเราจะสามารถ เจริญอิทธิบาท ให้มากถึงเท่านั้น ได้หรือไม่ ต่างหาก เพราะฉะนั้น ท่านจึงถือว่า หลักเกี่ยวกับอิทธิบาท นี้ คงมีความหมาย ไปตามตัวหนังสือ โดยไม่ต้อง มีขอบเขตจำกัด ว่าอะไรบ้าง สรุปความสั้น ๆ ว่า วิสัยของใคร ทำให้เขา เจริญอิทธิบาท ได้มากเท่าใด เขาย่อมได้รับผล เต็มกำลัง ของอิทธิบาทนั้น แม้ในสิ่งที่บางคน ถือว่าเป็น ของเหลือวิสัย โดยเฉพาะเช่น การบรรลุนิพพาน

จุดมุ่งหมายของชีวิต

จุดมุ่งหมายของชีวิตมีความสัมพันธ์กับความจริงสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ นิพพาน ดังกล่าวแต่การกล่าวเช่นนี้ อาจเป็นการยากแก่การเข้าใจของปุถุชนทั่วไปในสังคม ทั้งนี้เพราะ ความหมายของนิพพานเป็นเรื่องที่จะต้องไตร่ตรองด้วยปรีชาญาณด้วยการฝึกและด้วยปฏิบัติในระดับสูงโดยสาระสำคัญของคำสอนในพระพุทธศาสนานั้น เราอาจแยกอธิบายจากง่ายไปหายาก หรือจากระดับปุถุชนไปสู่อริยบุคคล ตามวิถีทางดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของชีวิตที่เรียกว่า อรรถะ ๓ คือ

๑. **ทิฏฐัมมิกัตถะ** จุดมุ่งหมายที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบันหรือในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นขั้นธรรมดาสามัญที่มุ่งหมายกันในโลกนี้ มีทรัพย์ ยศ เกียรติ ไม้ตรี ชีวิต คู่ครอง ความสุข เป็นต้น การบรรลุจุดมุ่งหมายในระดับนี้เกิดขึ้นได้ด้วยความพยายามโดยสติปัญญา ในทางที่ชอบธรรมและรู้จักปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและแก่ผู้อื่น

๒. **สัมปรายิกัตถะ** จุดมุ่งหมายที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในเบื้องหน้าหรือประโยชน์ในคุณค่าของชีวิต ซึ่งเป็นขั้นล้ำลึกสำหรับชีวิตด้านใน เป็นหลักประกันชีวิตในอนาคตและภพหน้า คือ ความเจริญองกามแห่งชีวิตและจิตที่เจริญก้าวหน้าด้วยคุณธรรม มีศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา ดำรงอยู่ในศีลธรรม ได้ใช้จุดมุ่งหมายของชีวิตในระดับนี้ให้เป็นไปในทางที่ชอบ เป็นคุณประโยชน์ จนมีผู้มั่นใจในความดีของตน ถึงเวลาละโลกนี้ไปก็มีใจสงบครองสติได้ไม่กังวลทรมานทวายหรือหวาดกลัวภัยในโลกหน้า

๓. **ปรมัตถะ** ประโยชน์สูงสุด หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้ของชีวิตซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของชีวิตในระดับสุดท้ายที่ชีวิตควรเข้าถึง คือการรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติธรรมดาของสังขารธรรมไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต ไม่ถูกบีบคั้นด้วยการยึดติดถือ

มัน สามารถทำจิตให้เป็นอิสระ ปลอดโปร่ง ผ่องใส สะอาด สงบ มีความสุขประณีตภายใน เรียกสั้นๆ ว่า นิพพาน

โดยสรุปแล้ว จุดมุ่งหมายของชีวิตมี ๒ ระดับ คือ

๑. ระดับโลกียธรรม อันเป็นวิสัยของโลก สภาวะที่เนื่องในโลก หรือเป็นเรื่องของสิ่งที่ปรากฏ มีอยู่ รับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสและมีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

๒. ระดับโลกุตระธรรม อันมิใช่วิสัยของโลก คือสภาวะที่พ้นโลก เป็นสภาวะที่ดับกิเลส และกองทุกข์ พ้นจากสภาวะความเป็นไปทั้งหลายในโลก เป็นเรื่องของพระอรหันต์ ผู้ประเสริฐ ผู้บรรลุนิพพานพิเศษ เป็นสภาวะที่พ้นจากวิธีการรับรู้ทางประสาทสัมผัสธรรมดาของปุถุชน

โดยสรุปแล้วหลักพุทธธรรมที่ใช้ในการศึกษาเรื่องการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในตลาดชุมชนวัดพระศรีรัตนมหาธาตุมีรายละเอียดโดยย่อ ดังนี้

๑. **อริยสัจ ๔** ได้แก่ ความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการ

- ๑.๑ ทุกข์ ได้แก่ สภาวะสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น
- ๑.๒ สมุทัย ได้แก่ ค้นหาสาเหตุของปัญหาว่าเกิดขึ้นจากอะไร
- ๑.๓ นิโรธ ได้แก่ ความต้องการที่จะจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น
- ๑.๔ มรรค ได้แก่ ดำเนินการจัดการกับปัญหาอย่างเข้าใจ

๒. **โลกपालธรรม ๒** คือ ธรรมคุ้มครองตน สังคม และโลก ประกอบด้วย

๒.๑ หิริ คือ การที่ชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก มีความละเอียดใจต่อการที่จะกระทำความชั่ว

๒.๒ โอตตัปปะ คือ การที่ชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก มีความเกรงกลัวต่อบาป

๓. **ทิฐฐัมมิกัตถะประโยชน์ ๔ ประการ** คือ หลักการทำให้สำเร็จทันตาเห็น คือ

๓.๑ อุกุฐานสัมปทา หมายถึง ต้องมีความหมั่นขยัน กล่าวคือ ชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก มีความขยัน มานะ อดทน ไม่เกียจคร้าน ไม่ย่อท้อต่อการประกอบกิจการงานเลี้ยงชีวิต ในการศึกษาเล่าเรียน ในการทำงาน ในหน้าที่ต่าง ๆ

๓.๒ อารักขสัมปทา หมายถึง ต้องมีการรู้จักรักษา กล่าวคือ ชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ประกอบอาชีพการงานของตนมาแล้ว รู้จัก

ใช้สอย รู้จักเก็บ รู้จักออม และรู้จักทะนุถนอมเครื่องมือเครื่องใช้ที่ใช้ในการประกอบอาชีพของตนเอง

๓.๓ กัลยาณมิตรตตา หมายถึง ต้องมีเพื่อนดี คือ มีคนดีเป็นเพื่อน กล่าวคือ ชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลกมีการคบค้าสมาคมกับคนดี มีการพึ่งพาอาศัยกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันทั้งในด้านการทำมาหากิน และการดำเนินชีวิตด้านอื่น ๆ

๓.๔ สมชีวิตา หมายถึง ต้องเลี้ยงชีวิตพอสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ กล่าวคือ ชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลกมีการใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาใช้ในชีวิตประจำวัน

๔. สังคหัตถุ ๔ ประการ คือ หลักผูกใจคน

๔.๑ ทาน หมายถึง การให้ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี กล่าวคือ ชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลกมีการเสียสละอนุเคราะห์คนอื่น มีการแบ่งปัน ที่คนที่ขัดสน

๔.๒ ปิยวาจา หมายถึง การเจรจาสนทนาด้วยถ้อยคำที่อ่อนหวาน กล่าวคือ ชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลกให้ความสำคัญกับการพูดความจริง พูดแต่คำที่สมานสามัคคี พูดคำอ่อนหวานสุภาพ และพูดแต่คำที่มีประโยชน์

๔.๓ อิตถจริยา หมายถึง สงเคราะห์ผู้อื่น กล่าวคือ ชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลกเป็นผู้ที่มีน้ำใจทำตนให้เป็นประโยชน์แก่คนอื่น เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม

๔.๔ สมานัตตตา หมายถึง มีตนเสมอต้นเสมอปลาย คือ รู้จักวางตัวเหมาะสมกับฐานะที่ควรจะเป็นและที่ตนเป็น กล่าวคือ ชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลกมีความสัมมาคารวะ มีการเคารพนับถือกันตามสถานภาพที่ตนเป็น

๕. พรหมวิหาร ๔ ประการ คือ ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ๔ ประการคือ

๕.๑ เมตตา ได้แก่ ความรักใคร่ ความปรารถนาดีต่อสมาชิกในครอบครัว

๕.๒ กรุณา ได้แก่ ความสงสารคิดช่วยเหลือในยามพลาตพลั้ง

๕.๓ มุทิตา ได้แก่ ความยินดีในยามที่ประสบความสำเร็จ

๕.๔ อุเบกขา ได้แก่ ความวางใจเป็นกลาง

๖. ฆราวาสธรรม ๔ ประการ คือ ธรรมสำหรับการดำรงตนเป็นฆราวาส

๖.๑ สัจจะ ได้แก่ ความจริง คือ ดำรงมั่นในสัจจะ ซื่อตรง ซื่อสัตย์
จริงใจ พูดจริง ทำจริง จะทำอะไรก็เป็นที่ยึดถือวางใจได้

๖.๒ ทมะ ได้แก่ ฝึกตน คือ บังคับควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัวและ
แก้ไขปรับปรุงตนให้ก้าวหน้าตั้งงมยิ่งขึ้นอยู่เสมอ

๖.๓ ขันติ ได้แก่ อดทน คือ มุ่งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความ
ขยันหมั่นเพียรเข้มแข็ง อดทนไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมายไม่ทอดถอย

๖.๔ จาคะ ได้แก่ เสียสละ คือ มีน้ำใจเอื้อเพื่อขอความช่วยเหลือเกื้อกูล
บำเพ็ญประโยชน์ สละโลภละทิฐิमानะได้ ร่วมงานกับคนอื่นได้ จิตใจไม่แคบ ไม่เห็นแก่ตัวหรือเอา
แต่ใจตนเอง

๒.๔ วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต¹ให้ความเห็นว่า ความเจริญแบบตะวันตกเข้ามาสู่ประเทศไทย เริ่มจากสังคมเมืองไปสู่สังคมชนบท ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงและความสับสนวุ่นวายของสังคมปัจจุบัน พร้อมทั้งบทบาทของวัดลดลงทั้งทางด้านการศึกษาแก่เยาวชน และการเผยแผ่ศิลปวัฒนธรรมต่างๆ ก็ลดลงไปมาก

สุลักษณ์ ศิวรักษ์² ได้วิจารณ์ว่า ปัจจุบันนี้บทบาทของวัดในสังคมมีแต่พิธีกรรม และพิธีกรรมของคนมีแต่เผาศพ โดยไม่สนใจพิธีกรรมอะไรเลยที่เกี่ยวกับธรรมะ ผู้คนสนใจแต่เพียงว่าพิธีกรรมนี้เป็นเรื่องที่จะต้องทำโดยไม่รู้ความหมาย ทำให้บทบาทของวัดและพระสงฆ์เริ่มสูญเสียบไป

¹ ประยุทธ์ ปยุตโต, พระมหา.บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน, (มหาวิทยาลัยมหิดล : สยามสมาคม, ๒๕๑๓), หน้า ๑๙.

² สุลักษณ์ ศิวรักษ์, วัดกับสังคมเมือง, (กองแผนงาน กรมการศาสนา : ๒๕๒๗), หน้า ๗๑.

ประทีป สยามชัย¹ ยังได้กล่าวถึงบทบาทของวัดและพระสงฆ์ว่า วัดและพระสงฆ์จะต้องปรับปรุงบทบาทของตนให้ก้าวหน้าและสามารถแสดงบทบาทในการเป็นผู้นำในการสอนศาสนาได้ นอกจากนี้สถาบันทางศาสนาควรมีบทบาทเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมด้วย ไม่ควรแยกตัวเองออกจากสิ่งเหล่านี้ ส่วนที่ควรเอาใจใส่อย่างหนึ่ง คือ การสอนศาสนาในโรงเรียน เพราะขณะนี้เรื่องผิดเพี้ยนทางจริยธรรมมีมากขึ้น ซึ่งจริยธรรมที่แท้จริงควรมาจากศาสนา ไม่ได้เกิดมาจากการเปลี่ยนแปลงค่านิยมทางสังคม ศาสนาควรมีบทบาทที่สำคัญในการสอนจริยธรรมในโรงเรียนอีกครั้งหนึ่ง

สมบุญ สุธสรานู² ได้ให้ความเห็นในปัจจุบันพระสงฆ์ไทยได้พัฒนาระดับความคิดทางสังคมไปในทางที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนมากขึ้น ซึ่งแตกต่างจากอดีตเมื่อพระสงฆ์ถูกข้าราชการแบ่งเบาภารกิจทางโลกไป เช่น ด้านการศึกษา ด้านการรักษาพยาบาล ด้านสุขอนามัย แต่พระสงฆ์ยังคงมีบทบาทในการสร้างและการอบรมพระธรรมวินัย เพื่อฝึกหัดวินัยของพลเมืองดี และด้านศาสนพิธีซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ของสังคม

สมศักดิ์ ดวงสีเสน³ ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์การปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนไทยในหลักธรรมว่าด้วยบุญกิริยาวัตถุ ๓ ได้แก่ การทำทาน รักษาศีล และการเจริญภาวนา โดยเปรียบเทียบระหว่างผู้มีอาชีพเกษตรกรรม และผู้เป็นลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ที่กำลังเปลี่ยนไปสู่สภาพสังคมอุตสาหกรรมใหม่ คือ อำเภอลำลูกเกด จังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยในหัวข้อการเจริญภาวนาซึ่งได้แก่การสวดมนต์ไหว้พระและการทำสมาธิ พบว่าเกษตรกรและลูกจ้างในโรงงานส่วนใหญ่ ๗๐% และ ๘๖% ไม่เคยสวดมนต์ไหว้พระก่อนนอนมีเพียง ๓๐% และ ๔๐% ที่สวดเป็นบางครั้ง แม้ความเห็นของเกษตรกรและลูกจ้างในโรงงาน ๕๖% และ ๖๖% เห็นว่า การทำสมาธิมีประโยชน์เพื่อกำจัดกิเลส แต่ในการทำสมาธินั้นทั้งเกษตรกรและลูกจ้าง ๙๐% และ ๙๘% แทบไม่เคยทำสมาธิเลย รูปแบบการใช้เวลาว่างจากการทำงานมักใช้ไปในกิจกรรมทางบ้านเทิงการเที่ยวมากกว่าเข้าสู่กิจกรรมทางศาสนา ซึ่งมีทัศนคติว่ายุ่งยาก จึงไม่เข้าไปร่วมพัฒนา

¹ ประทีป สยามชัย, **สารัตถทางสังคมวิทยาการศึกษา**, (ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย : ๒๕๒๖), หน้า ๑๔๕.

² สมบุญ สุธสรานู, **พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๑๒๐.

³ สมศักดิ์ ดวงสีเสน, **ศึกษาเชิงวิเคราะห์การปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนไทยในหลักธรรมว่าด้วยบุญกิริยาวัตถุ ๓**, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษร ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ, (มหาวิทยาลัยมหิดล : ๒๕๓๔), บทคัดย่อ.

วัด หรือให้ความสนใจในการสวดมนต์ไหว้พระ ทำสมาธิ เกิดความเห็นห่าง และมีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา ในด้านต่าง ๆ น้อยลง

อารียา ลឹมสุวัฒน์¹ ได้ทำการวิจัยเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนชนบทไทย พ.ศ.๒๕๐๐-๒๕๒๐ พบว่าพระสงฆ์เป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพยกย่องเป็นพิเศษ พระสงฆ์ได้แสดงบทบาทเป็นผู้นำที่สำคัญในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ในท้องถิ่นอย่างเสรีตามความสามารถและความจำเป็นของแต่ละท้องถิ่น การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับชาวบ้านในท้องถิ่นอย่างเสรีนั้น ประสพผลสำเร็จมากกว่าการได้รับความช่วยเหลือหรือสนับสนุนจากคณะสงฆ์ในส่วนกลางหรือจากรัฐ ทั้งนี้เพราะพระสงฆ์มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับชาวบ้านและชาวบ้านก็มีความศรัทธาเลื่อมใสจึงให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี แต่อย่างไรก็ตามความสำเร็จจะมีผลเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถและคุณสมบัติเฉพาะตัวของพระภิกษุสงฆ์แต่ละรูปด้วย ผู้นำท้องถิ่นส่วนใหญ่ยอมรับการที่พระสงฆ์มีบทบาทในการร่วมพัฒนาท้องถิ่น เพราะประชาชนจะได้รับประโยชน์ แต่พระสงฆ์ไม่ควรเป็นผู้กระทำการพัฒนาด้วยตนเอง เพราะภาพลักษณ์ของพระสงฆ์อยู่ในฐานะที่สูง เป็นที่เคารพบูชา

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ² กระทรวงเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับวัดและโรงเรียน : ศึกษาเปรียบเทียบชุมชนชนบทกับเมือง โดยทำการศึกษาจากกลุ่มเป้าหมายที่เป็นหัวหน้าครัวเรือน ในเขตเมืองและชนบทของจังหวัดน่าน และสุพรรณบุรี พบว่า

ด้านศาสนา ชาวชนบทส่วนใหญ่เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา โดยการฟังเทศน์และร่วมงานบุญประเพณี ส่วนชาวบ้านในเขตเมืองส่วนใหญ่เข้าร่วมงานบวช วัดในเมืองจะให้ชาวบ้านใช้สถานที่เพื่อจัดกิจกรรมต่าง ๆ มากกว่าวัดในชนบท ส่วนโรงเรียนมีความสัมพันธ์กับชาวบ้านด้านศาสนาในแง่ของการปลูกฝังความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนา และเป็นสถานที่จัดกิจกรรมทางศาสนา โดยชาวชนบทมีความเห็นว่าโรงเรียนเป็นศูนย์รวมของความสามัคคี

ด้านการพัฒนาชุมชน ความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชนบทต่อวัดและโรงเรียนมีมากกว่าชาวบ้านเขตเมือง โดยวัดในชนบทมีบทบาทและส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน โดยมีพระ

¹ อารียา ลឹมสุวัฒน์, **บทบาทของพระภิกษุในการพัฒนาชนบทไทย**, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : บัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๑๘๙-๑๙๒.

² สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, **ข่าวสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ**, เดือนพฤศจิกายน ๒๕๓๒, หน้า ๖-๘.

เป็นผู้นำความเจริญมาสู่ชนบทและโรงเรียนในชนบทก็มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน โดยมีครูเป็นผู้นำความเจริญมาสู่ชุมชน

ด้านเศรษฐกิจ ชาวบ้านทั้งในชนบทและเขตเมืองได้รับความช่วยเหลือจากวัดและโรงเรียนที่จัดการฝึกอาชีพขึ้น และมีความเห็นพ้องกันว่าวัดมีบทบาทเป็นสื่อกลางด้านการตลาด ซึ่งชาวบ้านชนบทยังเห็นว่าวัดมีส่วนในการเพิ่มรายได้ให้ชาวบ้านอีกด้วย ส่วนโรงเรียนนั้นมีบทบาทเป็นศูนย์กลางให้คำปรึกษา ให้ข่าวสารข้อมูลและช่วยแก้ปัญหาความยากจนให้แก่ชาวบ้านมากกว่าชาวบ้านเขตเมือง

คะเนิงนิตย์ จันทบุตร¹ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย พบว่าสถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาเริ่มทรุดต่ำลงในช่วงพัฒนาประเทศเป็นสมัยใหม่ ความนิยมในเทคโนโลยีทำให้ศาสนาถูกละเลยความสำคัญ วัดลดบทบาทด้านการศึกษาโดยถูกมองว่า การศึกษาแบบเข้มข้นต่อการพัฒนาประเทศ บทบาทที่เหลือของพระจึงเป็นบทบาทด้านพิธีกรรมและการสงเคราะห์ทางจิต

ศิริลักษณ์ ตนะวิไชย² ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม - วัฒนธรรม – เศรษฐกิจของภาคเหนือตอนบนกับการดำเนินงานการศึกษานอกระบบ ผลการวิจัยพบว่า การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการศึกษาเป็นไปอย่างรวดเร็ว กระบวนการเปลี่ยนแปลงของระบบการศึกษาส่วนหนึ่ง จะเป็นผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงภายในระบบการศึกษาเอง ก็จะมีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงด้านอื่นด้วย การเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจกับระบบการศึกษามีผลกระทบถึงกันตลอดเวลา

---

¹ คะเนิงนิตย์ จันทบุตร, **สถานและบทบาทของพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพฯมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐), บทคัดย่อ.

² ศิริลักษณ์ ตนะวิไชย, **การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจของภาคเหนือตอนบนกับการดำเนินงานการศึกษานอกระบบ**, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕๓๕), บทคัดย่อ.

บทที่ ๓

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาเรื่อง “การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านมนุชมนตลาตวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก” มุ่งศึกษาทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ผู้ศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัย ดังนี้

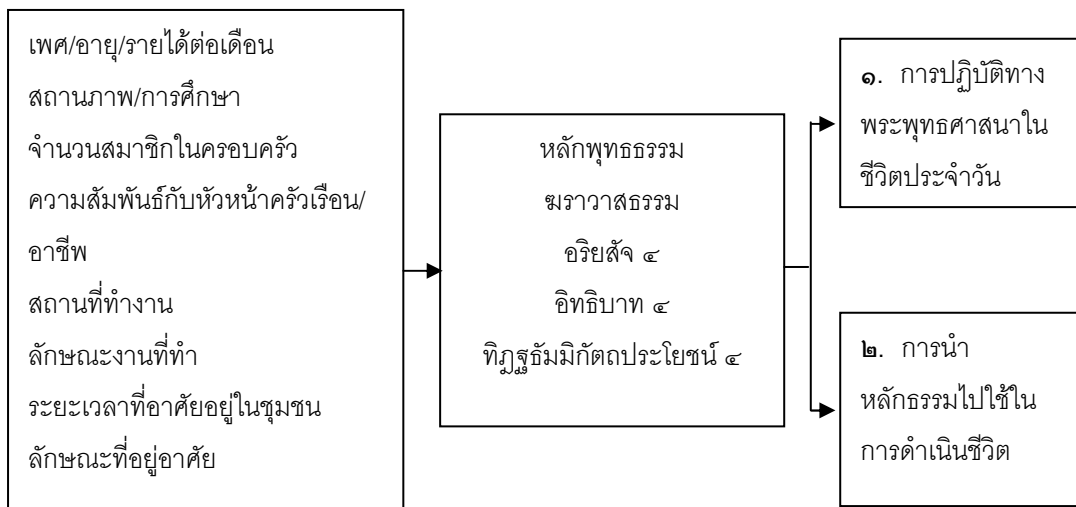
๓.๑ ตัวแปรในการวิจัย

ในการศึกษาเชิงปริมาณ ผู้วิจัยได้กำหนดตัวแปรในการศึกษาดังนี้

๑) ตัวแปรอิสระ ได้แก่ เพศ อายุ รายได้ต่อเดือน สถานภาพ การศึกษา จำนวนสมาชิกในครอบครัว ความสัมพันธ์กับหัวหน้าครัวเรือน อาชีพ สถานที่ทำงาน ลักษณะงานที่ทำ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน และลักษณะที่อยู่อาศัย

๒) ตัวแปรตาม ได้แก่ การปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในชีวิตประจำวัน และการนำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิต

๓.๒ กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภูมิที่ ๓.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๓.๓ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

สำหรับการวิจัยเชิงปริมาณ ผู้ศึกษาได้กำหนดการสุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ โดยใช้การสุ่มแบบเจาะจง(Purposive Sampling) โดยจะดำเนินการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๒๕๐ คน ซึ่งเป็นชาวบ้านที่พำนักอยู่ในเขตชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วรมหาวิหาร

สำหรับขั้นตอนในการเก็บข้อมูล

๑. จัดทำแบบสอบถาม

๒. ติดต่อไปยังหัวหน้าชุมชนเพื่อให้ทางชุมชนได้รับทราบว่ามีภารกิจเก็บข้อมูลเพื่อทำวิจัย และข้อมูลดังกล่าวจะเป็นความลับที่รายงานอยู่ในรายงานการวิจัยเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อทำการเก็บข้อมูลทดสอบก่อนการเก็บข้อมูลจริง(Pretest)จำนวน ๓๐ ชุด

๓. ตรวจสอบความถูกต้องของแบบสอบถาม

๔. ดำเนินการจัดเก็บข้อมูล

สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้กำหนดคุณลักษณะของกลุ่มตัวอย่างที่จะใช้ในการศึกษา ดังนี้

๑. เป็นชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนมานานไม่น้อยกว่า ๓๐ ปี

๒. มีการประกอบอาชีพอยู่ภายในชุมชน

๓. ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนเป็นประจำ หรือบ่อยครั้ง

จากคุณลักษณะดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง ศึกษาชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุจำนวน ๑๐ คนดังนี้

ขั้นตอนในการศึกษา

๑. งานเอกสาร(Documentary Study) ซึ่งเป็นการศึกษาค้นคว้าข้อมูล หลักการ ทฤษฎีผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากหนังสือ บทความทางวารสาร เอกสารเผยแพร่ สิ่งพิมพ์ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในด้านต่าง ๆ

๒. งานศึกษาภาคสนาม(Field Study) ซึ่งเป็นส่วนของการเก็บรวบรวมข้อมูล การศึกษาภาคสนามโดยผู้วิจัยจะได้ลงไปเก็บข้อมูลในพื้นที่จริง กรณีศึกษา(Case Study) การประยุกต์ใช้พฤติกรรมของกลุ่มประชากรที่ถูกเลือกศึกษาด้วยวิธีการเจาะจง คือ ชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุจำนวน ๑๐ คน ด้วยการสัมภาษณ์ สันทนา แล้วนำเสนอข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นจากข้อมูลปฐมภูมิ กับทุติยภูมิ ที่ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมไว้ก่อนออกศึกษาภาคสนาม แล้วด้วยวิธีการดังนี้

- ๒.๑ ติดต่อกับทางผู้นำชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา
- ๒.๒ ทำการเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ใช้เป็นผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ(Key- Informant) ติดต่อและแจ้งกลุ่มตัวอย่างที่ได้รับการคัดเลือกโดยหนังสืออย่างเป็นทางการ
- ๒.๓ เข้าไปสร้างสัมพันธภาพกับกลุ่มตัวอย่างโดยการชี้แจงเหตุผลที่มา สัมภาษณ์ เก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้เกิดความไว้วางใจต่อกัน
- ๒.๔ ดำเนินการสัมภาษณ์ ร่วมสนทนากับกลุ่มตัวอย่างที่ได้รับการคัดเลือก โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก(In depth Interview)

๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ก. แบบสอบถาม

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ แบบสอบถามประเภทให้กลุ่มตัวอย่างกรอกคำตอบเอง (Self – administered Questionnaire) ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้น โดยอาศัยทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นพื้นฐาน และดัดแปลงให้เหมาะสมกับงานวิจัย ซึ่งแบบสอบถามปลายปิด (Close - ended) โดยมีคำตอบให้เลือกอยู่แล้วแบ่งออกเป็น ๓ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ เป็นการสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม ซึ่งเป็นข้อมูลส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ รายได้ต่อเดือน สถานภาพ การศึกษา จำนวนสมาชิกในครอบครัว ความสัมพันธ์กับหัวหน้าครัวเรือน อาชีพ สถานที่ทำงาน ลักษณะงานที่ทำ ระยะเวลาที่อยู่อาศัย ในชุมชน ลักษณะที่อยู่อาศัย

ตอนที่ ๒ เป็นการสอบถามข้อมูล การปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นคำถาม ๓ คำตอบ คือ หากตอบชื่อว่า ทุกวัน = ๒ คะแนน หากตอบชื่อว่า นานๆครั้ง = ๑ หากตอบชื่อว่า ไม่เคย = ๐ คะแนน ทั้งนี้เพื่อวัดระดับการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาของกลุ่มตัวอย่างซึ่ง ๗ คำถาม คือ

๑. ตักบาตรตอนเช้า
๒. การฟังธรรม
๓. การทำบุญ
๔. การไหว้พระทำสมาธิก่อนนอน
๕. การอ่านธรรมะ
๖. การสนทนาธรรมกับครอบครัว

๗. การเข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญ

ตอนที่ ๓ เป็นการสอบถามข้อมูล การนำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน มี ๑๐ ข้อคำถาม ดังนี้

ข้อที่ ๑ สอบถามพฤติกรรมชาวบ้านในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอภุศลที่ชาวบ้านควรหลีกเลี่ยง มี ๔ ข้อ คือ

- ๑) การดื่มสุราและของมึนเมา
- ๒) การเที่ยวเตร่ในเวลากลางคืน
- ๓) การเล่นการพนัน
- ๔) การคบเพื่อนไม่ดี

เกณฑ์การให้คะแนน

(๑) มากที่สุด	หากตอบข้อนี้ จะได้	๖ คะแนน
(๒) มาก	หากตอบข้อนี้ จะได้	๕ คะแนน
(๓) ค่อนข้างมาก	หากตอบข้อนี้ จะได้	๔ คะแนน
(๔) ค่อนข้างน้อย	หากตอบข้อนี้ จะได้	๓ คะแนน
(๕) น้อย	หากตอบข้อนี้ จะได้	๒ คะแนน
(๖) น้อยที่สุด	หากตอบข้อนี้ จะได้	๑ คะแนน

ข้อที่ ๒ สอบถามพฤติกรรมชาวบ้านในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอภุศลที่ชาวบ้านควรละเว้น มี ๓ ข้อ คือ

- ๑) การเบียดเบียนชีวิต
- ๒) การละเมิดกรรมสิทธิ์ในร่างกายผู้อื่น
- ๓) พุดเท็จ หลอกหลวง

เกณฑ์การให้คะแนน

(๑) มากที่สุด	หากตอบข้อนี้ จะได้	๖ คะแนน
(๒) มาก	หากตอบข้อนี้ จะได้	๕ คะแนน
(๓) ค่อนข้างมาก	หากตอบข้อนี้ จะได้	๔ คะแนน
(๔) ค่อนข้างน้อย	หากตอบข้อนี้ จะได้	๓ คะแนน
(๕) น้อย	หากตอบข้อนี้ จะได้	๒ คะแนน
(๖) น้อยที่สุด	หากตอบข้อนี้ จะได้	๑ คะแนน

ข้อที่ ๓ สอบถามพฤติกรรมชาวบ้านในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอภุศลที่ชาวบ้านควรสร้างเสริม มี ๒ ข้อ คือ

- ๑) ให้ทานแบ่งปันแก่ผู้ยากไร้
๒) ซื่อสัตย์ต่อคู่รักของตนเอง

เกณฑ์การให้คะแนน

(๑) มากที่สุด	หากตอบข้อนี้ จะได้	๖ คะแนน
(๒) มาก	หากตอบข้อนี้ จะได้	๕ คะแนน
(๓) ค่อนข้างมาก	หากตอบข้อนี้ จะได้	๔ คะแนน
(๔) ค่อนข้างน้อย	หากตอบข้อนี้ จะได้	๓ คะแนน
(๕) น้อย	หากตอบข้อนี้ จะได้	๒ คะแนน
(๖) น้อยที่สุด	หากตอบข้อนี้ จะได้	๑ คะแนน

ข้อที่ ๔ สอบถามข้อมูลการใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ภายในครอบครัว เพื่อวัดระดับการใช้หลักพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ภายในครอบครัว มี ๑๐ คำถาม ดังนี้

- ๑) ข้าพเจ้าพยายามดูแลคนในครอบครัวให้มีความอบอุ่นทั้งทางกายและใจ
๒) ข้าพเจ้าพยายามสั่งสอนสมาชิกในครอบครัวในดำรงตนอยู่ในคุณงามความดีตามหลักศาสนาอยู่เสมอ
๓) ข้าพเจ้าพยายามปกป้องให้สมาชิกในครอบครัวไม่ให้เกิดไปในทางที่ต่ำทราม
๔) ข้าพเจ้าเป็นที่พึ่งในยามที่สมาชิกในครอบครัวเกิดความทุกข์
๕) เมื่อมีสมาชิกในครอบครัวพลั้งพลาดโดยไม่ได้ตั้งใจ ข้าพเจ้าจะให้ภัยและให้กำลังใจอย่างดีที่สุด
๖) ข้าพเจ้าจะคอยเป็นกำลังใจในยามที่สมาชิกในครอบครัวของข้าพเจ้าท้อแท้
๗) ข้าพเจ้าจะคอยส่งเสริมและสนับสนุนด้วยกำลังใจทรัพย์ กำลังกาย และกำลังใจเพื่อความสำเร็จของสมาชิกในครอบครัว
๘) หากสมาชิกในครอบครัวต้องการทำประโยชน์เพื่อสังคมหรือทำบุญทำกุศล ข้าพเจ้ายินดีให้ความร่วมมือ
๙) ลูกๆของข้าพเจ้าสามารถเลือกเรียนในสาขาวิชาที่ตนเองถนัดได้ ถึงแม้ว่าข้าพเจ้าไม่ชอบก็ตาม
๑๐) หากสมาชิกในครอบครัวของข้าพเจ้าทำผิดต่อผู้อื่น ข้าพเจ้าจะให้เขารับผิดชอบการกระทำของตนเองก่อนที่จะช่วยเหลือ

เกณฑ์การให้คะแนน

(๑) จริงที่สุด	หากตอบข้อนี้ จะได้	๖ คะแนน
(๒) จริง	หากตอบข้อนี้ จะได้	๕ คะแนน

(๓) ค่อนข้างจริง	หากตอบข้อนี้ จะได้	๔ คะแนน
(๔) ค่อนข้างไม่จริง	หากตอบข้อนี้ จะได้	๓ คะแนน
(๕) ไม่จริง	หากตอบข้อนี้ จะได้	๒ คะแนน
(๖) ไม่จริงเลย	หากตอบข้อนี้ จะได้	๑ คะแนน

ข้อที่ ๕ สอบถามข้อมูลการใช้หลักมราชาวาธรรม ๔ ในการดำเนินชีวิต เพื่อวัดระดับการใช้หลักมราชาวาธรรม ๔ คือ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ ในการดำเนินชีวิต มี ๔ คำถาม ดังนี้

- ๑) สัจจะ(ความซื่อสัตย์ต่อครอบครัว/อาชีพ/และต่อบุคคลรอบข้าง)
- ๒) ทมะ(การข่มจิต/ระงับความโกรธความขัดเคืองที่เข้ามากระทบ)
- ๓) ขันติ(ความอดทนในการประกอบอาชีพ/อดทนต่อสภาพแวดล้อมที่ตนเองอาศัยอยู่)

๔) จาคะ(การเสียสละ รู้จักแบ่งปัน อนุเคราะห์คนที่ลำบากกว่า)

เกณฑ์การให้คะแนน

(๑) ใช้มาก	หากตอบข้อนี้ จะได้	๔ คะแนน
(๒) ค่อนข้างมาก	หากตอบข้อนี้ จะได้	๓ คะแนน
(๓) ใช้บ้าง	หากตอบข้อนี้ จะได้	๒ คะแนน
(๔) ไม่ค่อยได้ใช้	หากตอบข้อนี้ จะได้	๑ คะแนน
(๕) ไม่ได้ใช้เลย	หากตอบข้อนี้ จะได้	๐ คะแนน

ข้อที่ ๖ สอบถามข้อมูลการใช้หลักทิวฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ในการดำเนินชีวิต เพื่อวัดระดับการใช้หลักทิวฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ คือ อุกุฐานสัมปทา อารักขสัมปทา กัลยาณมิตตตา สمانัตตตา ในการดำเนินชีวิต มี ๔ คำถาม ดังนี้

- ๑) มีความหมั่นขยันต่อการประกอบกิจการหรือในการศึกษาเล่าเรียน
- ๒) รู้จักรักษาและใช้สอย รู้จักเก็บออมและทะนุถนอมเครื่องมือเครื่องใช้
- ๓) คบหาคนดีและมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ทั้งในครอบครัวและในที่ทำงาน
- ๔) เลี้ยงชีพตามกำลังทรัพย์ ไม่ฟุ่มเฟือย

เกณฑ์การให้คะแนน

(๑) ใช้มาก	หากตอบข้อนี้ จะได้	๔ คะแนน
(๒) ค่อนข้างมาก	หากตอบข้อนี้ จะได้	๓ คะแนน
(๓) ใช้บ้าง	หากตอบข้อนี้ จะได้	๒ คะแนน
(๔) ไม่ค่อยได้ใช้	หากตอบข้อนี้ จะได้	๑ คะแนน
(๕) ไม่ได้ใช้เลย	หากตอบข้อนี้ จะได้	๐ คะแนน

ข้อที่ ๗ สอบถามข้อมูลการใช้หลักสังคหัตถ์ ๔ ในการผูกใจคน เพื่อวัตถุประสงค์การใช้หลักหลักสังคหัตถ์ ๔ คือ ทาน ปิยวาจา อุตถจริยา สมานัตตตา ในการผูกใจคนมี ๔ คำถาม ดังนี้

- ๑) แบ่งปัน เสียสละ อนุเคราะห์คนอื่น
- ๒) เจรจาสนทนากับคนอื่นด้วยถ้อยคำอ่อนหวานสุภาพ
- ๓) ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมในการช่วยเหลือกิจการงานของส่วนรวม
- ๔) ประพฤติตนเสมอต้นเสมอปลายกับบุคคลรอบข้าง

เกณฑ์การให้คะแนน

(๑) ใช้มาก	หากตอบข้อนี้ จะได้	๔ คะแนน
(๒) ค่อนข้างมาก	หากตอบข้อนี้ จะได้	๓ คะแนน
(๓) ใช้บ้าง	หากตอบข้อนี้ จะได้	๒ คะแนน
(๔) ไม่ค่อยได้ใช้	หากตอบข้อนี้ จะได้	๑ คะแนน
(๕) ไม่ได้ใช้เลย	หากตอบข้อนี้ จะได้	๐ คะแนน

ข้อที่ ๘ สอบถามพฤติกรรมการฝึกระงับความโกรธหรือความทุกข์ ของสมาชิกในครอบครัว คือ พ่อ แม่ ลูก ๆ และญาติ

เกณฑ์การให้คะแนน

(๑) ฝึกมาก	หากตอบข้อนี้ จะได้	๔ คะแนน
(๒) ฝึกค่อนข้างมาก	หากตอบข้อนี้ จะได้	๓ คะแนน
(๓) ฝึกบ้าง	หากตอบข้อนี้ จะได้	๒ คะแนน
(๔) ฝึกค่อนข้างน้อย	หากตอบข้อนี้ จะได้	๑ คะแนน
(๕) น้อย/ไม่ได้ฝึกเลย	หากตอบข้อนี้ จะได้	๐ คะแนน

ข้อที่ ๙ สอบถามความสามารถในการระงับความโกรธหรือความทุกข์ ของสมาชิกในครอบครัว คือ พ่อ แม่ ลูก ๆ และญาติ

เกณฑ์การให้คะแนน

(๑) ได้มาก	หากตอบข้อนี้ จะได้	๔ คะแนน
(๒) ค่อนข้างมาก	หากตอบข้อนี้ จะได้	๓ คะแนน
(๓) ปานกลาง	หากตอบข้อนี้ จะได้	๒ คะแนน
(๔) ค่อนข้างน้อย	หากตอบข้อนี้ จะได้	๑ คะแนน
(๕) น้อย/ไม่ได้เลย	หากตอบข้อนี้ จะได้	๐ คะแนน

ข้อที่ ๑๐ และ ๑๑ สอบถามลักษณะการบริโภค/อุปโภค และลักษณะที่อยู่อาศัย โดยมี ๕ คำตอบ คือ ๑. ประหยัด เรียบง่าย ๒. ค่อนข้างประหยัด ๓. ประหยัดเรียบง่ายพอควร ๔. ค่อนข้างฟุ่มเฟือย ๕. ฟุ่มเฟือย

ความเที่ยงตรงและความเชื่อถือได้ของเครื่องมือ

การสร้างแบบสอบถาม ใช้วิธีการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารงานวิจัย ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างแบบสอบถาม และมีการทดสอบแบบสอบถาม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

๑. ตรวจสอบภาษาที่ใช้ในแบบสอบถามว่า ผู้ตอบเข้าใจคำถาม หรือความหมายที่ผู้วิจัยตั้งขึ้นหรือไม่

๒. ตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหาว่า ตรงตามวัตถุประสงค์หรือไม่

ขั้นตอนการทดสอบ

๑. ตรวจสอบภาษาและความเที่ยงตรงของเนื้อหา จากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒. นำแบบสอบถาม ไปปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิที่แต่งตั้งเป็นที่ปรึกษา

๓. นำแบบสอบถาม จำนวน ๓๐ ชุด ไปทดสอบ (Pretest) กับประชากรที่เป็นชาวบ้านทั่วไป ในตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จำนวน ๓๐ คน แล้วนำมาหาค่าความเชื่อถือได้ของแบบสอบถามปรากฏว่า ค่าระดับความเชื่อถือได้ของแบบสอบถามในส่วนบทบาทพระสงฆ์ในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งมีค่า $Sig. = .$ ซึ่งเชื่อถือได้

แบบสัมภาษณ์

ผู้วิจัยจะได้ใช้แนวคำถาม(Interview Guide) ฉบับสมบูรณ์ที่เตรียมไว้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์กลุ่มประชากรที่ศึกษา โดยมีขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาดังนี้

๑. ทำการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องจากเอกสารทางวิชาการ วารสาร บทความ ผลงานวิจัย วิทยานิพนธ์ ฯลฯ

๒. กำหนดเนื้อหาในแบบสัมภาษณ์ที่ครอบคลุมถึงเรื่องที่ศึกษาตามวัตถุประสงค์ประกอบไปด้วยเนื้อหา ๔ ส่วนคือ

ส่วนที่ ๑ : ประวัติส่วนบุคคล

๑. ชื่อ-นามสกุล

๒. อายุ

๓. ภูมิลำเนาเดิม

๔. ระดับการศึกษา

๕. สถานภาพในครอบครัว

๖. จำนวนสมาชิกในครอบครัว
๗. รายได้ต่อเดือน
๘. อาชีพในปัจจุบัน
๙. ปัญหาในครอบครัว
๑๐. ปัญหาสุขภาพ

ส่วนที่ ๒ : ลักษณะของงานที่ทำอยู่ในปัจจุบัน

๑. ลักษณะของงานที่ทำอยู่ในปัจจุบัน
๒. ช่วงเวลาของการทำงาน
๓. ลักษณะของงานกับความสัมพันธ์ภายในครอบครัว
๔. ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน

ส่วนที่ ๓ : การประยุกต์หลักพุทธธรรมมาใช้ในชีวิต

การประยุกต์หลักอริยสัจ ๔ เพื่อแก้ปัญหา

๑. หากท่านมีปัญหาในชีวิต ท่านมีวิธีการแก้ไขปัญหาอย่างไร ?
๒. หลักธรรมที่ท่านนำมาใช้ในการแก้ปัญหา คือ อะไร ?
๓. ผลที่เกิดจากการใช้หลักธรรมมาช่วยในการแก้ปัญหา เป็นอย่างไร ?
๔. ท่านเคยใช้หลักอริยสัจ ๔ มาช่วยในการแก้ปัญหาบ้างหรือไม่ ?

หลักอริยสัจ ๔ คือ

- ทุกข์ ได้แก่ สภาวะสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น
- สมุทัย ได้แก่ ค้นหาสาเหตุของปัญหาว่าเกิดขึ้นจากอะไร
- นิโรธ ได้แก่ ความต้องการที่จะจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น
- มรรค ได้แก่ ดำเนินการจัดการกับปัญหาอย่างเข้าใจ

๕. ใช้หลักอริยสัจ ๔ แล้วได้ผลเป็นอย่างไร

การประยุกต์หลักฆราวาสธรรม ๔ มาใช้ในการทำงาน

๑. ในเวลาที่ท่านทำงานท่านให้ความสำคัญกับหลักธรรมอะไรบ้าง ?
๒. ท่านนำมาใช้ในการทำงานอย่างไร ?
๓. ท่านใช้แล้วได้ผลเป็นอย่างไร ?
๔. ท่านเคยใช้หลักธรรมที่ชื่อว่า ฆราวาสธรรม ๔ มาใช้ในการทำงานบ้างหรือไม่

หลักฆราวาสธรรม ๔ คือ

- สัจจะ ได้แก่ ความจริง คือ ดำรงมั่นในสัจจะ ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ

พูดจริง ทำจริง จะทำอะไรก็เป็นที่ยึดถือวางใจได้

- ทมะ ได้แก่ ฝึกตน คือ บังคับควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัวและแก้ไขปรับปรุงตนให้ก้าวหน้าดีงามยิ่งขึ้นอยู่เสมอ

- ชันติ ได้แก่ อุดหนุน คือ มุ่งหน้าทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียรเข้มแข็ง อุดหนุนไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมายไม่ทอดถอย

- จาคะ ได้แก่ เสียสละ คือ มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล บำเพ็ญประโยชน์ สละโลกละทิฐิมานะได้ ร่วมงานกับคนอื่นได้ จิตใจไม่แคบ ไม่เห็นแก่ตัวหรือเอาแต่ใจตนเอง

๕. ใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ แล้วได้ผลเป็นอย่างไร

การประยุกต์หลักพรหมวิหาร ๔ มาใช้ในครอบครัว

๑. ในการบริหารครอบครัวท่านให้ความสำคัญกับหลักธรรมอะไรบ้าง ?
๒. ท่านนำมาใช้ในครอบครัวอย่างไร ?
๓. ท่านใช้แล้วได้ผลเป็นอย่างไร ?
๔. ท่านเคยใช้หลักธรรมที่ชื่อว่า พรหมวิหาร ๔ มาใช้ในการบริหารครอบครัวบ้างหรือไม่

หลักพรหมวิหาร ๔ คือ

- เมตตา ได้แก่ ความรักใคร่ ความปรารถนาดีต่อสมาชิกในครอบครัว
- กรุณา ได้แก่ ความสงสารคิดช่วยเหลือในยามพาลดพั้ง
- มุทิตา ได้แก่ ความยินดีในยามที่ประสบความสำเร็จ
- อุเบกขา ได้แก่ ความวางใจเป็นกลาง

๕. ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ แล้วได้ผลเป็นอย่างไร

๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล

สำหรับการวิจัยเชิงปริมาณ การเก็บรวบรวมข้อมูลมีขั้นตอน ดังนี้

๑. ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ทีมผู้วิจัยจะนำแบบสอบถามไปสอบถามประชากร ได้แก่ ชาวบ้านในเขตชุมชนวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จำนวน ๒๕๐ คน

๒. กำหนดระยะเวลาในการเก็บแบบสอบถามคืน โดยผู้วิจัยได้กำหนดไว้ในวันที่ ๓๑ สิงหาคม ๒๕๔๙

๓. หากได้รับแบบสอบถามคืนไม่ครบภายในกำหนด จะทำการเดินทางไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมจากกลุ่มตัวอย่าง

๔. ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมแบบสอบถามตามช่วงเวลาที่กำหนดไว้ ได้แบบสอบถามที่จะนำมาวิเคราะห์ข้อมูลทั้งสิ้น ๒๕๐ ชุด

สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ศึกษาจำนำแบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์ที่ได้แก้ไขปรับปรุงเรียนร้อยแล้วดำเนินการสัมภาษณ์ด้วยตนเองในพื้นที่จริง พร้อมกับสังเกตการณ์สนทนากับกลุ่มประชากรที่เป็นตัวอย่างในการศึกษา

๓.๖ กรรวิธีทางข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับข้อมูลที่เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ภายหลังจากที่ได้รับแบบสอบถามมาครบตามจำนวนที่ต้องการแล้ว ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามจำนวน ๒๕๐ ชุดมาลงรหัส (Coding) เพื่อเปลี่ยนสภาพข้อมูลให้อยู่ในรูปของสัญลักษณ์ที่เครื่องคอมพิวเตอร์จะคำนวณได้ และหลังจากนั้น จึงได้นำข้อมูลไปประมวลผล ด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป

สำหรับข้อมูลที่เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจะทำการวิเคราะห์โดยใช้วิธีการเชิงพรรณนา ไม่ใช้สถิติในการวิเคราะห์ หากแต่ผู้ศึกษาจะทำการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ต่อเรื่องที่ศึกษา โดยกระบวนการสังเคราะห์ทางความคิดของผู้ศึกษา และเสนอผลการศึกษาโดยวิธีการเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา

๓.๗ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ผู้วิจัยจะใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistic) คือ ใช้วิธีวัดความถี่และหาค่าร้อยละ และหาค่าเฉลี่ยจากข้อมูลที่เก็บได้โดยใช้แบบสอบถาม

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาเรื่อง “การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก” มุ่งศึกษาทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ผู้ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับ ดังนี้

- ๔.๑ สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล
- ๔.๒ การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล
- ๔.๓ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

๔.๑ สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดสัญลักษณ์แทนค่าสถิติและตัวแปรต่าง ๆ ดังนี้

- $\bar{X}$ แทน ค่าเฉลี่ย
S.D. แทน ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

๔.๒ การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล เรื่อง “การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก” ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล เป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเบื้องต้นของผู้ให้ข้อมูล จำแนกตามเพศ, อายุ, รายได้ต่อเดือน, สถานภาพการศึกษา, จำนวนสมาชิกในครอบครัว, ความสัมพันธ์กับหัวหน้าครัวเรือน, อาชีพ, สถานที่ทำงาน, ลักษณะงานที่ทำ, ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน และลักษณะที่อยู่อาศัย

ตอนที่ ๒ ผลการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในชีวิตประจำวัน

ตอนที่ ๓ การนำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน

๔.๓ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ตอนที่ ๑ ค่าสถิติพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง และตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ค่าสถิติข้อมูลเบื้องต้นเพื่อให้ทราบลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง โดยเสนอตารางแจกแจงความถี่ และร้อยละ ดังแสดงในตารางที่ ๔.๑

ตารางที่ ๔.๑

แสดงจำนวนและค่าร้อยละข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง (n = ๒๕๐)

ข้อมูลพื้นฐาน	จำนวน	ร้อยละ
๑. เพศ		
๑.๑ ชาย	๑๓๒	๕๒.๘๐
๑.๒ หญิง	๑๑๘	๔๗.๒๐
๒. สถานภาพ		
๒.๑ โสด	๑๒๕	๕๐.๐๐
๒.๒ สมรส	๑๐๘	๔๓.๒๐
๒.๓ หย่า	๑๓	๕.๒๐
๒.๔ แยกกันอยู่	๔	๑.๖
๓. การศึกษา		
๓.๑ ไม่ได้เรียน	๑๔	๕.๖๐
๓.๒ ประถมศึกษา	๔๔	๑๗.๖๐
๓.๓ มัธยมศึกษาตอนต้น	๒๖	๑๐.๔๐
๓.๔ อาชีวศึกษา/มัธยมศึกษาตอนปลาย	๔๓	๑๗.๒๐
๓.๕ อุดมศึกษา/สูงกว่าอุดมศึกษา	๑๒๓	๔๙.๒๐
๔. ความสัมพันธ์กับหัวหน้าครัวเรือน		
๔.๑ หัวหน้าครัวเรือน	๖๗	๒๗.๐๐
๔.๒ ภรรยา	๕๙	๒๓.๘๐
๔.๓ ลูก	๙๘	๓๙.๕๐
๔.๔ ญาติ/ผู้อาศัย	๒๐	๘.๐๐
๔.๕ อื่น ๆ	๔	๑.๖๐

ตารางที่ ๔.๑ (ต่อ)

ข้อมูลพื้นฐาน	จำนวน	ร้อยละ
๕. อาชีพ		
๕.๑ รับราชการ	๒๔	๙.๗๐
๕.๒ พนักงานบริษัท	๔๙	๑๙.๘๐
๕.๓ ค้าขาย	๗๓	๒๙.๖๐
๕.๔ เกษตรกร	๑๘	๗.๓๐
๕.๕ รับจ้าง	๔๗	๑๙.๐๐
๕.๖ อื่น ๆ	๓๖	๑๔.๖๐
๖. สถานที่ทำงาน		
๖.๑ ในชุมชน	๑๗๒	๗๓.๘๐
๖.๒ นอกชุมชน	๖๑	๒๖.๒๐
๗. ลักษณะงานที่ทำ		
๗.๑ งานชั่วคราว	๕๖	๒๖.๐๐
๗.๒ งานประจำ	๑๕๙	๗๔.๐๐
๘. ลักษณะที่อยู่อาศัย		
๘.๑ บ้านวัสดุไม่ถาวร	๑๓	๕.๒๐
๘.๒ บ้านไม้	๖๕	๒๖.๒๐
๘.๓ บ้านครึ่งตึกครึ่งไม้	๖๗	๒๗.๐๐
๘.๔ บ้านตึก	๔๑	๑๖.๕๐
๘.๕ ห้องแถว/อาคารพาณิชย์	๓๕	๑๔.๑๐
๘.๖ คอนโด/อาคารชุด/แฟลต	๙	๓.๖๐
๘.๗ อื่น ๆ	๑๘	๗.๓๐
รวม	๒๕๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๑ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามเป็นเพศชายร้อยละ ๕๒.๘๐ และ ร้อยละ ๔๗.๒๐ เป็นเพศหญิง ส่วนใหญ่มีสถานภาพโสด คิดเป็นร้อยละ ๕๐.๐๐ รองลงมาคือสมรส คิดเป็นร้อยละ ๔๓.๒๐ หย่า คิดเป็นร้อยละ ๕.๒๐ และน้อยที่สุดคือแยกกันอยู่ คิดเป็นร้อยละ ๑.๖๐

ด้านการศึกษา ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ มีการศึกษาระดับศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ หรือสูงกว่าอุดมศึกษา คิดเป็นร้อยละ ๔๙.๒๐ รองลงมาคือระดับประถมศึกษา คิดเป็นร้อยละ ๑๗.๖๐ ระดับอาชีวศึกษา หรือมัธยมศึกษาตอนปลาย คิดเป็นร้อยละ ๑๗.๒๐ มัธยมศึกษาตอนต้น คิดเป็นร้อยละ ๑๐.๔๐ และน้อยที่สุดคือ ไม่ได้เรียน คิดเป็นร้อยละ ๕.๖๐

ความสัมพันธ์ในครัวเรือน ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นลูก คิดเป็นร้อยละ ๓๙.๕๐ รองลงมาคือหัวหน้าครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ ๒๗.๐๐ ภรรยา คิดเป็นร้อยละ ๒๓.๘๐ และน้อยที่สุดคือ ญาติ, ผู้อาศัย คิดเป็นร้อยละ ๘.๑๐

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๖๐ รองลงมาคือ พนักงานบริษัท คิดเป็นร้อยละ ๑๙.๘๐ รับจ้าง คิดเป็นร้อยละ ๑๙.๐๐ อื่น ๆ คิดเป็นร้อยละ ๑๔.๖๐ รับราชการ คิดเป็นร้อยละ ๙.๗๐ และน้อยที่สุดคือ เกษตรกร คิดเป็นร้อยละ ๗.๓๐ โดยประกอบอาชีพในชุมชน คิดเป็นร้อยละ ๗๓.๘๐ และนอกชุมชน คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๒๐ ซึ่งงานที่ทำเป็นงานประจำ คิดเป็นร้อยละ ๗๔.๐๐ และงานชั่วคราว คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๐๐

ส่วนที่อยู่อาศัยของผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ คิดเป็นร้อยละ ๒๗.๐๐ รองลงมาคือ บ้านไม้ คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๒๐ บ้านตึก คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๕๐ ห้องแถว อาคารพาณิชย์ คิดเป็นร้อยละ ๑๔.๑๐ อื่น ๆ คิดเป็นร้อยละ ๗.๓๐ วัสดุไม่ถาวร คิดเป็นร้อยละ ๕.๒๐ และน้อยที่สุด คือ คอนโด อาคารชุด แฟลต คิดเป็นร้อยละ ๓.๖๐

ตารางที่ ๔.๒

แสดงค่าเฉลี่ยข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง

ข้อมูลพื้นฐาน	Min	Max	$\bar{X}$
อายุ (ปี)	๑๕	๘๕	๓๔.๑๙
รายได้ (บาท)	๑๕๐	๕๐,๐๐๐	๗,๒๒๑.๕๒
สมาชิกในครอบครัว (คน)	๑	๑๒	๔.๓๗
ระยะเวลาอาศัยในชุมชน (ปี)	๑	๕๙	๑๕.๗๗

จากตารางที่ ๔.๒ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอายุเฉลี่ย ๓๔.๑๙ ปี มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน ๗,๒๒๑.๕๒ บาท สมาชิกในครอบครัว ๔ คน ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชนประมาณ ๑๕.๗๗ ปี

ตอนที่ ๒ การปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในชีวิตประจำวัน

ตารางที่ ๔.๓

แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ตัวแปร	ค่าสถิติพื้นฐาน		ความหมาย
	$\bar{X}$	S.D.	
๑. ตักบาตรตอนเช้า	๒.๒๑	.๕๔๔	นาน ๆ ครั้ง
๒. เข้าวัดฟังเทศน์ ฟังธรรมวันพระ/ฟังเทศน์ทางสถานีวิทยุและโทรทัศน์	๑.๙๘	.๕๒๗	นาน ๆ ครั้ง
๓. ทำบุญทำทาน ถวายสังฆทาน	๒.๐๙	.๔๑๗	นาน ๆ ครั้ง
๔. ไหว้พระสวดมนต์ ทำสมาธิก่อนนอน	๒.๒๐	.๖๒๔	นาน ๆ ครั้ง
๕. อ่านหนังสือพิมพ์ อ่านบทความธรรมะและสื่อสิ่งพิมพ์	๑.๙๗	.๖๘๐	นาน ๆ ครั้ง
๖. สนทนาธรรมกับสมาชิกในครอบครัว	๑.๘๐	.๖๗๓	นาน ๆ ครั้ง
๗. เข้าร่วมกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	๒.๒๔	.๕๕๖	นาน ๆ ครั้ง

จากตารางที่ ๔.๓ พบว่าการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในชีวิตประจำวันของผู้ตอบแบบสอบถาม ทั้งตักบาตรตอนเช้า, เข้าวัดฟังเทศน์ ฟังธรรมวันพระ/ฟังเทศน์ทางสถานีวิทยุและโทรทัศน์, ทำบุญทำทาน ถวายสังฆทาน, ไหว้พระสวดมนต์ ทำสมาธิก่อนนอน, อ่านหนังสือพิมพ์ อ่านบทความธรรมะและสื่อสิ่งพิมพ์, สนทนาธรรมกับสมาชิกในครอบครัว และเข้าร่วมกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ทุกข้อมีการปฏิบัตินาน ๆ ครั้ง

ตอนที่ ๓ การนำหลักกรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน

ตารางที่ ๔.๔

แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ตัวแปร	ค่าสถิติพื้นฐาน		ความหมาย
	$\bar{X}$	S.D.	
๑. หลีกเลียง	๔.๔๐		ค่อนข้างมาก
๑.๑ ดิมนสุราและของมีนเมา	๔.๔๒	๑.๔๖๓	ค่อนข้างมาก
๑.๒ การเที่ยวเตร่ในเวลากลางคืน	๔.๓๐	๑.๔๖๒	ค่อนข้างมาก
๑.๓ การเล่นการพนันในรูปแบบต่าง ๆ	๔.๓๔	๑.๖๑๓	ค่อนข้างมาก
๑.๔ คบเพื่อนที่มีลักษณะพฤติกรรมไม่ดี	๔.๓๐	๑.๕๔๗	ค่อนข้างมาก
๒. พยายามละเว้น	๔.๕๐		ค่อนข้างมาก
๒.๑ เบียดเบียนชีวิตและร่างกายผู้อื่น สัตว์อื่น	๔.๔๗	๑.๔๒๘	ค่อนข้างมาก
๒.๒ ละเมิดกรรมสิทธิ์ในร่างกายผู้อื่น	๔.๕๘	๑.๔๔๐	มาก
๒.๓ พุดเท็จ โกหก หลอกลวงผู้อื่น	๔.๒๔	๑.๒๙๒	ค่อนข้างมาก
๓. พยายามสร้างเสริม	๔.๗๐		มาก
๓.๑ ให้ทานแบ่งปันสิ่งของแก่ผู้ยากไร้	๔.๕๗	๑.๐๐๑	มาก
๓.๒ ซื่อสัตย์ต่อคู่รักของตนเอง	๔.๗๑	๑.๒๔๕	มาก
๔. การใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในครอบครัว	๔.๙๐		จริง
๔.๑ ข้าพเจ้าพยายามดูแลคนในครอบครัวให้มีความอบอุ่นทั้งทางกายและใจ	๔.๙๓	.๘๔๕	จริง
๔.๒ ข้าพเจ้าพยายามสั่งสอนสมาชิกในครอบครัวให้ดำรงตนอยู่ในคุณงามความดีตามหลักศาสนาอยู่เสมอ	๔.๘๖	.๘๒๗	จริง
๔.๓ ข้าพเจ้าพยายามปกป้องให้สมาชิกในครอบครัวไม่ตกไปในทางที่ต่ำทราม	๔.๙๓	.๘๑๖	จริง
๔.๔ ข้าพเจ้าเป็นที่พึ่งในยามที่สมาชิกในครอบครัวเกิดความทุกข์	๔.๗๕	.๙๐๘	จริง
๔.๕ เมื่อมีสมาชิกในครอบครัวพลัดโดยไม่ได้ตั้งใจ ข้าพเจ้าจะให้อภัยและให้กำลังใจอย่างดีที่สุด	๔.๗๓	.๘๘๙	จริง

ตารางที่ ๔.๔ (ต่อ)

ตัวแปร	ค่าสถิติพื้นฐาน		ความหมาย
	$\bar{X}$	S.D.	
๔.๖ ข้าพเจ้าจะคอยเป็นกำลังใจในยามที่สมาชิกในครอบครัวของข้าพเจ้าท้อแท้	๔.๙๓	.๙๔๗	จริง
๔.๗ ข้าพเจ้าจะคอยส่งเสริมและสนับสนุนด้วยกำลังใจ ทรัพย์ กำลังกาย และกำลังใจ เพื่อความสำเร็จของสมาชิกในครอบครัว	๔.๘๑	.๙๗๙	จริง
๔.๘ หากสมาชิกในครอบครัวต้องการทำประโยชน์เพื่อสังคมหรือทำบุญทำกุศล ข้าพเจ้ายินดีให้ความร่วมมือ	๔.๙๖	.๘๕๔	จริง
๔.๙ ลูกๆ ของข้าพเจ้าสามารถเลือกเรียนในสาขาวิชาที่ตนเองถนัดได้ ถึงแม้ว่าข้าพเจ้าไม่ชอบก็ตาม	๔.๗๘	.๙๓๑	จริง
๔.๑๐ หากสมาชิกในครอบครัวของข้าพเจ้าทำผิดต่อผู้อื่น ข้าพเจ้าจะให้เขารับผิดชอบต่อการกระทำของตนเองก่อนที่จะช่วยเหลือ	๔.๖๙	.๙๖๙	จริง
๕. ในการอยู่ร่วมกันของครอบครัวท่านและสมาชิกในครอบครัวได้ใช้หลักทางศาสนาเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต	๔.๒๐		ค่อนข้างมาก
๕.๑ สัจจะ(ความซื่อสัตย์ต่อครอบครัว/อาชีพ/และต่อบุคคลรอบข้าง)	๔.๐๓	.๗๘๘	ค่อนข้างมาก
๕.๒ ทมะ(การข่มจิต/ระงับความโกรธความขัดเคืองที่เข้ามากระทบ)	๓.๙๕	.๘๑๐	ค่อนข้างมาก
๕.๓ ขันติ(ความอดทนในการประกอบอาชีพ/อดทนต่อสภาพแวดล้อมที่ตนเองอาศัยอยู่)	๔.๐๐	๑.๐๐๑	ค่อนข้างมาก
๕.๔ จาคะ(เสียสละ รู้จักแบ่งปัน อนุเคราะห์คนที่ลำบากกว่า)	๔.๗๑	.๗๔๔	ใช้มาก

ตารางที่ ๔.๔ (ต่อ)

ตัวแปร	ค่าสถิติพื้นฐาน		ความหมาย
	$\bar{X}$	S.D.	
๖. ครอบครัวของท่านหรือสมาชิกได้ใช้หลักทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการวางแผนอนาคตอย่างไร	๔.๐๐		ค่อนข้างมาก
๖.๑ มีความหมั่นขยันต่อการประกอบกิจการหรือในการศึกษาเล่าเรียน	๓.๗๗	.๘๐๘	ค่อนข้างมาก
๖.๒ รู้จักรักษาและใช้สอย รู้จักเก็บออมและทะนุถนอมเครื่องมือเครื่องใช้	๔.๐๕	.๗๔๘	ค่อนข้างมาก
๖.๓ คบหาคนดีและมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ทั้งในครอบครัวและในที่ทำงาน	๔.๐๔	.๗๖๒	ค่อนข้างมาก
๖.๔ เดียงชีพตามกำลังทรัพย์ ไม่ฟุ่มเฟือย	๓.๙๙	.๘๐๖	ค่อนข้างมาก
๗. ครอบครัวของท่านหรือสมาชิกได้ใช้หลักทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการผูกใจคนมากน้อยเพียงใด	๓.๙๐		ค่อนข้างมาก
๗.๑ แบ่งปัน เสียสละ อนุเคราะห์คนอื่น	๓.๘๐	.๗๐๔	ค่อนข้างมาก
๗.๒ เจรจาสนทนากับคนอื่นด้วยถ้อยคำอ่อนหวานสุภาพ	๓.๙๓	.๗๖๐	ค่อนข้างมาก
๗.๓ ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมในการช่วยเหลือกิจการงานของส่วนรวม	๓.๘๙	.๖๙๗	ค่อนข้างมาก
๗.๔ ประพฤติตนเสมอต้นเสมอปลายกับบุคคลรอบข้าง	๓.๙๓	.๗๑๗	ค่อนข้างมาก
๘. สมาชิกในครอบครัวของท่านมีการฝึกในด้านการระงับความโกรธหรือความทุกข์มากน้อยเพียงใด	๓.๔๐		ฝึกบ้าง
๘.๑ พ่อ	๓.๕๕	.๙๔๕	ฝึกค่อนข้างมาก
๘.๒ แม่	๓.๖๖	.๙๔๙	ฝึกค่อนข้างมาก
๘.๓ ลูก ๆ	๓.๒๓	.๙๒๓	ฝึกบ้าง
๘.๔ ญาติ	๓.๑๑	.๙๓๙	ฝึกบ้าง

ตารางที่ ๔.๔ (ต่อ)

ตัวแปร	ค่าสถิติพื้นฐาน		ความหมาย
	$\bar{X}$	S.D.	
๙. สมาชิกในครอบครัวของท่านสามารถระงับความโกรธหรือความทุกข์ได้เพียงใด	๓.๖๐		ค่อนข้างมาก
๙.๑ พ่อ	๓.๗๘	.๘๙๒	ค่อนข้างมาก
๙.๒ แม่	๓.๙๑	.๘๒๒	ค่อนข้างมาก
๙.๓ ลูกๆ	๓.๓๑	.๙๐๕	ปานกลาง
๙.๔ ญาติ	๓.๒๔	.๙๒๕	ปานกลาง
๑๐. สมาชิกในครอบครัวของท่านมีลักษณะการบริโภค/อุปโภค(รวมทั้งอาหาร เสื้อผ้า ของใช้ ฯลฯ) แบบใด	๒.๓๖	.๙๗๓	ค่อนข้างประหยัด
๑๑. สมาชิกในครอบครัวของท่านมีลักษณะการอยู่อาศัยในแบบใด(รวมถึงเครื่องใช้ไฟฟ้าภายในบ้าน เฟอร์นิเจอร์ รถยนต์ ฯลฯ)	๒.๓๕	.๙๖๗	ค่อนข้างประหยัด

จากตารางที่ ๔.๔ พบว่า การนำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่พยายามหลีกเลี่ยงพฤติกรรมทุกข้อ คือ การดื่มสุราและของมีเมา, การเที่ยวเตร่ในเวลากลางคืน, การเล่นการพนันในรูปแบบต่าง ๆ และการคบเพื่อนที่มีลักษณะพฤติกรรมไม่ดี มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับค่อนข้างมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๔.๔๒, ๔.๓๐, ๔.๓๔ และ ๔.๓๐ ตามลำดับ

พยายามละเว้นพฤติกรรมหรือการกระทำละเมิดกรรมสิทธิ์ในร่างกายผู้อื่น มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๕๘$) ส่วนการเบียดเบียนชีวิต, ร่างกายผู้อื่น สัตว์อื่น และพุดเทจ โทก หลอกหลวงผู้อื่น มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับค่อนข้างมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๔.๔๗ และ ๔.๒๔ ตามลำดับ

พยายามสร้างเสริมพฤติกรรมหรือการกระทำให้ท่านแบ่งปันสิ่งของแก่ผู้ยากไร้ และซื้อสัตย์ต่อคู่รักของตนเอง มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๔.๕๗ และ ๔.๗๑ ตามลำดับ

ในด้านการใช้พรหมวิหาร ๔ ในครอบครัว คือ พยายามดูแลคนในครอบครัวให้มีความอบอุ่นทั้งทางกายและใจ, พยายามสั่งสอนสมาชิกในครอบครัวให้ดำรงตนอยู่ในคุณงามความดีตามหลักศาสนาอยู่เสมอ, พยายามปกป้องให้สมาชิกในครอบครัวไม่ตกไปในทางที่ต่ำทราม, เป็นที่พึงนิยามที่สมาชิกในครอบครัวเกิดความทุกข์, เมื่อมีสมาชิกในครอบครัวพลั้งพลาดโดยไม่ได้ตั้งใจ

จะให้ภัยและให้กำลังใจอย่างดีที่สุด, คอยเป็นกำลังใจในยามที่สมาชิกในครอบครัวของข้าพเจ้า ท้อแท้, คอยส่งเสริมและสนับสนุนด้วยกำลังใจทั้งกาย และกำลังใจ เพื่อความสำเร็จของ สมาชิกในครอบครัว, หากสมาชิกในครอบครัวต้องการทำประโยชน์เพื่อสังคมหรือทำบุญทำกุศล ยินดีให้ความร่วมมือ, ลูก ๆ สามารถเลือกเรียนในสาขาวิชาที่ตนเองถนัดได้ ถึงแม้ว่าข้าพเจ้าไม่ ชอบก็ตาม และหากสมาชิกในครอบครัวทำผิดต่อผู้อื่น จะให้เขารับผิดชอบต่อการทำของตนเอง ก่อนที่จะช่วยเหลือ ทุกข้อมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับจริง ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๔.๙๓, ๔.๘๖, ๔.๙๓, ๔.๗๕, ๔.๗๓, ๔.๙๓, ๔.๘๑, ๔.๙๖, ๔.๗๘ และ ๔.๖๙ ตามลำดับ

ในด้านการอยู่ร่วมกันของครอบครัวผู้ตอบแบบสอบถามและสมาชิกในครอบครัวได้ใช้ หลักทางศาสนาเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต คือ จากะ(เสียสละ รู้จักแบ่งปัน อนุเคราะห์คนที่ ลำบากกว่า) มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับใช้มาก ($\bar{X} = ๔.๗๑$) ส่วนสัจจะ (ความซื่อสัตย์ต่อครอบครัว/ อาชีพ/และต่อบุคคลรอบข้าง), ขันติ (ความอดทนในการประกอบอาชีพ/อดทนต่อสภาพแวดล้อมที่ ตนเองอาศัยอยู่) และทมะ (การข่มจิต/ระงับความโกรธความขัดเคืองที่เข้ามากระทบ) มีค่าเฉลี่ยอยู่ใน ระดับใช้ค่อนข้างมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๔.๐๓, ๔.๐๐ และ ๓.๙๕ ตามลำดับ

ด้านการใช้หลักทางพระพุทธศาสนาเพื่อวางแผนอนาคตของผู้ตอบแบบสอบถามและ สมาชิกภายในครอบครัว คือ รู้จักรักษาและใช้สอย รู้จักเก็บออมและทะนุถนอมเครื่องมือเครื่องใช้, คบหาคนดีและมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ทั้งในครอบครัวและในที่ทำงาน, เลี้ยงชีพตามกำลังทรัพย์ ไม่ พุ่มเฟิย และมีความหมั่นขยันต่อการประกอบกิจการหรือในการศึกษาเล่าเรียน มีค่าเฉลี่ยอยู่ใน ระดับใช้ค่อนข้างมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๔.๐๕, ๔.๐๔, ๓.๙๙ และ ๓.๗๗ ตามลำดับ

ด้านการใช้หลักทางพระพุทธศาสนาเพื่อผูกใจคนของผู้ตอบแบบสอบถามและสมาชิก ภายในครอบครัว คือ ประพฤติตนเสมอต้นเสมอปลายกับบุคคลรอบข้าง มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๙๓$) ส่วนเจรจาสนทนากับคนอื่นด้วยถ้อยคำอ่อนหวานสุภาพ, ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ ส่วนรวมในการช่วยเหลือกิจการงานของส่วนรวม และแบ่งปัน เสียสละ อนุเคราะห์คนอื่น มี ค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับใช้ค่อนข้างมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๓.๙๓, ๓.๘๙ และ ๓.๘๐ ตามลำดับ

ด้านการฝึกระงับความโกรธหรือความทุกข์ของสมาชิกในครอบครัว โดย แม่ และพ่อ มี ค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับใช้ค่อนข้างมาก มีค่าเฉลี่ย ๓.๖๖ และ ๓.๕๕ ส่วนลูก ๆ และญาติ มีค่าเฉลี่ยอยู่ใน ระดับฝึกบ้าง มีค่าเฉลี่ย ๓.๒๓ และ ๓.๑๑ ซึ่งสามารถระงับความโกรธหรือความทุกข์ของ สมาชิกในครอบครัว โดยแม่ และพ่อ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับค่อนข้างมาก มีค่าเฉลี่ย ๓.๙๑ และ ๓.๗๘ ส่วนลูก ๆ และญาติ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย ๓.๓๑ และ ๓.๒๔

ด้านลักษณะการบริโภค/อุปโภค (รวมทั้งอาหาร เสื้อผ้า ของใช้ ฯลฯ) ของสมาชิกในครอบครัวของผู้ตอบแบบสอบถาม และลักษณะการอยู่อาศัย (รวมถึงเครื่องใช้ไฟฟ้าภายในบ้าน เฟอร์นิเจอร์ รถยนต์ ฯลฯ) ของสมาชิกในครอบครัวของผู้ตอบแบบสอบถาม มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับค่อนข้างประหยัด มีค่าเฉลี่ย ๒.๓๖ และ ๒.๓๕

บทที่ ๕

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การประยุกต์หลักพุทธธรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในชุมชน ตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก” ซึ่งมีวัตถุประสงค์ดังนี้

๑. เพื่อศึกษากิจกรรมการดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
๒. เพื่อศึกษารูปแบบและวิธีการในการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
๓. เพื่อศึกษาผลของการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในกิจกรรมการดำรงชีวิตของชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

๕.๑ บทสรุป

การวิจัยในครั้งนี้มีกลุ่มตัวอย่าง คือ ชาวบ้านที่พำนักอยู่ในเขตชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จำนวน ๒๕๐ คน โดยแบบสอบถามที่นำมาใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้ปรับปรุงจากการทบทวนแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิเคราะห์ข้อมูลของแบบสอบถามใช้ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยการประยุกต์หลักพุทธธรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในชุมชน ตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สรุปผลได้ดังนี้

ผู้ตอบแบบสอบถามเป็นเพศชายร้อยละ ๕๒.๘๐ และ ร้อยละ ๔๗.๒๐ เป็นเพศหญิง ส่วนใหญ่มีอายุเฉลี่ย ๓๔.๑๙ ปี มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน ๗,๒๒๑.๕๒ บาท สมาชิกในครอบครัว ๔ คน ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชนประมาณ ๑๕.๗๗ ปี สถานภาพโสด คิดเป็นร้อยละ ๕๐.๐๐ มีระดับศึกษาดุธยมศึกษา หรือสูงกว่าอุดมศึกษา คิดเป็นร้อยละ ๔๙.๒๐ ความสัมพันธ์ในครัวเรือนเป็นลูก คิดเป็นร้อยละ ๓๙.๕๐ ประกอบอาชีพค้าขาย คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๖๐ โดยประกอบอาชีพในชุมชน คิดเป็นร้อยละ ๗๓.๘๐ ซึ่งงานที่ทำเป็นงานประจำ คิดเป็นร้อยละ ๗๔.๐๐ ส่วนที่อยู่อาศัยมีลักษณะเป็นบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ คิดเป็นร้อยละ ๒๗.๐๐

การปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในชีวิตประจำวัน ทั้งการตักบาตรตอนเช้า, เข้าวัดฟังเทศน์ ฟังธรรมวันพระ/ฟังเทศน์ทางสถานีวิทยุและโทรทัศน์, ทำบุญทำทาน ถวายสังฆทาน, ให้อาหารพระสงฆ์ ทำสมาธิก่อนนอน, อ่านหนังสือพิมพ์ อ่านบทความธรรมะและสื่อสิ่งพิมพ์, สนทนาธรรมกับสมาชิกในครอบครัว และเข้าร่วมกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา แต่ละกิจกรรมจะมีการปฏิบัตินาน ๆ ครั้ง

การนำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ส่วนใหญ่พยายามหลีกเลี่ยงพฤติกรรม การดื่มสุราและของมีเมา, การเที่ยวเตร่ในเวลากลางคืน, การเล่นเกมพนันในรูปแบบต่างๆ และการคบเพื่อนที่มีลักษณะพฤติกรรมไม่ดี ได้พยายามหลีกเลี่ยงค่อนข้างมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๔.๔๒, ๔.๓๐, ๔.๓๔ และ ๔.๓๐ ตามลำดับ

การพยายามละเว้นพฤติกรรมหรือการกระทำละเมิดกรรมสิทธิ์ในร่างกายผู้อื่น มีการพยายามละเว้นมาก ($\bar{X} = ๔.๕๘$) ส่วนการเบียดเบียนชีวิต, ร่างกายผู้อื่น สัตว์อื่น และพูดเท็จ โกหก หลอกลวงผู้อื่น มีการพยายามละเว้นค่อนข้างมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๔.๔๗ และ ๔.๒๔ ตามลำดับ

การพยายามสร้างเสริมพฤติกรรมหรือการกระทำให้ทานแบ่งปันสิ่งของแก่ผู้ยากไร้ และซื้อสัตย์ต่อคู่รักของตนเอง มีการพยายามสร้างเสริมมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๔.๕๗ และ ๔.๗๑ ตามลำดับ

ในด้านการใช้พรหมวิหาร ๔ ในครอบครัว คือ พยายามดูแลคนในครอบครัวให้มีความอบอุ่นทั้งทางกายและใจ, พยายามสั่งสอนสมาชิกในครอบครัวให้ดำรงตนอยู่ในคุณงามความดีตามหลักศาสนาอยู่เสมอ, พยายามปกป้องให้สมาชิกในครอบครัวไม่ตกไปในทางที่ต่ำทราม, เป็นที่พึ่งในยามที่สมาชิกในครอบครัวเกิดความทุกข์, เมื่อมีสมาชิกในครอบครัวพลั้งพลาดโดยไม่ได้ตั้งใจ จะให้อภัยและให้กำลังใจอย่างดีที่สุด, คอยเป็นกำลังใจในยามที่สมาชิกในครอบครัวของข้าพเจ้าท้อแท้, คอยส่งเสริมและสนับสนุนด้วยกำลังใจ ทรัพย์ กำลังกาย และกำลังใจ เพื่อความสำเร็จของสมาชิกในครอบครัว, หากสมาชิกในครอบครัวต้องการทำประโยชน์เพื่อสังคมหรือทำบุญทำกุศล ยินดีให้ความร่วมมือ, ญาติๆ สามารถเลือกเรียนในสาขาวิชาที่ตนเองถนัดได้ ถึงแม้ว่าข้าพเจ้าไม่ชอบก็ตาม และหากสมาชิกในครอบครัวทำผิดต่อผู้อื่น จะให้เขารับผิดชอบต่อการกระทำของตนเองก่อนที่จะช่วยเหลือ ทุกข้อมีการนำไปใช้จริง ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๔.๙๓, ๔.๘๖, ๔.๙๓, ๔.๗๕, ๔.๗๓, ๔.๙๓, ๔.๘๑, ๔.๙๖, ๔.๗๘ และ ๔.๖๙ ตามลำดับ

ในด้านการอยู่ร่วมกันของครอบครัวผู้ตอบแบบสอบถามและสมาชิกในครอบครัวได้ใช้หลักทางศาสนาเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต คือ จาคะ(เสียสละ รู้จักแบ่งปัน อนุเคราะห์คนที่

ลำบากกว่า) มีการนำไปใช้มาก ($\bar{X} = ๔.๗๑$) ส่วนสัจจะ (ความซื่อสัตย์ต่อครอบครัว/อาชีพและต่อบุคคลรอบข้าง), ขันติ(ความอดทนในการประกอบอาชีพ/อดทนต่อสภาพแวดล้อมที่ตนเองอาศัยอยู่) และทมะ (การข่มจิต/ระงับความโกรธความขัดเคืองที่เข้ามากระทบ) มีการนำไปใช้ค่อนข้างมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๔.๐๓, ๔.๐๐ และ ๓.๙๕ ตามลำดับ

ด้านการใช้หลักทางพระพุทธศาสนาเพื่อวางแผนอนาคตของผู้ตอบแบบสอบถามและสมาชิกภายในครอบครัว คือ รู้จักรักษาและใช้สอย รู้จักเก็บออมและทะนุถนอมเครื่องมือเครื่องใช้, คบหาคนดีและมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ทั้งในครอบครัวและในที่ทำงาน, เลี้ยงชีพตามกำลังทรัพย์ ไม่ฟุ่มเฟือย และมีความหมั่นขยันต่อการประกอบกิจการหรือในการศึกษาเล่าเรียน หลักธรรมแต่ละข้อมีการนำไปใช้ค่อนข้างมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๔.๐๕, ๔.๐๔, ๓.๙๙ และ ๓.๗๗ ตามลำดับ

ด้านการใช้หลักทางพระพุทธศาสนาเพื่อผูกใจคนของผู้ตอบแบบสอบถามและสมาชิกภายในครอบครัว คือ ประพฤติตนเสมอต้นเสมอปลายกับบุคคลรอบข้าง มีการใช้หลักธรรมนี้มาก ($\bar{X} = ๓.๙๓$) ส่วนการเจรจาสงทนากับคนอื่นด้วยถ้อยคำอ่อนหวานสุภาพ, ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมในการช่วยเหลือกิจการงานของส่วนรวม และแบ่งปัน เสียสละ อนุเคราะห์คนอื่น มีการนำไปใช้ค่อนข้างมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๓.๙๓, ๓.๘๙ และ ๓.๘๐ ตามลำดับ

ด้านการฝึกระงับความโกรธหรือความทุกข์ของสมาชิกในครอบครัว โดย แม่ และพ่อจะฝึกค่อนข้างมาก มีค่าเฉลี่ย ๓.๖๖ และ ๓.๕๕ ส่วนลูกๆ และญาติ ฝึกบ้างมีค่าเฉลี่ย ๓.๒๓ และ ๓.๑๑ ซึ่งสามารถระงับความโกรธหรือความทุกข์ได้ โดยแม่ และพ่อ สามารถระงับได้ค่อนข้างมาก มีค่าเฉลี่ย ๓.๙๑ และ ๓.๗๘ ส่วนลูกๆ และญาติ ระงับได้ปานกลาง มีค่าเฉลี่ย ๓.๓๑ และ ๓.๒๔

ด้านลักษณะการบริโภค/อุปโภค(รวมทั้งอาหาร เสื้อผ้า ของใช้ ฯลฯ) ของสมาชิกในครอบครัว และลักษณะการอยู่อาศัย(รวมถึงเครื่องใช้ไฟฟ้าภายในบ้าน เฟอร์นิเจอร์ รถยนต์ ฯลฯ) ของสมาชิกในครอบครัวของผู้ตอบแบบสอบถาม อยู่ในระดับค่อนข้างประหยัด มีค่าเฉลี่ย ๒.๓๖ และ ๒.๓๕

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๒.๑ หนังสือ

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. รายงานคุณภาพชีวิตของคนไทย ปี ๒๕๓๔. กรุงเทพฯ : หจก.เพิ่มเสริมกิจ, ๒๕๓๔.

คะเนิงนิตย์ จันทบุตร. สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๔.

คุณ ไทจันทร์. พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗.

_____. พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

ทินพันธุ์ นาคะตะ. พระพุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สหายลือกและการพิมพ์, ๒๕๔๔.

นฤมิตร สอดสุข. อ่านสังคมไทย ๕ นาที รวมบทความ บทวิจารณ์การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และศิลปะวรรณกรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗.

นาค คัคควานี. สถานะสุขภาพและภาวะโภชนาการของคนไทย เครื่องชี้วัดความอยู่ดีมีสุข และการวิเคราะห์เชิงนโยบาย ก.ค. ๒๕๔๒. ผลการวิเคราะห์ความสำเร็จในการพัฒนาสุขภาพอนามัยของประชาชนในช่วง ทศวรรษ ๑๙๙๐ (พ.ศ.๒๕๓๓-๒๕๔๓) ภายใต้กรอบวัตถุประสงค์และเป้าหมายของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘.

บุญเดิม พันรอบ. สังคมวิทยา-มานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ : ศิลปะบรรณาการ, ๒๕๒๘.

ประทีป สยามชัย. สาระตถทางสังคมวิทยาการศึกษา. ม.ป.ท. : ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๒๖.

ประเวศ วะสี และคณะ. **พระพุทธศาสนากับจิตวิญญาณสังคมไทย : ประเด็นวิจัยศาสนา
และวัฒนธรรม.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระธรรมปิฎก. **การพัฒนาที่ยั่งยืน.** กรุงเทพฯ: เว็อนแก้ว, ๒๕๔๖.

_____. **ธรรมบุญชีวิต.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๒.

_____. **ธรรมบุญชีวิต.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๑.

พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต. **บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน.** ม.ป.ท. : สยามสมาคม,
มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๑๓.

พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ). **คุณสมบัติของพระสงฆ์ผู้พัฒนาหมู่บ้าน ใน พระสงฆ์กับการ
พัฒนาหมู่บ้าน.** กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๒.

พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ). **พุทธศาสตร์ปริทรรศน์.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑

พิน ดอกบัว. **พระพุทธศาสนากับคนไทย.** กรุงเทพฯ : บุรพาสาร์, ๒๕๔๒.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕.** กรุงเทพมหานคร :
อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๙.

สมควร เหล่าลาภะ. **พุทธศาสตร์การศึกษา.** กรุงเทพฯ : สถาบันพุทธลีลา, ๒๕๔๒.

สมบุญ สุธาส์ราญ. **พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม.** กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. **วัดกับสังคมเมือง.** ในการแสวงหาเส้นทางพัฒนาชนบทของพระสงฆ์
ไทย. ม.ป.ท. : กองแผนงาน กรมการศาสนา, ๒๕๒๗.

๑.๒.๒ รายงานการวิจัย

สุพรรณิ ไชยอำพร และสนธิ สมักรการ. **คุณภาพชีวิตของคนไทย : ศึกษาเปรียบเทียบ
ระหว่างชาวเมืองกับชาวชนบท.** รายงานการวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหาร
ศาสตร์ : คณะกรรมการส่งเสริมการวิจัย, ๒๕๓๔

สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. **คุณภาพชีวิตของคนในกรุงเทพมหานคร.**
รายงานวิจัย, ๒๕๔๑.

๑.๒.๓ วิทยานิพนธ์

ไชย ณ พล อภินัฐลีลา. **ศึกษาเปรียบเทียบวิถีพัฒนาภูมิปัญญาตามพระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์.** วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ศาสนเปรียบเทียบ), ๒๕๓๒.

พระมหาบุญเลิศ ช้วยธานี. **การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวนาจังหวัดสุพรรณบุรี: ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลบางตาเถร อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี.** สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์: วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม, ๒๕๔๖.

ศิริลักษณ์ ตนะวิไชย. **การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม-วัฒนธรรม-เศรษฐกิจของภาคเหนือตอนบนกับการดำเนินงานการศึกษาในระบบ.** วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๔.

สมศักดิ์ ดวงสีเสน. **ศึกษาเชิงวิเคราะห์การปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนไทยในหลักธรรมว่าด้วยบุญกิริยาวัตถุ ๓.** วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ศาสนาเปรียบเทียบ, มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๔.

อารีญา ลิ้มสุวัฒน์. **บทบาทของพระภิกษุในการพัฒนาชนบทไทย.** วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

๑.๒.๔ วารสาร/สื่อสิ่งพิมพ์

วารสารกวี. **วารสารรายเดือนของบริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน).** ฉบับประจำเดือนมกราคม ๒๕๔๒.

ศรีทัฬหิม (รัตนโกศล) พานิชพันธ์. **“การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (การพัฒนาคน).”** วารสาร พ.ส.ล.ปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๒๐๑ (พ.ค.-มิ.ย. ๒๕๓๙).

สมบัติ กุสุมาวลี. **“แนวคิดการพัฒนามนุษย์ใน Human Development Report.”** วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๒ (พ.ค.-ส.ค. ๒๕๓๙).

แสง จันทร์งาม. **พระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน.** วารสารเสียดธรรม, ๒๕๒๐.

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. **ข่าวสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.** พฤศจิกายน, ๒๕๓๒.

๑.๒.๕ เอกสารประกอบ

นิพนธ์ คันทเสวี. **คุณภาพชีวิตสำหรับคนไทย**. เอกสารประกอบการสัมมนาระดับชาติเรื่อง
ภาวะสังคมไทย, วันที่ ๑๙ – ๒๑ เมษายน ๒๕๒๕.

๒. ภาษาอังกฤษ

Cambell A., Convers, P.E.and Roger W.E. The Quality of American Life. New York :
Russell Sage, ๑๙๗๖.

ESCCAP. Guidelines on Methodological Approaches to the Conduct a Regional
Survey of the Quality of Life as an Aspect of Human Resources
Development, ๑๙๙๐.

UNESCO. Quality of life : AN Orientation of Population. Bangkok : UNESCO, ๑๙๘๑.

ภาคผนวก

ผนวก ก
แบบสอบถาม
เรื่อง
การประยุกต์หลักพุทธธรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิต
ของชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

แบบสอบถามฉบับนี้ จัดทำขึ้นเพื่อสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับการประยุกต์หลักพุทธธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในเขตชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร คำตอบที่ได้รับจะใช้ในการวิจัยเท่านั้น ไม่ว่าท่านจะเลือกคำตอบใดก็ตาม ไม่ถือว่าเป็นคำตอบที่ถูกหรือผิดแต่อย่างใด ขอให้ท่านตอบแบบสอบถามนี้ด้วยความสบายใจ คำตอบของท่านถือว่าเป็นสิ่งที่มีค่าสำหรับผู้วิจัย

ขอขอบพระคุณ

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล

คำชี้แจง โปรดกรอกข้อความและทำเครื่องหมาย / ลงใน ( ) หน้าข้อความที่ตรงกับความเป็นจริงของท่าน

๑. เพศของท่าน
 ชาย หญิง
๒. อายุ.....ปี
๓. รายได้ต่อเดือนประมาณ.....บาท
๔. สถานภาพ
 โสด สมรส
 หย่า แยกกันอยู่
๕. การศึกษา
 ไม่ได้เรียน ประถมศึกษา
 มัธยมศึกษาตอนต้น อาชีวศึกษา/มัธยมปลาย
 อุดมศึกษา/สูงกว่า

๖. จำนวนสมาชิกในครอบครัว.....คน
๗. ความสัมพันธ์กับหัวหน้าครัวเรือน
- ( ) หัวหน้าครัวเรือน
- ( ) ภรรยา
- ( ) ลูก
- ( ) ญาติ/ผู้อาศัย
- ( ) อื่น ๆ.....
๘. อาชีพ
- ( ) รับราชการ ( ) พนักงานบริษัท
- ( ) ค้าขาย ( ) เกษตรกร
- ( ) รับจ้าง ( ) อื่น ๆ.....
๙. สถานที่ทำงาน
- ( ) ในชุมชน ( ) นอกชุมชน
๑๐. ลักษณะงานที่ทำ
- ( ) งานชั่วคราว ( ) งานประจำ
๑๑. ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน.....ปี
๑๒. ลักษณะที่อยู่อาศัย
- ( ) บ้านวัสดุไม่ถาวร ( ) บ้านไม้
- ( ) บ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ ( ) บ้านตึก
- ( ) ห้องแถว/อาคารพาณิชย์ ( ) คอนโด/อาคารชุด/แฟลต
- ( ) อื่น ๆ.....

ตอนที่ ๒ การปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในชีวิตประจำวันในรายการต่อไปนี้ท่านได้ปฏิบัติมากน้อยเพียงใด

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย / ลงในช่องว่างที่ตรงกับความเป็นจริง

ลำดับ ที่	รายการ	ทุกวัน	นานๆ ครั้ง	ไม่เคย
๑	ตักบาตรตอนเช้า			
๒	เข้าวัดฟังเทศน์ ฟังธรรมวันพระ/ฟังเทศน์ทางสถานีวิทยุ และโทรทัศน์			
๓	ทำบุญทำทาน ถวายสังฆทาน			
๔	ไหว้พระสวดมนต์ ทำสมาธิ ก่อนนอน			
๕	อ่านหนังสือพิมพ์ อ่านบทความธรรมะและสื่อสิ่งพิมพ์			
๖	สนทนาธรรมกับสมาชิกในครอบครัว			
๗	เข้าร่วมกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา			

ตอนที่ ๓ การนำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย / ลงในช่องว่างที่ตรงกับความเป็นจริง

ที่	รายการ	ข้าพเจ้าพยายามหลีกเลี่ยง.....					
		มากที่สุด	มาก	ค่อนข้างมาก	ค่อนข้างน้อย	น้อย	น้อยที่สุด
๑	ท่าน “พยายามหลีกเลี่ยง” พฤติกรรม การกระทำต่อไปนี้มากน้อยเพียงใด						
	๑. ดื่มสุราและของมีเมา						
	๒. การเที่ยวเตร่ในเวลากลางคืน						
	๓. การเล่นเกมพนันในรูปแบบต่าง ๆ						
	๔. คบเพื่อนที่มีลักษณะพฤติกรรมไม่ดี						
๒	ท่าน “พยายามละเว้น” พฤติกรรมหรือ การกระทำเหล่านี้มากน้อยเพียงใด	ข้าพเจ้าพยายามงดเว้น.....					
	๑. เบียดเบียนชีวิตและร่างกายผู้อื่น สัตว์อื่น						
	๒. ละเมิดกรรมสิทธิ์ในร่างกายผู้อื่น						
	๓. พุดเท็จ โกหก หลอกลวงผู้อื่น						
๓	ท่าน “พยายามสร้างเสริม” พฤติกรรม หรือการกระทำต่อไปนี้ให้เกิดขึ้นมาก น้อยเพียงใด	ข้าพเจ้าพยายามสร้างเสริม.....					
	๑. ให้ทานแบ่งปันสิ่งของแก่ผู้ยากไร้						
	๒. ซื่อสัตย์ต่อคู่รักของตนเอง						

๔. การใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในครอบครัว

ที่	รายการ	การใช้พรหมวิหาร ๔ ในครอบครัว					
		จริงที่สุด	จริง	ค่อนข้างจริง	ค่อนข้างไม่จริง	ไม่จริง	ไม่จริงเลย
๑	ข้าพเจ้าพยายามดูแลคนในครอบครัวให้มี ความอบอุ่นทั้งทางกายและใจ						
๒	ข้าพเจ้าพยายามสั่งสอนสมาชิกใน ครอบครัวในดำรงตนอยู่ในคุณงามความดี ตามหลักศาสนาอยู่เสมอ						
๓	ข้าพเจ้าพยายามปกป้องให้สมาชิกใน ครอบครัวไม่ให้เกิดไปในทางที่ต่ำทราม						
๔	ข้าพเจ้าเป็นที่พึงในยามที่สมาชิกใน ครอบครัวเกิดความทุกข์						
๕	เมื่อมีสมาชิกในครอบครัวพลัดพลาดโดย ไม่ได้ตั้งใจ ข้าพเจ้าจะให้ภัยและให้ กำลังใจอย่างดีที่สุด						
๖	ข้าพเจ้าจะคอยเป็นกำลังใจในยามที่ สมาชิกในครอบครัวของข้าพเจ้าท้อแท้						
๗	ข้าพเจ้าจะคอยส่งเสริมและสนับสนุนด้วย กำลังใจทรัพย์ กำลังกาย และกำลังใจเพื่อ ความสำเร็จของสมาชิกในครอบครัว						
๘	หากสมาชิกในครอบครัวต้องการทำ ประโยชน์เพื่อสังคมหรือทำบุญทำกุศล ข้าพเจ้ายินดีให้ความร่วมมือ						
๙	ลูก ๆ ของข้าพเจ้าสามารถเลือกเรียนใน สาขาวิชาที่ตนเองถนัดได้ ถึงแม้ว่าข้าพเจ้า ไม่ชอบก็ตาม						
๑๐	หากสมาชิกในครอบครัวของข้าพเจ้าทำผิด ต่อผู้อื่น ข้าพเจ้าจะให้เขารับผิดชอบการ กระทำของตนเองก่อนที่จะช่วยเหลือ						

๕. ในการอยู่ร่วมกันของครอบครัวท่านและสมาชิกในครอบครัวได้ใช้หลักทางศาสนามาเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต

ที่	หลักศาสนา	ใช้ มาก	ค่อนข้าง มาก	ใช้บ้าง	ไม่ค่อย ได้ใช้	ไม่ได้ใช้ เลย
๑	สัจจะ(ความซื่อสัตย์ต่อครอบครัว/อาชีพ/ และต่อบุคคลรอบข้าง)					
๒	ทมะ(การข่มจิต/ระงับความโกรธความขัด เคืองที่เข้ามากระทบ)					
๓	ขันติ(ความอดทนในการประกอบอาชีพ/ อดทนต่อสภาพแวดล้อมที่ตนเองอาศัยอยู่)					
๔	จาคะ(การเสียสละ รู้จักแบ่งปัน อนุเคราะห์ คนที่ลำบากกว่า)					

๖. ครอบครัวของท่านหรือสมาชิกได้ใช้หลักทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการวางแผนอนาคต
อย่างไร

ที่	หลักศาสนา	ใช้ มาก	ค่อนข้าง มาก	ใช้บ้าง	ไม่ค่อย ได้ใช้	ไม่ได้ใช้ เลย
๑	มีความหมั่นขยันต่อการประกอบกิจการหรือ ในการศึกษาเล่าเรียน					
๒	รู้จักรักษาและใช้สอย รู้จักเก็บออมและทนุ ถนอมเครื่องมือเครื่องใช้					
๓	คบหาคนดีและมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ทั้งใน ครอบครัวและในที่ทำงาน					
๔	เลี้ยงชีพตามกำลังทรัพย์ ไม่ฟุ่มเฟือย					

๗. ครอบครัวของท่านหรือสมาชิกได้ใช้หลักทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการผูกใจคนมากน้อยเพียงใด

ที่	หลักศาสนา	ใช้ มาก	ค่อนข้าง มาก	ใช้บ้าง	ไม่ค่อย ได้ใช้	ไม่ได้ใช้ เลย
๑	แบ่งปัน เสียสละ อนุเคราะห์คนอื่น					
๒	เจรจาสนทนากับคนอื่นด้วยถ้อยคำ อ่อนหวานสุภาพ					
๓	ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมในการ ช่วยเหลือกิจการงานของส่วนรวม					
๔	ประพฤติตนเสมอต้นเสมอปลายกับบุคคล รอบข้าง					

๘. สมาชิกในครอบครัวของท่านมีการฝึกในด้านภาระจรรยาบรรณหรือความทุกข์มากน้อยเพียงใด

ที่	สมาชิกในครอบครัว	ฝึกมาก	ฝึก ค่อนข้างมาก	ฝึกบ้าง	ฝึกค่อนข้าง น้อย	น้อย/ไม่ได้ ฝึกเลย
๑	พ่อ					
๒	แม่					
๓	ลูก ๆ					
๔	ญาติ					

๙. สมาชิกในครอบครัวของท่านสามารถระงับความโกรธหรือความทุกข์ได้เพียงใด

ที่	สมาชิกในครอบครัว	ได้มาก	ค่อนข้างมาก	ปานกลาง	ค่อนข้าง น้อย	น้อย/ไม่ได้ เลย
๑	พ่อ					
๒	แม่					
๓	ลูก ๆ					
๔	ญาติ					

๑๐. สมาชิกในครอบครัวของท่านมีลักษณะการบริโภค/อุปโภค(รวมทั้งอาหาร เสื้อผ้า ของใช้ ฯลฯ)แบบใด

- ( ) ๑. ประหยัด เรียบง่าย
- ( ) ๒. ค่อนข้างประหยัด
- ( ) ๓. ประหยัดเรียบง่ายพอควร
- ( ) ๔. ค่อนข้างฟุ่มเฟือย
- ( ) ๕. ฟุ่มเฟือย

๑๑. สมาชิกในครอบครัวของท่านมีลักษณะการอยู่อาศัยในแบบใด(รวมถึงเครื่องใช้ไฟฟ้าภายในบ้าน เฟอร์นิเจอร์ รถยนต์ ฯลฯ)

- ( ) ๑. ประหยัด เรียบง่าย
- ( ) ๒. ค่อนข้างประหยัด
- ( ) ๓. ประหยัดเรียบง่ายพอควร
- ( ) ๔. ค่อนข้างฟุ่มเฟือย
- ( ) ๕. ฟุ่มเฟือย

ขอขอบพระคุณทุกท่านที่ให้ความกรุณากรอกข้อมูล

จาก.....คณะผู้วิจัย

ผนวก ข
แบบสัมภาษณ์

เรื่อง

**การประยุกต์หลักพุทธธรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิต
ของชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ**

.....

ส่วนที่ ๑ : ประวัติส่วนบุคคล

๑. ชื่อ-นามสกุล
๒. อายุ
๓. ภูมิลำเนาเดิม
๔. ระดับการศึกษา
๕. สถานภาพในครอบครัว
๖. จำนวนสมาชิกในครอบครัว
๗. รายได้ต่อเดือน
๘. อาชีพในปัจจุบัน
๙. ปัญหาในครอบครัว
๑๐. ปัญหาสุขภาพ

ส่วนที่ ๒ : ลักษณะของงานที่ทำอยู่ในปัจจุบัน

๑. ลักษณะของงานที่ทำอยู่ในปัจจุบัน
๒. ช่วงเวลาของการทำงาน
๓. ลักษณะของงานกับความสัมพันธ์ภายในครอบครัว
๔. ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน

ส่วนที่ ๓ : การประยุกต์หลักพุทธธรรมมาใช้ในชีวิต

การประยุกต์หลักอริยสัจ ๔ เพื่อแก้ปัญหา

๑. หากท่านมีปัญหาในชีวิต ท่านมีวิธีการแก้ปัญหานั้นอย่างไร ?
๒. หลักธรรมที่ท่านนำมาใช้ในการแก้ปัญหา คือ อะไร ?
๓. ผลที่เกิดจากการใช้หลักธรรมมาช่วยในการแก้ปัญหา เป็นอย่างไร ?
๔. ท่านเคยใช้หลักอริยสัจ ๔ มาช่วยในการแก้ปัญหาบ้างหรือไม่ ?

หลักอริยสัจ ๔ คือ

- ทุกข์ ได้แก่ สภาวะสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น
- สมุทัย ได้แก่ ค้นหาสาเหตุของปัญหาว่าเกิดขึ้นจากอะไร
- นิโรธ ได้แก่ ความต้องการที่จะจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น
- มรรค ได้แก่ ดำเนินการจัดการกับปัญหาอย่างเข้าใจ

๕. ใช้หลักอริยสัจ ๔ แล้วได้ผลเป็นอย่างไร

การประยุกต์หลักฆราวาสธรรม ๔ มาใช้ในการทำงาน

๑. ในเวลาที่ท่านทำงานท่านให้ความสำคัญกับหลักธรรมอะไรบ้าง ?
๒. ท่านนำมาใช้ในการทำงานอย่างไร ?
๓. ท่านใช้แล้วได้ผลเป็นอย่างไร ?
๔. ท่านเคยใช้หลักธรรมที่ชื่อว่า ฆราวาสธรรม ๔ มาใช้ในการทำงานบ้างหรือไม่

หลักฆราวาสธรรม ๔ คือ

- สัจจะ ได้แก่ ความจริง คือดำรงมั่นในสัจจะ ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พูดจริง ทำจริง จะทำอะไรก็เป็นที่ยึดถือวางใจได้
- ทมะ ได้แก่ ฝึกตน คือ บังคับควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัวและแก้ไขปรับปรุงตนให้ก้าวหน้าดีขึ้นอยู่เสมอ
- ขันติ ได้แก่ อุดทน คือ มุ่งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง อุดทนไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมายไม่ทอดถอย
- จาคะ ได้แก่ เสียสละ คือ มีน้ำใจเอื้อเฟื้อช่วยเหลือเกื้อกูล บำเพ็ญประโยชน์ สละโลกละทิวิมานะได้ ร่วมงานกับคนอื่นได้ จิตใจไม่แคบ ไม่เห็นแก่ตัวหรือเอาแต่ใจตนเอง

๕. ใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ แล้วได้ผลเป็นอย่างไร

การประยุกต์หลักพรหมวิหาร ๔ มาใช้ในครอบครัว

๑. ในการบริหารครอบครัวท่านให้ความสำคัญกับหลักธรรมอะไรบ้าง ?
๒. ท่านนำมาใช้ในครอบครัวอย่างไร ?
๓. ท่านใช้แล้วได้ผลเป็นอย่างไร ?
๔. ท่านเคยใช้หลักธรรมที่ชื่อว่า พรหมวิหาร ๔ มาใช้ในการบริหารครอบครัวบ้างหรือไม่

หลักพรหมวิหาร ๔ คือ

- เมตตา   ได้แก่ ความรักใคร่ ความปรารถนาดีต่อสมาชิกในครอบครัว
- กรุณา   ได้แก่ ความสงสารคิดช่วยเหลือในยามพลาตพลั้ง
- มุทิตาได้แก่ ความยินดีในยามที่ประสบความสำเร็จ
- อุเบกขา   ได้แก่ ความวางใจเป็นกลาง

๕. ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ แล้วได้ผลเป็นอย่างไร

ประวัติผู้วิจัย

๑. ชื่อ/นามสกุล นายเฉลียว รอดเขี้ยว
Mr. Chaleiw Rodkheiw
๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน ๓๑๐๑๕๐๒๓๒๐๘๖๓
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน หัวหน้าภาควิชาศาสนา-ปรัชญา
๔. หน่วยงานที่สังกัด ภาควิชาศาสนา-ปรัชญา คณะพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
โทร. ๐๒๒๒๖๖๐๒๖ มือถือ ๐๘-๑๘๓๙๒๘๒๕
๕. ประวัติการศึกษา
  - ๕.๑ ปริญญาตรี Bachelor of Arts สาขาวิชา ปรัชญา(Philosophy)
มหาวิทยาลัยมัทราส(Madras University) ประเทศอินเดีย
ปี พ.ศ. ที่สำเร็จ พ.ศ. ๒๕๒๙
  - ๕.๒ ปริญญาโท Master of Arts สาขาวิชา ปรัชญา(Philosophy)
มหาวิทยาลัยมัทราส(Madras University) ประเทศอินเดีย
ปี พ.ศ. ที่สำเร็จ พ.ศ. ๒๕๓๒
๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ ด้านศาสนา-ปรัชญา พุทธศาสนา
๗. ประสบการณ์ด้านการวิจัย
  - ๗.๑ เป็นที่ปรึกษาโครงการวิจัย
    - ๑) ชื่อโครงการวิจัย “สภาพปัญหาและความคิดเห็นของพระนิสิตที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องเรียนจังหวัดพิษณุโลก” (The Problems and Views of Buddhist monk Students about Learning and Teaching, at Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Pitsanulok Education Unit, Pitsanulok Province, Thailand).
    - ๒) ที่ปรึกษา - กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
  - ๗.๒ เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย
    - ๑) ชื่อโครงการวิจัย “การประยุกต์หลักพุทธธรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในชุมชนตลาดวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก(An Application

of the Principle of Buddha Dhamma for Development of the Villagers Quality of life of Wat Yai Community Market Amphur Muang, Pitsanulok Province) ” ได้รับทุนการสนับสนุน ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๙ จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย

๗.๓ เป็นผู้ร่วมวิจัย

๑) งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาความคิดเห็นของพระนิสิตที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนสาขาวิชาศาสนาและปรัชญา (The Study of the Buddhist’s View towards Mahachulalongkornrajavidyalaya University’s the Learning and Teaching at Major in Religion and Philosophy) ” ได้รับทุนการสนับสนุน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๔๘ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย